

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IONEL-VALENTIN VLAD, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 5
MAI 2015
Anul XXV
295

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 –

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ionel-Valentin VLAD
Acad. Dinu C. GIURESCU
Acad. Cristian HERA
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Victor VOICU
Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Solomon MARCUS
Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Eugen SIMION
Acad. Răzvan THEODORESCU
Constantin IONESCU-TÂRGOVIȘTE,
membru corespondent
al Academiei Române
Maria ZAHARESCU,
membru corespondent
al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Secretar de redacție
Sofia ȚIBULEAC

Redactori I
Elena SOLUNCA-MOISE
Mihaela-Dora NECULA

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Stela ȘERBĂNESCU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Ioneta VLAD

SUB CUPOLA ACADEMIEI

Victor Voicu, Institutul Clinic Fundeni – școală națională și regională de transplant hepatic	5
Irinel Popescu, 15 ani de transplant hepatic în România: cel mai greu a fost începutul	7
Mihai Lucan, Cum se construiește un program de transplant în România	10
Florica Dimitrescu, Reflecții pe marginea vernisajului expoziției consacrate primelor doamne membre ale Academiei Române	15
Mircea Duțu, Argumentum pentru <i>Enciclopedia Juridică Română</i>	18

PREOCUPĂRI CONTEMPORANE

Păun Ion Otiman, Contribuții la conturarea unui model românesc de management	22
Daniel Spânu, Tezaurul de obiecte de podoabă de la Lupu. Contribuție la studiul iconografiei religioase din Dacia preromană	26

ISTORIE

Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu, Ștefan Vasiliță, Amfiteatrul militar roman de la Drobeta	30
Valeriu Păsat, Constantin Stere la întâlnirea istorică de la Constanța, dintre țarul Nicolae al II-lea și regele Carol I	38

ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Alexandru Surdu, Semnificația pentadică a morții în „Miorița“	46
Adina Hulubaș, Obiceiurile de naștere – ieri și astăzi	49

OPINII

Alexandru Boboc, Convențional în limbajul artei moderne	52
Anton Carpinschi, Mai este posibilă cultura recunoașterii în lumea de astăzi?	57

ANIVERSĂRI

Păun Ion Otiman, Profesor emerit dr. Ioan Munteanu, membru de onoare al Academiei Române	62

EVOCĂRI

Victor Spinei, Mircea Petrescu-Dîmbovița – o sută de ani de la naștere	64

IN MEMORIAM

Panaite Mazilu (1915–2015)	68

CRONICA VIETII ACADEMICE	69

APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	72

GHID PENTRU AUTORI	75

Institutul Clinic Fundeni – școală națională și regională de transplant hepatic*

Acad. Victor Voicu

Secretar general al Academiei Române

Este o mare plăcere și o mare onoare pentru mine să vă salut și să deschid această sărbătorire, această manifestare, în cinstea unei activități de mare relevanță pentru practica medicală, a unor evenimente care s-au desfășurat de-a lungul a 15 ani și care vizează transplantul hepatic în România. Această sărbătorire definește, de fapt, respectul instituțiilor academice, Academiei Române în speță, pentru eforturile medicilor români de a aduce performanța noastră medicală la nivelul celei europene și mondiale.

Transplantul hepatic se consideră, și este, din cât sunt informat, ca medic și martor al contemporaneității, cel mai greu transplant de organe efectuat în actualitate. Evident, realizarea transplantului hepatic nu este o simplă intervenție chirurgicală; cine crede asta, a ratat percepția. Sunt o serie de condiții prealabile care definesc și condiționează *sine qua non* transplantul hepatic. În afară de performanța chirurgicală și existența unei echipe multidisciplinare în jurul echipei de chirurși, există câteva aspecte pe care aș vrea să le enunțăm, măcar: climatul legislativ și moral, cele două componente aparent, dacă nu contradictorii, cel puțin nu întotdeauna în armonie, sunt, obligatoriu, de mare semnificație, pentru a crea contextul transplantului hepatic. O serie de alte aspecte, preced acțiunea în sine, adică intervenția – transplantul propriu-zis. De exemplu, criteriile de stabilire a morții cerebrale, extrem de importante și pe plan moral și legislativ; îngrijirea adecvată a donatorilor; antrenamentul echipelor pentru prelevarea multiplă de organe – toate acestea s-au realizat de-a lungul a câțiva ani. Au fost ani cu insuccese, cu probleme; discuțiile mele cu echipa și mai ales cu coordonatorul (voi spune mai mult, la un moment dat) acestor echipe, profesorul Irinel Popescu, ne-au

evidențiat problematica, dificultățile și implicațiile unei astfel de întreprinderi.

În anul 1997 a fost realizat primul transplant, următoarele trei între 1997 și 2000, soldate cu deces. După anul 2000, a început o nouă etapă. Aici intervine și sprijinul generos, elegant, de mare semnificație profesională și colegială a profesorului Domenico Forti de la Spitalul Niguarda din Milano. Primul transplant soldat cu succes (succes, pentru noi, înseamnă supraviețuire) s-a realizat în 15 aprilie 2000, de aceea sărbătorim acum 15 ani. La intervenție, a participat un colaborator al profesorului Forti, doctorul Abdullah Slim.

În luna mai 2000, se efectuează un nou transplant cu o echipă autohtonă.

Debutează, de fapt, o etapă care se va solda cu succese, din ce în ce mai notabile, în domeniul transplantului hepatic din România. În anul 2000, începe și colaborarea cu profesorul Christoph Brolesch de la Clinica de transplant a Universității din Essen, Germania; se face transplant de la donator în viață. Nu voi marca toată evoluția și toată istoria, am să prezint alte aspecte și am să fac alte comentarii. Evoluția este aparent lentă – 20 de transplanturi pe an – veriga limitantă a acestui proces extrem de complex este numărul redus de donatori, care ține de acea verigă morală și de acceptare a ideii de transplant la nivel populațional.

Înființarea Agenției Naționale de Transplant și, în special, implicarea doctorului Victor Zota – evocăm acest moment și numele distinsului nostru coleg – ca director, a marcat debutul unor schimbări majore în transplantul hepatic. În anul 2011, se efectuează 50 de transplanturi, iar în 2013, peste o sută pe an – la adult, copil, în diverse variante, nu intru în detalii tehnice. În esență, s-a ajuns la peste 650 de

**Cuvânt de deschidere rostit la Simpozionul „15 ani de transplant hepatic în România“
(17 aprilie 2015, Aula Academiei Române)*

transplanturi hepatice, cu peste o sută de intervenții pe an, ceea ce situează Institutul Clinic Fundeni printre cele mai importante din Europa și poate fi considerat centrul de referință din Europa de Est.

Din punctul nostru de vedere, această performanță are conotații multiple medicale și științifice. Se conturează la Institutul Clinic Fundeni o școală națională și regională de transplant hepatic. Spre exemplu, doctorul Vlad Brașoveanu și dr. Doina Hrehoreț sunt deja chirurghi independenți și șefi de echipă de transplant. În anul 2014 s-a deschis un al doilea program de transplant hepatic la Spitalul Sfânta Maria, coordonat de profesorul Irinel Popescu și dr. Doina Hrehoreț. Grupul de la Institutul Fundeni a contribuit la formarea școlii de transplant din Republica Moldova. Implicarea profesorului Irinel Popescu la efectuarea primelor operații de transplant la Chișinău s-a soldat cu semnificativ succes. În centrul de la Fundeni s-au pregătit chirurgii instruiți pentru transplant în Serbia și Bulgaria.

Permiteți-mi să remarc importanța performanței chirurgicale și semnificația intervenției unui transplant hepatic pentru sănătatea publică. Se evidențiază formarea unei școli de specialiști remarcabili în domeniu; se remarcă o colegialitate și generozitate a grupului de la Institutul Clinic Fundeni, Centrul „Dan Setlacec”, care nu a avut rețineri în a instrui, conduce și a coordona alți colegi, apți de performanță în acest domeniu. S-a format o echipă multidisciplinară performantă în contextul dezvoltării chirurgiei de transplant, s-au dezvoltat discipline conexe de importanță majoră pentru succesul acestui tip de intervenție extrem de complex. Astfel, în

domeniul hepatologiei, cităm doar vârful de lance, profesor doctor Liliana Gheorghe; terapie intensivă, coordonată de profesorul Dan Tulbure; radiologie intervențională, doctor Mugur Grasu; radiologie diagnostică, profesor doctor Ioana Lupescu. Toți acești colegi s-au dedicat și s-au implicat în acest climat creator și performant, generat de contextul intervenției de transplant hepatic.

Suntem, cred, cu toții în consens, că cel care a fost inițiatorul, promotorul, cel care a coagulat toate forțele acestea și altele consensuale, cel care prin perseverență și competență a permis o performanță de o mare semnificație pentru școala medicală românească este, evident, colegul nostru, profesor doctor Irinel Popescu, membru corespondent al Academiei Române. Îi mulțumim pentru integralitatea eforturilor sale, pentru perseverență, pentru conducerea unei idei către succes. Aceasta nu întotdeauna se întâmplă, din păcate, în societatea românească.

Alături de profesorul Irinel Popescu, s-au distins prin înalt profesionalism și dedicație – nu-i mai repet pe cei pe care deja i-am amintit – prof. Dan Tulbure, conf. dr. Mihnea Ionescu, dr. Vlad Brașoveanu, dr. Doina Hrehoreț și alți colegi, personalul medical și numeroși alții, care au creat echipe dedicate cu generozitate, cu perseverență, cu dragoste pentru profesia lor și pentru școala medicală românească.

Felicitări și colegială prețuire! Performanța acestor echipe complexe, implicate în transplantul hepatic din România, se constituie drept un omagiu pentru școala medicală românească.

Institutul Clinic Fundeni

15 ani de transplant hepatic în România: cel mai greu a fost începutul*

Irinel Popescu

Membru corespondent al Academiei Române

Istoria transplantului hepatic la nivel mondial a fost palpitantă, zbuciumată, cu multe urcușuri și coborâșuri, dar, în final, încununată de un uriaș succes. Dificultățile cele mai mari au fost legate de succesul operației, pe care mulți chirurghi o considerau la început ca fiind imposibil de făcut. Primele operații la om au fost efectuate în 1963 la Denver (Thomas Starzl) și Boston (Francis Moore), soldându-se cu decesul imediat al bolnavilor.

Până în anul 1967, niciuna dintre operațiile de transplant efectuate în câteva centre de mare reputație chirurgicală (Denver, Boston, Cambridge, Paris) nu s-a soldat cu supraviețuirea bolnavului. Abia în 1967, tot Starzl a efectuat un transplant hepatic, în urma căruia bolnavul a supraviețuit. Rezultatele transplantului în cele câteva centre în care s-a efectuat mai departe (Denver, Cambridge, Paris, Hanovra) au fost însă extrem de precare, astfel că, până în 1983, metoda a fost considerată experimentală. Abia din 1983, odată cu introducerea ciclosporinei și cu îmbunătățirea marcantă a rezultatelor (mai ales după mutarea lui Thomas Starzl la Pittsburg), transplantul de ficat a devenit metodă terapeutică. Din acel moment, a început să crească la nivel internațional interesul pentru introducerea metodei; inclusiv în țara noastră deși, din păcate, acest lucru se petrecea într-una dintre cele mai grele perioade pe care le-a traversat România.

Preocupări pentru transplantul hepatic experimental existaseră și înainte (Sergiu Duca la Cluj, Vladimir Fluture la Timișoara, Dumitru Popescu Fălticeni la Spitalul de Urgență Floreasca). La îndemnul profesorului Setlacec, am început transplantul experimental la câine, în Laboratorul de chirurgie experimentală al Spitalului Fundeni. În martie 1989 am fost trimis pentru un stagiu de trei săptămâni, împreună cu Dan Tulbure, ca anestezist, în

Berlinul de Est, la Spitalul Charite, unde am văzut prima operație de transplant hepatic la om, efectuată de Helmuth Wolff.

După căderea comunismului, mi-am continuat pregătirea în Occident. Următorul stagiu a fost în toamna anului 1990, pentru două luni (septembrie–octombrie), și tot împreună cu Dan Tulbure, la Spitalul „Paul Brousse“ din Paris, în Clinica condusă de Henri Bismuth. Aici am participat direct la actul operator, atât la prelevare, cât și la transplant. Am realizat că, într-adevăr, operația era de o dificultate deosebită, că necesita o pregătire îndelungată și, mai ales, formarea unei echipe care să o poată duce la capăt cu succes.

În următorii patru ani, mi-am continuat pregătirea în Statele Unite. Am fost, mai întâi pentru o vizită de două luni (iulie–august 1991) la Pittsburg, în centrul condus de Thomas Starzl, care era, la acea dată, Mecca transplantului mondial. Ulterior, m-am întors la Pittsburg pentru șase luni (ianuarie–iunie 1991), după care am obținut un *fellowship* de mai lungă durată la Spitalul Mount Sinai din New York. Aici am petrecut doi ani și jumătate (iulie 1992–decembrie 1994), timp în care am efectuat personal numeroase prelevări, am făcut cercetare experimentală, am participat la operațiile de transplant și, către sfârșitul stagiului, am efectuat personal câteva astfel de operații.

La întoarcerea în țară, nu am găsit o situație favorabilă începerii imediate a unui program. Lăsând la o parte faptul că Spitalul Fundeni se afla în niște reparații interminabile după ultimul cutremur, finanțarea sănătății era cât se poate de deficitară, iar dotarea Clinicii de chirurgie era foarte departe de standardele cerute de un astfel de program. În plus, problema donatorului în moarte cerebrală, de la care s-ar fi putut preleva ficatul pentru transplant, nu era rezolvată.

*Alocuțiune susținută la Simpozionul „15 ani de transplant hepatic în România“ (17 aprilie 2015, Aula Academiei Române)

România avea, în acel moment, două programe de transplant renal, unul condus de profesorul Eugen Proca la Spitalul Fundeni și celălalt condus de profesorul Mihai Lucan la Spitalul Clinic Județean din Cluj-Napoca, care efectuau operația cu rinichi de la donator în viață.

De aceea, a fost nevoie, în primul rând, de introducerea conceptului de „moarte cerebrală” și de pregătirea prelevării de la donatorul cadavru. În elaborarea protocolului medical al diagnosticului de moarte cerebrală un rol important l-a jucat prof. Dan Tulbure, șeful Clinicii de ATI Fundeni la acea dată, iar în stabilirea cadrului legal în care se poate efectua prelevarea a fost profesorul Vladimir Beliş, directorul Institutului de Medicină Legală.

Prima prelevare de la un donator în moarte cerebrală a avut loc în februarie 1997, în Clinica de chirurgie generală a Spitalului Fundeni. Donatoarea era o femeie relativ tânără (46 de ani), care intrase în moarte cerebrală în urma unui accident vascular hemoragic. Diagnosticul a fost stabilit de prof. Dan Tulbure împreună cu echipa de neurologi a Spitalului Fundeni, iar eu am condus echipa care a efectuat operația de prelevare.

Atât la aceasta, cât și la următoarele (care au devenit, treptat, prelevări multiorgane, mai întâi rinichi și ficat, apoi rinichi, ficat și cord) a contat foarte mult experiența pe care o dobândisem în cei trei ani petrecuți în Statele Unite, în care efectuasem personal peste 200 de prelevări multiorgane. Prelevarea organelor pentru transplant este o operație de mare anvergură, la care timpii operatori se succed într-o ordine precisă, în care se deschid atât abdomenul, cât și toracele; o operație care nu poate fi efectuată decât după o experiență directă importantă.

Promovarea donării în rândul populației, obținerea suportului Bisericii Ortodoxe Române și îmbunătățirea cadrului legislativ au fost alte obiective care trebuiau atinse. Un rol foarte important în acest sens l-a avut asociația profesională Romtransplant constituită în 1997 la Ministerul Sănătății, în prezența directorului de atunci al Eurotransplant, profesorul Gudo Persjin, sosit în România la invitația profesorului Mihai Lucan, șeful Programului de transplant renal din Cluj-Napoca.

În calitate de președinte al Romtransplant, din 1997 și până în prezent, am coordonat majoritatea acțiunilor care au condus, în final, la elaborarea unui program național de transplant, ale cărui rezultate au devenit din ce în ce mai bune, de-a lungul anilor.

Din anul 1998 și până în prezent, Romtransplant a organizat nouă congrese naționale, toate având și

o importantă participare internațională. De remarcant participarea Patriarhului Teoctist la deschiderea celui de-al doilea Congres (desfășurat în anul 2000 la București), ca și decorarea subsemnatului și a profesorului Mihai Lucan la cel de-al optulea congres, desfășurat în anul 2012 tot la București, de către Patriarhul Daniel. Ambele momente au însemnat o afirmare a suportului Bisericii Ortodoxe Române pentru donarea de organe, ca gest creștinesc de supremă generozitate și pentru activitatea de transplant, în general.

Încă din anul 1998 l-am selectat pe Victor Zota și am contribuit la formarea lui ca și coordonator național de transplant, în urma unui proces de pregătire, atât în țară, cât și în străinătate.

La rândul lui, Victor Zota a format, ulterior, alți coordonatori de transplant care constituie astăzi o adevărată rețea națională. Ei stau la baza procesului de identificare a donatorilor, de stabilire a diagnosticului de moarte cerebrală, de obținere a acordului familiei pentru donare și de organizare a logisticii legate de prelevarea multiorgane.

După înființarea Agenției Naționale de Transplant, care a început să funcționeze din anul 2005, Victor Zota a devenit primul ei director. Agenția (al cărei Consiliu Științific a fost condus, pe rând, de subsemnatul, de profesorul Mihai Lucan și de profesorul Radu Deac) a jucat un rol important în creșterea numărului de donatori și în organizarea transplantului la nivel național.

Un alt moment important – care s-a reflectat în dezvoltarea ulterioară, inclusiv a transplantului hepatic –, a fost reușita primelor două transplanturi cardiace în toamna anului 1999 (Șerban Brădișteanu și Radu Deac). Ambele au fost intens mediatizate, atenția acordată de media din acel moment transplantului devenind foarte mare, ceea ce a creat, de la bun început, un curent favorabil donării de organe în rândul populației.

În Spitalul Fundeni a început crearea treptată a unei echipe de transplant, formată din chirurghi, anesteziști (de a căror pregătire s-a ocupat profesorul Dan Tulbure), gastroenterologi, radiologi, anatomopatologi etc.

Primii patru bolnavi (operați între 1997 și 2000) nu au supraviețuit, deși multe etape dificile fuseseră depășite, iar operația propriu-zisă a decurs în bune condiții, sub aspect chirurgical.

Abia în anul 2000 am început să avem primele succese. Ele se leagă, mai ales, de numele primilor doi bolnavi transplantați cu succes, Penea Gheorghe și Badea Gheorghe, ambii cu numele Sfântului pur-

tător de biruință și transplantați în apropierea sărbătorii acestuia și a Sărbătorilor Pascale.

Gheorghe Penea a fost transplantaat la 15 aprilie 2000 (la operație participând și Abdallah Slim, un chirurg din echipa profesorului Forti de la Milano), iar Gheorghe Badea la începutul lunii mai. Deși la Penea a trebuit să reintervenim la două săptămâni de la operație, din cauza unei complicații biliare, evoluția lui a fost, ulterior, foarte bună. Am devenit și foarte apropiați, el fiind cel care m-a introdus în paradisul tropical numit Boracay (insula filipineză de renume internațional), de care m-am legat pentru tot restul vieții.

La Badea, evoluția a fost perfectă de la început. În anul 2000 am mai efectuat încă șase operații de transplant. Unul dintre transplantați a fost procurorul Gavril Paraschiv, a cărui poveste m-a impresionat. Suferea de hepatită B din timpul facultății. După 20 de ani de boală, care progresa nemilos, se considera că totul s-a sfârșit. Își abandonase profesia, își făcuse chiar testamentul și își alesese locul de veci. Operația de transplant l-a readus la viață și l-a redat societății. Peste mai mulți ani, m-a invitat să

asist la prezentarea tezei lui de doctorat! Și, ca un omagiu adus echipei de transplant care i-a redat sănătatea, a construit la Călimănești o fântână, pe care a denumit-o „Fântâna Sănătății“. Se află în preajma unei mănăstiri de maici, aflată pe aceeași insulă de pe Olt.

În primăvara acestui an, m-am fotografiat cu toți trei în curtea Academiei Române, cu ocazia Zilei Transplantului. Toți trei sunt exemple grăitoare despre ce înseamnă operația de transplant hepatic.

În cei 15 ani care au trecut de atunci, în România au fost efectuate peste 650 de operații de transplant hepatic, cu o rată de succes postoperatoriu imediat, cât și la distanță comparabilă cu aceea din majoritatea statisticilor internaționale. Astăzi, privesc cu multă mândrie la rezultatele pe care le-am obținut în condiții extrem de dificile și, poate tocmai de aceea, satisfacția este și mai mare. Și întotdeauna ne revin în minte dificultățile începutului; faptul că noi am reușit să le depășim înseamnă, în primul rând, că generațiilor viitoare le va fi mult mai ușor, că vor face lucruri și mai minunate în beneficiul sănătății cetățenilor României.

Profesorul Irinel Popescu la Academia Română de Ziua Națională a Transplantului în mijlocul transplantaților de ficat

Cum se construiește un program de transplant în România*

*Mihai Lucan***

Mulțumesc colegului și prietenului meu Irinel Popescu pentru această invitație. Sunt onorat să mă aflu în această sală, în prezența atâtor minți luminate în medicină și în știința românească; sunt onorat că am fost invitat să-mi prezint experiența.

Trebuie să vă spun că mi-e dor – și o spun fără nicio nuanță de alt fel – să mă întorc în București și să mă întâlnesc cu foștii mei colegi; 25 de ani de experiență în alt oraș al țării înseamnă ceva, dar, în același timp, pentru mine – sentimental – înseamnă și foarte multă pierdere.

Prezentarea mea este, poate, mai puțin academică, dar mai aproape de realitățile vieții de zi cu zi.

Nu vreau și nici nu pot să-l concurez pe Aldous Huxley, când a scris *Punct contrapunct*, dar nici nu vreau să se interpreteze greșit această noțiune. Realitatea este că toată istoria transplantului și a transplantului renal, în special în România, din punctul meu de vedere, cel puțin, este compusă din puncte și contrapuncte – din realizări și din negarea acestor realizări. De cele mai multe ori, contrapunctele au fost negative. Profesorul Brolesch a menționat că viața este înainte și învățământul este în spate. De fapt, istoria nu se scrie, ci se face. Ceea ce se scrie este, de fapt, ceea ce a înțeles fiecare din ceea ce s-a întâmplat, și nu întotdeauna ceea ce este scris, este conform cu realitatea. Poate că nimic din ceea ce fac oamenii nu seamănă mai mult cu lupta cu morile de vânt, pe care a dus-o cavalerul spaniol, pentru că îți imaginezi cam cum ar trebui să fie făcut un lucru, dar de la imagineare, pregătire și până la realizare, de cele mai multe ori, este un drum îngrozitor de lung. Nu știu cum se întâmplă că întotdeauna toate aceste lucruri, în zona noastră geografică, au o alură specială.

Nimic în medicină nu seamănă mai mult cu un act divin, decât redarea vieții și a speranței, celor care și-au pierdut-o, prin pierderea funcției unui

organ vital. Știm dintotdeauna că acest domn, Gaspare Taliacoti, a făcut toate transplanturile imaginabile de noi astăzi, în 1596. De la el a rămas ideea că, de fapt, acesta este visul de aur al omenirii – să-și schimbe organele uzate, atunci când este nevoie. Acest lucru nu este atât de ușor posibil.

România, din multe puncte de vedere, dar, mai ales, în contextul apartenenței ei lagărului socialist, era o țară izolată. Nivelul de medicină (dar mai ales medicina de vârf) era scăzut, nu prin calitatea doctorilor – care încă profitau de o excelentă școală de medicină interbelică – dar, mai ales, prin lipsa de atenție a conducătorilor (lucru care, uneori, este valabil și astăzi). Prin această prismă, România a făcut primul transplant de organ parenchimos în 1980, iar, ca să parafralez un mare comic, „*târziu, foarte târziu*”. Rusia a făcut primul transplant de organ parenchimos în 1933 (evident, piticul sovietic este întotdeauna cel mai mare pitic din lume), Cehia și Polonia în 1966, Bulgaria în 1968. Noi, de ce am realizat aceasta doar în 1980?

În România, personalitatea cu cea mai mare aplecare în direcția transplantului a fost maestrul meu, profesorul Proca. Era unul dintre puținii specialiști care fusese pregătit în străinătate în acest domeniu (s-a pregătit el, nu a fost trimis ca atare). A fost elev al renumitului profesor Burghelea de la Spitalul Panduri, de unde, ulterior, a ajuns la Spitalul Fundeni (asemănător felului în care am plecat eu de la Fundeni la Cluj).

Profesorul Proca avea nenumărate stagii în străinătate; a scris o monografie extrem de importantă pentru dezvoltarea ulterioară a transplantului, *Insuficiența renală acută*. La început, el a încercat să facă o recoltare de la cadavru, deși nu exista legislația adecvată (legislație, care a continuat o perioadă și după anii '90). Era o legislație ciuntită, dovadă a lipsei de înțelegere a fenomenului și care

*Alocuțiune susținută la Simpozionul „15 ani de transplant hepatic în România” (17 aprilie 2015, Aula Academiei Române)

**Profesor, Institutul de Urologie și Transplant Cluj Napoca

permitea recoltarea organelor numai în contextul morții biologice, adică la decesul persoanei, fără activitate celulară la niciun nivel. Profesorul Proca, împreună cu mine și cu regretatul doctor Zamfir, am mers într-o noapte, ca niște hoți, la Spitalul de Urgență Floreasca, pentru ca să recoltăm un rinichi de la un cadavru. Nu știu dacă dintre dumneavoastră, colegii mei de vârstă, își mai aduc aminte ce însemna acest lucru: o echipă de trei doctori să se ducă, în jurul orei unu noaptea, la Spitalul Floreasca, să încerce să recolteze organe, când „aceia” erau tot timpul cu ochii pe tine. N-a mers, pentru că rinichii erau cu artere multiple și echipa de atunci nu știa cum să manipuleze arterele multiple, ca să poată fi transplantate. Aceea a fost o încercare, ce i-a adus profesorului Proca clar în minte necesitatea de a face un sistem de transplant, și nu o echipă de chirurghi, pentru că transplantul nu se poate face numai cu chirurghi – până să ajungă chirurghi să facă transplant este nevoie de foarte multe lucruri. Atunci, profesorul Proca s-a gândit că trebuie să-și trimită echipa într-un centru, pentru ca să învețe cum se face transplantul. Ne-a trimis în Cuba. Pare o glumă, dar Cuba avea la acea vreme peste 2000 de transplanturi renale efectuate cu niște echipe de chirurghi extraordinar de bine pregătiți și cu multe impactări, ca urmare a dominației americane, care, se pare, că se reîntoarce. De fapt, Cuba a fost, până de curând, recunoscută că exporta revoluție și medicină, deci avea doctori foarte buni.

Ceea ce am făcut noi în Cuba a fost o treabă foarte importantă. Orice lucru mareț este compus, de fapt, din lucruri mici; dacă nu știi șmecheriile mici, nu ajungi să rezolvi lucrurile importante. Noi am învățat în Cuba cum se recoltează rinichiul, cum se perfuzează după recoltare, cum se transportă, cum se anastomozează rinichiul și toate micile șiretlicuri, care au făcut ca tabloul să se realizeze.

Până să ne întoarcem din Cuba, organul recoltat (de oriunde se spera să fie recoltat) urma să fie transportat într-un frigider de fabricație românească Fram adaptat, alimentat (băgat într-o priză) de la o mașină-salvare (TV, parcă așa se chema) și astfel umblai cu TV-ul și cu Fram-ul peste tot – vă dați seama în ce condiții – ca să duci organul de transplant. Când, de fapt, lucrurile erau extrem de simple. Organul de transplant se transportă într-o cutie de carton izolată, după ce a fost perfuzat și pus la gheață. Nu știu dacă vă imaginați diferența. Aceasta este informația și șiretlicul cu care s-a făcut primul transplant în România. Aceasta este echipa care a

făcut primul transplant renal în România, primul transplant de orice fel în România.

Practic, din această echipă doar trei persoane aveau o legătură conceptuală teoretică și practică cu transplantul – profesorul Proca, doctorul Lucan și Anghel Popescu (noi, ultimii doi, suntem cubanezii). Restul echipei urma ulterior să-și câștige experiența în domeniu, din ea făcând parte doctorul Dinu Paraschiv, Vasile Zamfir și proaspătul transferat în Clinica de urologie, doctorul Ioanel Sinescu, care tocmai fusese transferat de la Facultatea de Medicină Militară, atunci cu gradul de locotenent.

Eu cred, aproape sunt convins de asta – deși, să vă spun drept, nu sunt adeptul transcendentarismului – că profesorul nostru, probabil, se uită, de acolo de sus, la noi, cei doi, care mai suntem în viață (ceilalți au murit) și se întrebă dacă facem bine ceea ce facem. Eu sunt foarte mulțumit.

Practic, primul transplant din România a fost o victorie, dar o victorie fără nicio urmare. Pentru că, după primul transplant din România, ca și după următoarele, nu s-a făcut un program de transplant, care trebuia să ofere asistență medicală pentru pacienții cu insuficiență renală. Una este să faci transplant ca un act eroic, de manifestare științifică, în ultimă instanță, academic, și alta este să-i ajuți pe cei amărâți care așteaptă ajutorul de la tine, pentru că dacă nu-i ajuți pe ei și faci lucrul acesta doar pentru medalii (o medalie mică este din metal greu pe piept), nu faci nimic.

Primul transplant din România, tehnic, a fost similar cu primul transplant de succes din lume făcut de Joseph Murray la Boston, cu o singură diferență, acolo transplantul s-a făcut între gemeni univitelini. Deși erau gemeni univitelini, aceia au făcut și teste suplimentare. Acest lucru de întâmpla cu 26 de ani înaintea transplantului de la Fundeni. Testele timpului, care testau dacă persoanele sunt compatibile imunologic, erau similitudinea amprentei digitale – erau gemeni univitelini – și transplantul de piele încrucișat acceptat.

Primul transplant din România a fost un moment extrem de important care ne-a marcat viețile în mod diferit, dar în mod definitiv. Obsesia de a face transplant i-o datorez profesorului Proca, din cauza căruia am plecat din București, dar care a implantat în mine sămânța asta, ca să mă determine să dovedesc că pot să fac ceva în viața profesională. Eu cred că am făcut. Desigur, este păcat că nu a urmat un program de transplant, deși, din punct de vedere financiar, România stătea atunci mai bine decât stăm noi

acum. Din această cauză, primul program coerent de transplant a debutat la Cluj, după 1989, inițial cu o activitate de chirurgie experimentală, ajutat de profesorul Boitoc de la Facultatea de Medicină Veterinară, ulterior cu schimburi interuniversitare – cum spunea și profesorul Brolesch.

Prima echipă, care a fost adusă în Cluj în cadrul unui sistem de colaborare româno-scoțian, a fost formată din scoțieni: profesorul Bricks și Meksfisen, pentru că la ei chirurgii nu sunt doctori. Ne-au făcut o vizită, au venit cu două valize enorme. Am sperat din tot sufletul că în bagaje vor fi instrumente, suturi, perfuzii, medicamente, pentru ca să începem programul de transplant. Din Cluj, scoțienii au plecat cu câteva kilograme în plus de bagaje; s-au îndrăgostit de țuica ardelenească (din care le-am pus și în bagaje). Dar, asta a fost tot. Când i-am întrebat ce tot au în bagajele pe care m-am spetit cărându-le, au izbucnit în râs: „*Ne pare rău, dragul meu, șefa mea (adică nevestele lor) ne-a spus că în România este dezastru, nu este bine să mâncăm nimic din ceea ce ni se dă, că s-ar putea să ne intoxicăm*”. Valizele erau pline cu conserve. Au venit cu ele și le-au dus.

Nu același lucru s-a întâmplat cu primul meu contact cu transplantologia din Italia. În cadrul programului „Tempus”, profesorul Gambelunghe din Perugia a venit la Cluj și a susținut niște conferințe despre transplant – în speță, despre transplantul renal. După ce a încheiat conferința, aștepta din sală, întrebări. Nimeni nu a întrebat nimic. Și cum eu sunt cel care fac, de obicei, ceea ce nu trebuie făcut, l-am întrebat: „*Domnule profesor, cum să facem pentru a realiza un transplant de rinichi la Cluj?*” Sala a izbucnit în hohote. Gambelunghe s-a uitat la mine, la sală și apoi a spus tare: „*Profesore, nu te supăra, și eu când am început transplantul renal la Perugia, sala a izbucnit în hohote de râs*”.

Profesorul Gambelunghe făcea parte din Consorțiul Interuniversitar de Transplant Renal cu sediul la Roma, al cărui șef era profesorul Cortesini, consilier al Papei. Așa a început aventura clujeană. După o lună, am fost chemat la Papă și la Consorțiu și au început să analizeze oportunitățile și posibilitățile de a face transplant renal într-un nou centru, undeva la marginea imperiului (nu știu dacă vă este cunoscută cartea lui Dino Buzzati, *Deșertul tătarilor*), acolo era centrul de transplant.

Din anul 1991 până în 1992, s-au făcut schimburi de echipe; din clinica mea au mers la Roma și, ulterior, UMF Cluj a fost făcută membru al

Consorțiului Interuniversitar de la Roma și ca un titlu de glorie, dar, în principal, pentru faptul că altfel nu puteau să transfere finanțele. În momentul în care am devenit membru al Consorțiului, ne-au dat aparatul de dozat ciclosporina, instrumente chirurgicale, suturi, alte aparate de laborator.

Desigur, în clinica de atunci, de la etajul trei, nu se putea face transplant. Era o clinică amărâtă cu saloane de 6–14 paturi, era un dezastru. Atunci, l-am rugat pe profesorul Bârsan, să-mi dea voie ca primele transplanturi să le fac în Clinica de cardiologie. Așa s-a și întâmplat.

Primul bolnav transplantat în Clinica de cardiologie a UMF Cluj se numește Borislav, este arhitect și are rinichiul funcțional de 23 de ani. Construiește biserici de lemn, mai recent, biserici românești de lemn în Venezuela.

În anul următor, s-au mai făcut zece transplanturi în echipe mixte cu italienii. Și n-a fost deloc o exagerare. Am făcut acest lucru, pentru că altfel se perfecționează un chirurg, pe câmpul de luptă. Italianii, al căror reprezentant aici este profesorul Forti, înfruntând niște geruri extraordinare (parcă erau special pentru ei, pentru ca să le aducă aminte de Rusia), înfruntând niște legături aeriene îngrozitoare – vă mai amintiți avioanele Antonov, care plecau de la Cluj la București și aterizau la Constanța (de vreo trei ori s-a întâmplat asta) – și, nu în ultimă instanță, înfruntând adversitatea mocnită a celor care nu erau de acord, a celor care nu sunt de acord niciodată cu nimic. Aceste patru personaje, așa spune chiar îngerii, au venit mai mult de un an, de fiecare dată la Cluj, să mă ajute să-mi perfecționez tehnica și mi-au furnizat tot ce mi-a trebuit, pentru ca să-mi încep programul, inclusiv medicație imunosupresoare pentru bolnavii transplantați, medicație care era adusă cu lăzile. Eu mă duceam la București, de fiecare dată când veneau, și o împărțeam bolnavilor, era ciclosporină; la noi nu se găsea ciclosporină. Aveam aparat de dozat nivelul ciclosporinei, dar medicamentul nu era în țară.

La fel ca la primul transplant, noi ne-am gândit că acest eveniment va schimba ceva în mentalitate, că oamenii se vor aduna și vor gândi și vor face ceva, pentru ca să împingă tot sistemul înainte. N-a fost așa. Și, mai mult decât atât, exista un singur program de transplant renal funcțional în acord cu legislația europeană. Dar, nu era unde trebuie, era la Cluj (trebuia, evident, să fie eradicat). Și rectorul, și directorul Spitalului Județean și mai mulți vicepreședinți au primit scrisori de la București, în care

li se spunea că Lucan este cam nebun, să nu se ia după el, să-l oprească, pentru că o să omoare pacienții. Asta a fost la început; deja erau transplantati, atunci, cam 30 de pacienți. De aceea, spuneam că realizarea unui program de transplant în România poate fi asemănată cu lupta lui Don Quijote cu morile de vânt.

În anul 1994, papalitatea, prin cardinalul Angelini, raportându-i-se faptul că undeva există niște amărâți care se zbat să facă transplant și nu prea au mijloace, a zis: „*Hai să-i ajutăm!*” și a trimis o echipă, care a ajuns la președintele țării, Ion Iliescu, i-au prezentat situația și dorința de a ajuta. Președintele Ion Iliescu l-a delegat pe domnul prof. Dan Georgescu, secretar de stat, să rezolve problema. Singurul lucru care a rezultat din ședința de a doua zi a fost că România nu poate să colaboreze cu Italia în acest domeniu sensibil, al transplantului, pentru că există diferențe religioase foarte mari. Noi am continuat.

Tot în același an, am realizat și primul transplant pediatric. În fiecare an, la trei luni, raportam la Roma ce am consumat și ce am realizat, cu ce am consumat, până în 1996, când și eu și profesorul Irinel Popescu ne zbăteam pentru ca să facem ceea ce n-a reușit profesorul Proca. Am hotărât că trebuie să începem recoltarea de la cadavru. L-am chemat în momentul în care profesorul Iulia Calovshi a reușit să convingă o familie a unei bolnave decedate și, seara, a ajuns la Cluj un avion pe care l-au răpit din spațiul aerian românesc, am pregătit sala de operație; organele nu erau viabile, nu am ales bine, eram la început, nu era un donator bun. Organele au fost luate de anatomopatolog, puse în borcane, analizate, ca să dovedească faptul că nu erau bune pentru transplant. Din păcate, lucrurile nu s-au terminat aici. A doua zi, în „România liberă” a apărut un articol pe prima pagină, *Organe recoltate la Cluj, transportate în Italia...* (sub formă de trafic de organe, bineînțeles). Nu a fost niciun italian în sală. Evident, legea care exista atunci nu era o lege bună pentru transplantul de organe.

Moartea biologică nu este o condiție în care se pot recolta organe. Utilizând numai donatorul viu, implicit ajungi, la un moment dat, la un fenomen de saturație și nu mai ai de unde să recoltezi organe. În plus, nici mediul mental, spitalicesc, universitar nu era pregătit pentru mișcarea asta. Cu toate acestea, în 1997 a apărut prima lege privind prelevarea de țesuturi și organe cu menționarea și definirea clară a morții cerebrale.

În același an, 1997, existau peste 50 de transplanturi renale, dar aveam dificultăți extraordinare cu asigurarea medicației imunosupresoare. Atunci, i-am adunat pe cei transplantați și i-am trimis la Ministerul Sănătății. Era o modă pe vremea aceea, când aveai o nemulțumire, te duceai, protestai și se întâmpla în mod automat; le era frică. Și acum le este frică, dar nu așa de mult.

Peste puțin timp, ministrul Sănătății de atunci a aprobat programul gratuit de tratament imunosupresor pentru bolnavii transplantați. Chiar cu legea de recoltare de la donator-cadavru, presiunea era foarte mare; era un început pe un teritoriu gol, un început în care erau foarte mulți bolnavi care aveau nevoie de acest tip de asistență medicală și cereau asistența medicală, când au văzut că cineva a deschis o ușă. Trebuia să găsim soluții, trebuia să facem transplanturi mai multe decât cele obișnuite, recoltate de la donatorul viu. Așa s-a întâmplat că a trebuit să facem primul split de rinichi, în sensul că am recoltat de la un bolnav cu simfiză renală (rinichi în pot-coavă) o jumătate de rinichi și l-am transplantat la fratele lui. Erau doi ciobani, care trebuiau să stea cu stâna în vârful dealului. Nu aveau cum să se ducă mereu la dializă – și nici nu erau salvările de astăzi. Dar, nici așa n-a fost bine... Cert este că, în 1997, în Sala de consiliu a Ministerului Sănătății, doctorul Guido Persijn, pe atunci directorul medical al Eurotransplantului, printr-o lovitură a sorții, bună, însă, s-a declarat disponibil să ne ajute să constituim în România o entitate profesională în domeniul transplantului, care să ajute la progresul transplantului în România.

Guido Persijn ne-a ajutat și am organizat Romtransplantul. S-au declanșat adversități, pentru că toată lumea se gândea că devenind președinte al Romtransplantului, înseamnă deschiderea seifului unei bănci extrem de bogate cu posibilități de promovare financiară nelimitate. Bineînțeles că nu era așa. De atunci și până acum, președintele Romtransplantului a rămas profesorul Irinel Popescu, nu pentru că nu am avut o altă alternativă, dar este cea mai bună.

În anul următor, a avut loc primul congres al Romtransplantului. Cu această ocazie, la Cluj, s-a realizat prima recoltare laparoscopică de rinichi pentru transplant, o alternativă care scade traumatismul donatorului și crește acceptabilitatea în rândul donatorilor, operație care, ca și transplantul, a fost transmisă direct în sala de congres. Ulterior, am dezvoltat metoda *kidney exchange* – metoda domino –,

în care persoanele care aveau un donator viu, dar nu se potriveau din punct de vedere imunologic, adunau mai multe persoane perechi de același fel și schimbam rinichiul între perechi, până când se ajungea la compatibilitatea cea mai bună. Practic, experiența de la Cluj, din acel moment, era cea mai relevantă experiență europeană în domeniu. Ulterior, ne-au luat olandezii.

În anul 1999, a apărut primul *Tratat de transplant renal*, care a fost premiat de Academia Română. Apoi, în 2000 s-a înființat Institutul de Urologie și Transplant de la Cluj.

În 2004, am făcut primul transplant combinat de rinichi și de pancreas. Nu a fost o dorință de afirmare inutilă. A fost o condiționare patologică. Aveam foarte mulți pacienți cu diabet de tip unu, care făceau insuficiență renală și aveau nevoie de transplantat amândouă organele: pancreasul și rinichiul. Asta am făcut și noi. Credeți că s-au bucurat? Nu! Pentru că deși evoluția postoperatorie a fost excelentă, au fost voci multiple din lumea medicală care au criticat gestul pe care l-am făcut și l-au criticat făcându-ne reclamații peste tot. Reclamații care susțineau că am omorât bolnavul pentru a-i recolta pancreasul și rinichiul, adică s-a închis aparatul de respirație și că de fapt bolnavii nici nu erau în moarte cerebrală, erau într-o presupusă moarte cerebrală și am făcut un furt de organe. Deci, am omorât oame-nii.

Noi am încercat să găsim soluții multiple pentru problemele care s-au ivit, dar, în mod special, am căutat soluții de a crește rata de donare.

Am recoltat laparoscopic, am recoltat rinichi care nu se recoltau de obicei, am făcut transplanturi domino, am făcut transplanturi împotriva grupului sanguin, am făcut transplanturi după ce am micșorat prin chirurgie extracorporală organul, în așa fel încât de la o donatoare de 60–70 de kg, rinichiul să poată fi transplantat la un copil de trei ani, care nu ar fi fost capabil să bage sângele în mod adecvat în rinichi.

Am făcut o mie de transplanturi; cel de-al o mielea transplantat a fost un campion olimpic la aruncarea greutății.

Din anul 2007 s-a petrecut un fenomen foarte important în activitatea noastră și anume rata de transplantare de la donatorul-cadavru a crescut susținut, continuu, în așa fel încât, actualmente, Institutul de Transplant din Cluj este instituția care are cea mai intensă activitate de transplantare de rinichi de la donator-cadavru din Europa. Acestea sunt statisticile, iar din punctul meu de vedere sunt numai zile de muncă. Aceasta este supraviețuirea. Aș vrea să remarc o frază pe care mi-a scris-o Montesini: „*În condițiile în care multe colective medicale nu ar fi reușit nici măcar să debuteze, acești oameni minunați – eu nu mă consider așa – au făcut mult mai mult: au transformat un eveniment medical într-o rutină medicală*”.

M-am întrebat, întotdeauna, oare este suficient ceea ce facem? Este o performanță ceea ce am făcut? Nu, nu este o performanță, dacă stăm să ne gândim că, de fapt, în lume, în anul 2012, erau transplantați 77 813 bolnavi cu rinichi, 23 986 cu ficat, 5935 cu inimă ș.a.m.d. și că – cel puțin în ceea ce privește transplantul renal – îi oferi unui om, în situația bună, 36 de ani în plus de viață. Eu cred că asta înseamnă ceva.

Sigur, transplantul este o luptă contra naturii; astfel, ești tot timpul obligat să faci ca primitorul, care trăiește cu transplantul, să primească un dușman imunologic în interiorul lui, și nu întotdeauna câștigi în lupta asta. Activitatea de transplant, în general, se potrivește foarte bine cu zicala lui Ralph Waldo Emerson, care spune că la fiecare intersecție, care duce înainte, sunt o mie de prieteni care te trag înapoi. Noi am continuat și am abordat aproape orice fel de transplant, nu din dorința de a ne apărea numele în ziar, ci din dorința de a găsi soluții pentru bolnavii noștri. Am preferat ca în loc să argumentăm ceea ce nu putem să facem, să facem ceea ce trebuia să facem, chiar cu riscul de a ni se păta un pic blazonul.

Am parcurs un drum foarte greu și foarte lung, și vă mărturisesc – la fel cum cred că face și Irinel Popescu – că nu o să dăm înapoi, nu putem să mai dăm înapoi, chiar dacă *trăim în România și asta ne ocupă tot timpul*.

Reflecții pe marginea vernisajului expoziției consacrate primelor doamne membre ale Academiei Române

Florica Dimitrescu

Membru de onoare al Academiei Române

La începutul lunii aprilie 2015, a avut loc în Aula Academiei Române Adunarea generală pentru sărbătorirea a 149 de ani de la înființarea înaltului for de gândire și de creație intelectuală. Cu această ocazie festivă, a rostit un semnificativ Cuvânt de deschidere academicianul Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, apoi s-au citit mesajele de salut ale domnilor Klaus Iohannis, președintele României și Victor Ponta, prim-ministrul României și au rostit scurte alocuțiuni prof. Sorin Mihai Câmpeanu, ministrul Educației și al Cercetării și dr. Ioan Vulpescu, ministrul Culturii. Ședința s-a încheiat cu cuvântarea președintelui Academiei de Științe a Moldovei, Gheorghe Duca.

În aceeași zi cu totul specială, în Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române, s-a vernisat o importantă expoziție intitulată *Regina Elisabeta a României, Regina Maria a României, Ana Brâncoveanu de Noailles, Elena Văcărescu – primele femei primite în Academia Română*. Expoziția a fost pregătită cu lăudabilă acribie științifică de doamna Gabriela Dumitrescu, șefa Secției de manuscrise-carte rară a Bibliotecii Academiei Române.

În fața unui numeros public alcătuit din membri ai Academiei Române și o serie de oaspeți dintre specialiștii în științe și arte ai țării noastre – prezentă fiind și invitata de onoare a acestui eveniment deosebit, principesa Maria, fiica Regelui Mihai – academicianul Răzvan Theodorescu a susținut o erudită conferință atent urmărită, în care a prezentat succint personalitatea primelor patru doamne alese în Academia Română într-un arc de timp de 44 de ani, între anii 1881 și 1925.

O observație care credem că nu poate fi ignorată este aceea că primirea doamnelor din 1881 și până astăzi, în Academia Română s-a petrecut de timpuriu ceea ce, însă, s-a întâmplat tardiv în Academiiile din alte țări.

Să ne amintim, de exemplu, ce vâlvă a făcut alegerea primei doamne în Academia Franceză, marea scriitoare Marguerite Yourcenar, de-abia în anul 1980 – la 345 de ani de la înființarea Academiei Franceze în 1635; cu ocazia primirii în Academie, noua – în acel moment – unica academiciană din Franța a susținut un memorabil discurs de recepție, reprodus imediat în influentul ziar „Le Monde” în care, cu consecvență, se publică toate discursurile de recepție din Academie, așa încât o țară întregă primește o informație deosebit de importantă.

După anul 1980 au mai fost primite în Academia Franceză – este știut cu numai 40 de academicieni – și câteva doamne, dintre care, în 1990, a fost aleasă excelenta specialistă în sovietologie, Hélène Carrère d’Encausse, actuala secretară perpetuă a Academiei Franceze, devenită, din 2007, membră de onoare și a Academiei Române.

Trebuie amintit că prima persoană feminină, membră a Academiei Române, a fost Regina Elisabeta, aleasă în 1881, căreia i-a urmat, în 1915, Regina Maria. De asemenea, au fost primite în Academia Română, ca și primele două, tot ca membre de onoare, în aceeași zi, în 11 iunie 1925, și contesa Anne de Noailles, născută Brâncoveanu, din părinți români, și poeta Elena Văcărescu.

Datele de mai sus mi-au sugerat câteva reflecții. Întâia se referă la alegerea Reginei Elisabeta – la numai 15 ani de la întemeierea Academiei Române, în 1866 – în ziua de 4 aprilie 1881, chiar ziua când Academia Română sărbătorește anii de la înființarea sa. A fost selectată, deci, această dată simbolică pentru a fi primită în Academia Română prima doamnă; de menționat că unicul său copil, principesa Maria, născută în 1870, din păcate, doborâtă de boală patru ani mai târziu – a fost botezată la biserica Palatului Cotroceni, în religia majoritară a poporului român, cea ortodoxă. La fel s-a întâmplat cu copiii Reginei Maria și ai Regelui Ferdinand, botezați ortodocși –

Regina Elisabeta a României

deși născuți dintr-un tată catolic și o mamă anglicană – pentru a se conforma clauzei constituționale românești. Semnalăm că și Regina Maria a îmbrățișat religia ortodoxă în anul 1926. Aceste elemente spun mult despre dorința noilor regi de a se integra în poporul lor. Cele două cupluri domnitoare erau de origine străină, dar nu numai prin coroană ci, mai ales, prin atitudine au dovedit că vor să devină egale cu poporul care i-a ales, să se identifice cu acesta.

Aducând câteva note personale, aș vrea să amintesc că am fost, pe când aveam zece ani, martoră că în ziua de vară a anului 1938, când s-a anunțat trecerea din viață a mult iubitei Regine Maria, lumea plângea pe străzi și, desigur, nimeni nu „comandase” așa ceva, cum s-a întâmplat peste ani, în 1953, când s-a anunțat moartea „marelui” Stalin.

De rememorat că cele mai multe instituții, de obicei de cultură, purtau, în anii '30 ai secolului trecut, numele domnitorilor noștri, dar odată cu instaurarea regimului comunist nu numai că instituțiile au fost distruse și numele lor date uitării, dar, din nefericire, nici după anul 1990 nu s-a făcut mare lucru pentru o binevenită și așteptată revenire la numele istorice. Se poate observa că, dintre cele prime patru doamne ale Academiei Române, numele contesei Anna de Noailles se află actualmente pe edificiul Liceului francez din București, dar aceasta nu prin efortul vreunei oficialități românești. Nu putem să

Regina Maria a României

nu menționăm, din contră, că, la București, ilustrul nume al Reginei Maria a fost radiat de către regimul comunist de pe liceul ce-l purtase – ca, de altfel, toate denumirile ce sugerau prezența monarhiei în țara noastră – și nu a fost redat unui alt așezământ cultural din Capitală nici măcar acum, după 25 de ani de la Revoluția din 1989. Este adevărat că, relativ de curând, un mare spital particular din București a primit numele Reginei Maria, dar aceasta a fost o inițiativă privată.

Astfel, pentru a recurge iarăși la experiența personală, am urmat școala primară la București, în cartierul Gării de Est, unde erau două asemenea școli. Cea mai aproape de locuința noastră era condusă de o directoare care era verișoară bună cu mama, dar părinții au preferat să ne trimită, pe mine și pe fratele meu, la o școală ceva mai depărtată, dar care avea un anumit prestigiu în cartier, dat de numele și de personalitatea pe care o reprezenta: era școala dublă Regele Ferdinand – membru de onoare al Academiei Române din anul 1890 – un edificiu mare, cu etaj, care străjuia (și străjuiește și astăzi) două străzi, având intrarea pentru fete pe Bulvardul Ferdinand (azi, din fericire, măcar acest nume s-a restituit bulevardului respectiv care, în vremea totalitarismului, fusese numit Tolbuhin...) și pentru băieți pe str. Avrig. Mai târziu, aici s-a înființat un liceu sportiv, iar acum funcționează atât Școala de muzică și (de) arte nr. 2, cât și Școala gimnazială nr. 71.

Elena Văcărescu, poetă

Aceste cifre impersonale să fie expresia respectului datorat trecutului nostru, la 25 de ani de democrație? La fel s-a întâmplat și în cazul liceelor de fete. Astfel, în centrul Bucureștiului, erau cel puțin două cu nume „nedorite”, la distanță de circa 500 m, unul de celălalt. Unul era Liceul Regina Maria, a cărui impunătoare clădire cu mai multe etaje, construită special pentru un asemenea așezământ școlar, a fost folosită pentru o altă instituție și, evident, numele „rău famat” a dispărut, cum am menționat mai sus...

Ceva mai „blând” a fost regimul cu Școala Centrală – unde am urmat toți cei opt ani de liceu – care nu s-a desființat, ci a primit un alt nume, fără nicio legătură cu țara noastră „Zoia Kosmodemianskaia”, iar mai târziu a căpătat „meritoria” cifră nr. 1 „Centrală”, măcar, probabil, fără să știe, cei care i-au atribuit acest număr, că fusese creată de Domnitorul Barbu Știrbey, prin decretul din 19 martie 1851, ca primul liceu pentru fete din București. Să mai consemnăm, cu durere, că – așa cum s-au petrecut lucrurile și cu cadrele didactice²⁹

din alte licee – profesoarele noastre, multe cu studii și doctorate luate în Franța sau în Anglia, au fost răspândite pe la diverse școli, nu cu caracter teoretic, ci profesional; de exemplu, profesoara de fizico-chimice, care se specializase în laboratorul de la Paris al Mariei Curie – prima femeie din lume cu

două Premii Nobel – a fost trimisă să predea la o școală de pielărie, dar se poate afirma că această minunată profesoară, Mărioara Cădere-Codreanu, care, la mijlocul anilor '40, ne făcea cunoscută, pentru prima dată într-un liceu, structura atomului, a fost „avantajată”, pentru că, cel puțin, avea un loc de muncă. Aceasta, în raport cu alte profesoare scoase din învățământ și aruncate direct în închisori, ca de exemplu Anina Rădulescu Pogoreanu – înrudită cu doi dintre martirii români: Piki Rădulescu-Pogoreanu și Mircea Vulcănescu, morți în temniță, – pentru a nu mai aminti de matematiciana Alena Malaxa, răsplătită, pur și simplu, cu arestul în celulă și apoi cu moartea, pentru „vina” de a fi fost directoare exemplară la Centrală între anii 1939 și 1947.

Cine, oare, mai știe astăzi că sediul Teatrului Bulandra „Toma Caragiu” din apropiere de Grădina Icoanei a fost construit în interiorul Școlii Centrale de la începutul anului 1940 de directoarea noastră și de industriașul Nicolae Malaxa, fratele său, pentru a fi – și a funcționat așa până în anul 1948 – Sala de festivități a Școlii Centrale? Măcar să fi pus, după 1990, o placă comemorativă care să amintească acest adevăr, dar autoritățile noastre de ieri și de astăzi au avut și au, în continuare, alte priorități...

Pentru a ne întoarce la alegerile de doamne în Academia Română, acestea s-au făcut pe drept cuvânt, încă de la început, în pofida împrejurării că în primul Statut al Societății Literare Române se stipula că pot deveni membri „românii (*observăm că aici apare exclusiv forma masculină!*) cunoscuți pentru operele lor literare și științifice” (DMAR, p. LXI), iar mai departe, în același statut, se preciza direct „bărbații de specialitate” (*ibidem*), fără nicio referire la partea feminină care, însă, în special începând cu secolul al XX-lea, se știe că a îmbogățit Academia Română, pe măsură ce o serie de doamne s-au distins în științe și în arte.

În concluzie, între alegerea primelor doamne membre în Academiile Română și Franceză – Regina Elisabeta în 1881 și Marguerite Yourcenar, în 1980 – au trecut nu mai puțin de 99 de ani, în favoarea Academiei Române. Acesta este un protocronism real, peste care ar fi dificil de trecut cu vederea, spre onoarea Academiei Române!

Argumentum pentru *Enciclopedia Juridică Română**

*Mircea Duțu***

Elaborarea și publicarea primei *Enciclopedii Juridice Române (EJR)* răspund unei nevoi resimțite în cultura românească, în general, și cea juridică, în special, încă din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, odată cu desăvârșirea reformelor instituțional-legislative aferente perioadei 1859–1866 și stabilirea bazelor dreptului român modern.

Ideea a fost întrezărită prin chiar actul-inițiator fondator al Societății Literare (Academia Română de mai târziu), în Referatul prezentat de C.A. Rosetti, ministrul instrucțiunii publice și cultelor, la 31 martie/12 aprilie 1866, în acest sens, menționându-se, printre împrejurările care reclamau imperios cultivarea limbii române prin elaborarea „glosariului” propriu, și „*introducerea în limbă a nenumărați termeni de jurisprudență cu noile instituții și legi*”, ceea ce sugera direct necesitatea construirii vocabularului juridic românesc și încredințarea acestei misiuni forului academic suprem al științei și culturii naționale.

De-a lungul timpului, ea a primit unele răspunsuri parțiale, sectoriale, dar fără a se constitui într-un ansamblu unic, s-au inițiat proiecte generoase, rămase, din păcate, în această fază, așteptând, astfel, momentul istoric de față, cel al renașterii noului drept românesc, europeanizat și integrat mondializării. Un asemenea nou început are nevoie și de un arsenal conceptual și ideatic pe măsură, de o cunoaștere și înțelegere din partea tuturor, sens în care rolul major revine unei lucrări enciclopedice.

Noțiunea de *enciclopedie juridică* este un concept plurivalent, care nu permite să-l definim cu exactitate nici prin considerente formale și nici prin examinarea conținutului său. El îmbracă, în consecință, în toate perioadele istorice și pretutindeni moduri diferite de exprimare a cunoștințelor juridice într-o singură lucrare. *Dicționar juridic, Thesaurus*

iuris, Culegere de jurisprudență ș.a. sunt aproape sinonime. Este vorba, întotdeauna, indiferent de denumirea folosită, de a prezenta ansamblul *sa-voire*-lui juridic.

Enciclopedia juridică apare astfel ca o parte inseparabilă a enciclopediei universale, care adună totalitatea cunoștințelor umane. Din această perspectivă și schimbând ceea ce e de schimbat și *Enciclopedia Juridică Română* este un capitol major, integrant al *Enciclopediei României*.

Dreptul nu a cunoscut structurări teoretice de acest gen decât abia în Evul Mediu sub termenul de *speculum iuris*, respectiv ansamblări ale dreptului roman și ale dreptului canonic în vigoare.

Dar, ca în alte atâtea cazuri, nașterea termenului, ca atare, nu este străină culturii juridice. Astfel, cuvântul de *encyclopaedia* este menționat pentru prima dată în 1444; într-un manuscris al lucrării

*Cuvânt de deschidere rostit la lansarea oficială a Proiectului științific național „*Enciclopedia juridică română*” (16 aprilie, 2015, Aula Academiei Române)

**Prof. univ. dr., director, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” București

Institutiones oratoriae de Quintilian, textul clasic asupra retoricii, copistul s-a înșelat și a transcris (transformat) *enkyklias paideia*, în *encyclopaedia*. În 1476, termenul a fost latinizat în incunabulul *Institutiones oratoriae*.

Înscriindu-se în tradiția enciclopedică universală și națională, *Enciclopedia Juridică Română* își propune să ofere o viziune generală, panoramică asupra dreptului românesc, în conexiune cu dreptul UE și dreptul internațional, sub semnul unității sale în diversitate, să surprindă și să exprime multiplele fațete ale științei juridice, în interdisciplinaritatea lor, printr-o reunire ordonată a conceptelor și noțiunilor definitorii, pe cât posibil a ansamblului cunoștințelor juridice contemporane.

De ce o enciclopedie-dicționar? Deopotrivă, în tradiția clasică raționalistă a lui d'Alambert și Diderot și în spiritul timpului „cititorului-grăbit”, al calculatorului, dar care se vrea în cât mai multe și mai bine informat, s-a optat pentru formula enciclopedie-dicționar general alfabetic, dar cu corective evidente. Este vorba, mai întâi, de acoperirea unui câmp cât mai larg de teme și cu o tratare, pe cât posibil, dincolo de nivelul mediu, mergând până la limita specializării, încercând astfel impunerea unui standard ideatic ridicat. Specialistul va găsi termenii și explicațiile absolut necesare inițierii într-o problemă dată, iar novicele suficiente elemente pentru o cultură juridică aferentă societății postmoderne.

Lucrarea propune astfel o viziune integrată asupra conținutului termenilor și noțiunilor prezentate, în sensul că, din punct de vedere conceptual, elementele de drept național, unional-european și internațional sunt complementare, semnificațiile lor se întrepătrund, spre a se obține un rezultat nou, ireductibil la primele, cu diferite fațete și cu valențe superioare.

Reprezentând un ansamblu de termeni și concepte, enciclopedia acreditează existența noțiunilor juridice, sintagmă folosită mai mult de filosofi decât de juriști. Aceștia din urmă au conferit subiectului semnificații diferite de-a lungul timpului; dacă în secolul al XIX-lea opinia dominantă considera noțiunile ca esențe, imuabile, eterne și perfecte, degajate, relevate și descoperite cu ajutorul mijloacelor logice, astăzi, acestea nu ar constitui decât modele, arhietipuri de gândire, dinamice și funcționale, adaptabile în permanență la starea societăților și epocilor de referință.

Prin efortul enciclopedic creator, noțiunile se impun drept construcții juridice, circumscrise con-

textelor politice, sociale, economice și culturale, care sunt, dacă nu determinante, cel puțin condiționale, pentru configurarea lor. Ele sunt înțelese și prezentate ca rezultante ale opțiunilor și arbitrariului între necesitatea faptelor, afirmarea valorilor dominante, aprecierea doctrinară, fluctuațiile sociale și istorice diverse.

Enciclopedia Juridică Română poartă în sine o puternică semnificație simbolică. Ea reprezintă un sistem juridic post-modern, de tip occidental, după 150 de ani de dezvoltare și, în același timp, un reper de identificare a unei culturi juridice ancorată tradițiilor și deschisă spre orizonturile globalizării. Asemenea unui drapel, care a devenit simbolul suprem al unui stat, enciclopedia se afirmă ca elementul identitar definitoriu pentru cultura și dreptul unui popor.

În altă ordine de idei, orice dicționar este o culegere de unități semnificative ale limbii (cuvinte termeni, elemente ...) expuse într-o ordine convenită, care oferă definiții, informații ș.a.; în cazul de față, este un limbaj de specialitate, cel al unei discipline, dreptul, iar sensul conferit acestora este cel tehnic, specific, aparținând câmpului semantic al arealului juridic. Din păcate, multă vreme, sub povara altor urgențe considerate mai importante, problema vocabularului juridic a fost la noi ignorată, în condițiile împrumuturilor masive, îndeosebi franceze, în constituirea dreptului pozitiv modern, procedându-se în același fel și în privința terminologiei de specialitate.

După reșezarea sa anevoioasă, inclusiv prin unificarea și uniformizarea conceptual-terminologică impusă de Actul Marii Uniri din 1918, a urmat „șocul anilor 1950”, al deceniilor de impunere a unui „nou tip de stat și drept”, pentru a asista în ultimii 25 de ani la o amplă și decisivă deschidere spre cultura juridică occidentală. Într-un anumit fel, dar în circumstanțe cu totul diferite, receptarea dreptului Uniunii Europene, a conceptelor și terminologiei specifice, în special a celor proveniți din zona de *common law*, generează o situație în care vocabularul juridic românesc cunoaște importante influențe, iar *Enciclopedia Juridică Română* este chemată să le reflecte în mod corespunzător.

Enciclopedia-dicționar privilegiază noțiunile „obiectele abstracte ale cunoașterii”, cuprinde concepte fundamentale, definitorii pentru drept ca întreg și pentru ramurile sale componente, oferă principiile și regulile generale, care se exprimă variat și concret la nivelul dreptului pozitiv.

Nu lipsesc nici adagiile, formulate în latină, limba savantă a dreptului utilizată timp de secole; desigur, în lucrare se întâlnesc câteva zeci – considerate drept cele mai reprezentative și mai des întâlnite, departe de ambiția unui *Black's Law Dictionary*, care cuprinde nu mai puțin de... 2 000 – de asemenea elemente!

Dimensiunile articolelor sunt variate, după o pondere în raport cu importanța și frecvența termenilor la care se referă, iar caracterul enciclopedic a presupus regruparea, pe cât posibil, a unei problematici unitare, și evitarea fragmentării care defavorizează înțelegerea exactă și completă a semnificațiilor definitorii.

Dicționarul prezintă materia în ordinea cea mai clasică, uzitată, respectiv cea alfabetică. Atunci când este vorba de o sintagmă, aceasta apare, cel mai adesea, la locul pe care l-ar ocupa noțiunea la care se referă.

În fine, ca orice dicționar enciclopedic, și cel de față încearcă să cuprindă cât mai mulți și mai diverși termeni, pornind de la cei esențiali și până la elementele aflate în curs de cristalizare.

Enciclopedia Juridică Română se dorește a îndeplini, în același timp, și funcția de *vocabular juridic*, înțeles ca ansamblul termenilor limbii române, care primesc în drept unul sau mai multe sensuri.

„După cum trebuie mai întâi să-i înveți limba pentru a cunoaște un popor străin, pentru a-i înțelege moravurile și a pătrunde geniul său – scria Henri Capitant, în 1936, în prefața primei ediții a *Vocabulaire juridique – tot așa limbajul juridic este primul strat al dreptului, pe care trebuie să-l transversăm în mod necesar pentru a aborda studiului conținutului său*”. Din această perspectivă, el nu se limitează la cuvintele de apartenență juridică exclusivă, ci se extinde asupra tuturor termenilor cărora dreptul le conferă o accepție care îi este proprie.

Vocabularul juridic înglobează toate cuvintele care, având cel puțin un sens în mod obișnuit și cel puțin unul diferit din punct de vedere juridic, sunt marcate de polisemie.

Suma tuturor acestor elemente constituie un subansamblu al lexicului general al limbii române, o entitate distinctă caracterizată și particularizată în cadrul ansamblului prin juridicitatea sensului entităților care îl compun.

Așadar, vocabularul juridic român grupează toate unitățile lexicale ale limbii române care au, cel puțin, un sens juridic.

Dacă specialiștii au apreciat că subansamblul juridic al limbii franceze cuprinde peste 10 000 de

cuvinte și lexicul nostru juridic este tributatar covârșitor celui francez, faptul că *Enciclopedia Juridică Română* însușește peste 9000 de termeni, o transformă, cu adevărat, și în primul vocabular juridic românesc.

Dincolo de aspectele de ordin tehnic și ca vector de misiune, prima *Enciclopedie Juridică Română* își propune a fi, înainte de toate, un instrument de cercetare și informare, o lucrare temeinică și esențială care să pună bazele și să stabilească liniile generale ale cunoașterii noului drept românesc și de afirmare a culturii juridice române post-moderne, europene și mondializate.

Enciclopedia Juridică Română va fi una, deopotrivă, universală și națională, abstractă și concretă, oferind o radiografie a fenomenului juridic și a formelor sale de manifestare într-o viziune integratoare, din perspectivă românească, unional-europeană și internațională (globală).

Enciclopedia Juridică Română este marea datorie împlinită a generației actuale de juriști, a comunității oamenilor de drept, mai conștientă ca niciodată de propria-i forță intelectuală și misiune socială încredințată într-o Românie a statului de drept și care împărtășește din plin valorile occidentale.

Ea este o operă colectivă, a reprezentanților tuturor straturilor lumii juriștilor – cercetători științifici, cadre didactice universitare, practicieni – din București și din țară, ai tuturor disciplinelor juridice.

Ca o enciclopedie a dreptului timpului său, *Enciclopedia Juridică Română* surprinde, prin modul de concepere generală a sa și prin conținutul articolelor componente, noua perspectivă de dispunere și funcționare a ordinii juridice și modelul trans-sistemic, al viitorului de învățare a dreptului.

Enciclopedia Juridică Română se înscrie perspectivei unei „Enciclopedii române”, de genul celei evocate în cadrul Academiei Române, în 1941, una care să reprezinte „dovada maturității noastre culturale și un argument hotărâtor asupra locului ce trebuie să ni-l fixăm în evoluția culturală universală”.

Nu în ultimul rând, astfel, se desăvârșește o aspirație a generațiilor de juriști din epoca modernă care, începând cu acel *Vocabulariu de jurisprudență* al lui I.M. Codrescu din anul 1865 și până acum, au aspirat și au sperat să vadă întocmită și publicată o enciclopedie juridică națională.

Proiectul *Enciclopedia Juridică Română* face parte intrinsecă din procesul istoric al enciclopediei românești.

Proiectul marii *Enciclopedii a României*, gândit începând din 1920 de Dimitrie Gusti, Vasile Pârvan

și Nicolae Iorga, acorda dreptului și juriștilor un loc proeminent. Mai întâi, în formula de *Dicționar social, economic și politic al României* preconizată în 1929 de Institutul Social Român, dreptului îi erau consacrate nu mai puțin de nouă capitole din cele 23 în total, respectiv: *Enciclopedia juridică, Drept constituțional, Drept administrativ, Drept public internațional, Istoria dreptului român, Legislația industrială, Legislația școlară, Legislația bisericească, Legislația militară*. Apoi, în forma realizată de *Enciclopedia României* (1938), volumul I *Statul*¹ era consacrat, în mare parte, unor probleme de cultură juridică și drept și elaborat preponderent de juriști².

Este de domeniul evidenței că lucrarea nu survine „pe un loc gol”, ci dimpotrivă, continuă, valorifică și împlinește eforturi îndelungate, lucrări de gen pe domenii variate; tot așa, ea nu rămâne indiferentă, ci, dimpotrivă, a avut în vedere experiențe asemănătoare din alte culturi, precum *Vocabulaire juridique* (G. Cornu), ori *Black's Law Dictionary*.

Totodată, este concepută și se vrea a fi o realizare de referință, durabilă și prin aceea cu caracter deschis, în permanentă mișcare, așadar „vie”, precum dreptul, obiectul său, și viața societății căreia îi dă expresie juridică, ceea ce presupune gândirea și aplicarea unui mecanism de actualizare și completare permanentă, pe calea suplimentelor periodice.

În orice caz, *Enciclopedia Juridică Română* rămâne vârful unei evoluții de 150 de ani și un punct de plecare, pentru viitorul culturii juridice românești; îndeplinirea unei obligații istorice și renaște-

rea îndatoririi pentru generațiile viitoare de juriști de a urma și continua demersul nostru, al celor de astăzi.

În urma reformelor din ultimii 25 de ani, marcate de adoptarea și intrarea în vigoare a *Constituției* din 8 decembrie 1991, a noilor coduri legislative: civil și de procedură civilă, penal și de procedură penală, a numeroase alte acte normative reprezentative, aderarea României la Uniunea Europeană și transpunerea dreptului unional-european, în condițiile mondializării s-a cristalizat și manifestat noul drept românesc, de esență europeană și occidental. Afirmarea virtuților sale presupune și elaborarea sistemului conceptual corespunzător, a termenilor aferenți, diseminarea acestora și înțelegerea adevăratei lor semnificații. Iar o lucrare enciclopedică joacă un rol major în acest sens, pentru crearea noii culturi juridice românești, în general. Făcând acest arc peste timp și o atare necesară conexiune cu *Enciclopedia noii României unite*, proiectul *Enciclopediei Juridice Române* se dorește și se dovedește a fi un act de omagiu adus de juriștii țării aniversării a o sută de ani de la Marea Unire (1918–2018).

Note

¹ Dintre capitole, menționăm: *Constituția României, Persoanele juridice de drept public, Contenciosul administrativ român, Contenciosul fiscal, Regimul electoral, Regimul parlamentar, Legislația civilă, Legislația penală, Procedura judiciară, Organizarea judecătorească, Baroul român* etc.

² Printre autori: A. Rădulescu, P. Negulescu, G. Alexianu, I. Rosetti-Bălănescu, G. Vrăbiescu, E. Herovanu ș.a.

Acad. Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei Române și prof. Mircea Duțu, directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” la lansarea oficială a Proiectului științific național „Enciclopedia Juridică Română”

Contribuții la conturarea unui model românesc de management

Acad. Păun Ion Otiman

De curând, la Editura Expert, a apărut un tratat impresionant, atât din punct de vedere științific, cât și ca volum, având ca subiect unul dintre cele mai dinamice domenii ale științei și ale aplicațiilor practice, domeniu extrem de extins, generalizat la întregul sistem economic și social, **managementul**.

Din cele mai vechi timpuri și până în prezent – în era globalizării și interdependențelor multiple –, de la precursori și până la fondatorul managementului modern, P. Druker, și cel al științei calității, savantul de origine română I.M. Juran –, problematica optimizării deciziilor de la nivel microeconomic și microsocioal până la cele mai complexe și generalizate sisteme ecologice, economice, culturale, sociale, juridice sau politice a preocupat atât oamenii de știință, cât și practicienii.

Termeni, precum **optimum (minimum sau maximum)**, **decizie optimă**, **optimalitate**, **stări optime**, **joc strategic**, **drum critic** etc. nu erau intrați, până nu demult, în limbajul și practica conducerii cotidiene a sistemelor.

În realitate, oamenii, indiferent de scara socială sau poziția ierarhică pe care se aflau – de la omul simplu, gospodarul, până la marii conducători (manageri) de oști, societăți, țări, imperii, sisteme politice globale –, au căutat, din considerente de raționalitate, eficacitate, productivitate, profitabilitate sau simplă ușurare a muncii și caută soluții optime sau din ce în ce mai bune.

Calcul simple sau tot mai complicate, algoritmi și scheme logice și, mai aproape de timpurile noastre, după a doua jumătate a secolului al XX-lea, programe de calculator din ce în ce mai elaborate, mai complexe sau mai simple, au constituit „instrumentele de bază” ale managerilor în vederea luării deciziilor. Papy și Kauffmann, apoi Norbert Wiener și Ștefan Odobleja al nostru, iar mai încoace, după deceniul al șaselea al secolului trecut, mari matematicieni și economiști sau econometriști, începând cu Ragnar Frisch (primul laureat al Premiului Nobel pentru economie) și continuând cu Malinvaud, Samuelson, Leontieff, Tinbergen, Kantorovici, N. Georgescu-Roegen, von Neumann, Allen, Arrow,

Dantzig, Bellman, Oscar Lange, Janos Kornay sau, în România, Tiberiu Schatteles și Aurel Iancu, au „matematizat” domeniul managementului în toate compartimentele sale.

Cu mult înainte însă de matematizarea și informatizarea managementului, oamenii de știință și practicienii domeniului – după cum bine subliniază coordonatorul general al tratatului la care ne referim în rândurile de față, profesorul universitar Ion Petrescu –, au studiat, au pătruns în substanța intimă a actului managerial, care înseamnă cunoașterea aprofundată a relațiilor interumane, psihologia comportamentului individual și de grup în structurile organizaționale, competitivitatea ca trăsătură fundamentală a individului, colectivităților și piețelor, esența strategiilor și tacticilor manageriale și de marketing, ergonomia ca știință componentă a metaștiinței managementului, aflată la baza optimizării efortului individual, a raționalizării și ușurării mișcărilor de orice natură în procesele de producție sau în activitățile umane diverse etc.

Rod al colaborării susținute și al eforturilor remarcabile depuse vreme de peste trei ani, tratatul *Contribuții la conturarea unui model românesc de management* are două volume, patru părți și 48 de capitole, însumând circa 2400 de pagini, este redactat de 156 de autori din domeniul managementului ca știință și activitate practică, membri ai mai multor academii naționale și internaționale, cadre universitare, cercetători seniori și practicieni cu experiență remarcabilă.

Prin conținutul său bogat și complet de idei, tratatul se prezintă ca o amplă colaborare și conlucrare de cercetare științifică. Fiecare autor a avut în intenție dorința de a-și prezenta experiența personală la aprofundarea și dezvoltarea teoriei și practicii manageriale românești.

Tratatul este o complexă operă științifică, prezentând experiența românească în management din perspectiva sistemului de management european și internațional, și valorizând în mod deosebit contribuția cercetării și practicii românești în domeniul atât de larg al managementului.

În peisajul preocupărilor academice românești, tratatul are ca obiectiv, în primul rând, prezentarea contribuțiilor științifice la conturarea modelului românesc de management, fiind o demonstrație amplă de management teoretic și management aplicat, în care mediul academic și de afaceri s-au interesat cu numeroase modele și concepte de management general și funcțional. Multe capitole din tratat introduc premiere științifice nu doar în domeniul managementului românesc, ci și al managementului european și al managementului comparat.

Tratatul este, o spunem în cunoștință de cauză, o lucrare valoroasă în cadrul literaturii de specialitate din România, reușind în deplină măsură să poziționeze managementul românesc pe un loc important binemeritat în managementul european și comparat internațional.

Referindu-ne la trăsăturile caracteristice alte tratatului, remarcăm faptul că acesta nu este doar o descriere teoretică a managementului, ci și o precizie orientare practică, trăsătură pe care o regăsim consistent exprimată în fiecare capitol, autorii prezentând numeroase exemple din activitatea practică managerială românească.

Principalele obiective cu care a pornit la drum coordonatorul general al tratatului, prof. Ion Petrescu, le regăsim în scrisoarea deschisă pe care a adresat-o Societății Academice de Management din România, din care reținem următoarele:

- (1) așezarea modelului românesc de management pe locul care i se cuvine în cadrul managementului european și al managementului comparat internațional;

- (2) punerea în evidență a trecutului și prezentului managementului românesc;

- (3) prezentarea Societății Academice de Management din România, componentă a societății civile care stimulează dezvoltarea managementului autohton, a școlii românești de management și a școlii doctorale în specializarea management;

- (4) orientarea și efortul depus de teoreticienii și practicienii români de a ieși din derapajul incredibil al speranței deșarte a „luminii reflectate” și afirmarea reputației manageriale românești prin apărarea valorilor noastre naționale, cu revigorarea unui spirit de solidaritate științifico-managerială pe care orice țară civilizată și-l revendică;

- (5) evidențierea celor mai recente evoluții și tendințe la nivel național și posibilitatea de integrare a acestora la nivel global;

- (6) introducerea unor noi perspective în abordarea cu succes a managementului general și a

managementului funcțional românesc, orientate în principal către managementul marketingului și al relației pieței cu clienții și ofertanții;

- (7) sublinierea importanței crescânde pe care informatica, telecomunicațiile și alte tehnologii de ultimă oră o au pentru îmbunătățirea proceselor și fenomenelor manageriale;

- (8) abordarea interdisciplinară a problemelor managementului românesc și dezvoltarea armonizării manageriale în echipe complexe și integrate.

Scrisoarea-predoslovie a coordonatorului Ion Petrescu, adresată comunității științifice din managementul românesc, pune în evidență efortul acestuia și al colaboratorilor săi de a prezenta conceptele manageriale într-un limbaj unitar, clar și ușor de înțeles. Se detașează preocuparea generală de a se lega cu grijă teoria cu exemplele practice decupate din experiența națională într-o unitate consensualizată. Se remarcă, de asemenea, preocuparea de îndeplinire a scopului stabilit de coordonatorul tratatului prin prezentarea materialelor din capitole în cel mai interesant și atrăgător mod sub aspect teoretic și practic, care să fie apoi utile managerilor, fără să simplifice însă problemele tratate.

După opinia mea, tratatul „Contribuții la conturarea unui model românesc de management” se caracterizează prin mai multe elemente:

- (1) orientarea și concentrarea eforturilor managerilor de a armoniza obiectivele, priceperea și resursele organizației și cerințele și posibilitățile oferite de piața concurențială;

- (2) abordarea problematicii fiecărui capitol și tratatul în întregul său, astfel încât managerii să dispună de metode și tehnici de analiză a problemelor actuale și de perspectivă, cu referire la principiile, strategiile și practicile de management;

- (3) introducerea noțiunilor de bază din domeniile conexe managementului, precum conceptele și instrumentele de obținere a rezultatelor optime, psihologia comportamentului managerial, identificarea punctelor slabe și a amenințărilor sistemelor cu care se confruntă managerii români, însoțite de îndrumări pentru depășirea acestora, utilizarea modelelor matematice pentru exprimarea relațiilor dintre diferitele variabile manageriale;

- (4) tratarea echilibrată a aspectelor de ordin politic strategic și tactic cu care se întâlnesc managerii români în practica conducerii organizațiilor economice și de orice fel.

Prima secvență a tratatului cuprinde capitole referitoare la: apariția și evoluția managementului în România; organizațiile românești din perspectiva

managementului și particularitățile culturii organizaționale; principiile managementului românesc la baza creșterii competitivității; modele, metode și tehnici, strategii, politici și tactici în managementul organizațiilor românești; consultanța în managementul afacerilor din România; contribuții privind comunicarea organizațională în managementul românesc; managementul cercetării științifice la nivel de sistem; managementul inovațional românesc; managementul proprietății intelectuale în România; managementul producției și serviciilor în organizațiile românești; managementul investițiilor în România; managementul distribuției etc.

În partea a doua, în care managementul este centrat pe problematica potențialului uman și diversitatea modelelor aferente, lucrarea reține atenția prin conținut, orientare și utilitate, prin capitolele care cuprind: managerul român de profesie – personalitate complexă; managementul resurselor umane în organizațiile din România; ergonomia: trecut, prezent și viitor în România; managementul educațional în România – modele de excelență; managementul responsabilității sociale a organizației românești, al sănătății și al securității ocupaționale; contribuțiile românești la dezvoltarea managementului calității totale; sistemul informațional decizional în managementul românesc; sistemul informațional decizional în managementul românesc; managementul sanitar românesc și altele.

În cea de-a treia parte a tratatului este prezentată dezvoltarea managementului public și sectorial de la origini până în prezent, în capitolele: managementul administrației publice în România; managementul și particularitățile conducerii politice; managementul afacerilor interne în România; managementul politicii externe a României; managementul militar și rolul său în teoria și practica conducerii; managementul logistic în organizația românească; managementul turismului în România; managementul culturii în România; noul model de business al băncilor comerciale, dinamica managementului financiar al organizațiilor românești; organizarea managerială în situații de urgență; contribuții la o strategie de dezvoltare a învățământului superior de administrație publică etc.

A patra parte a tratatului tratează implicațiile dezvoltării durabile asupra diversificării modelelor de management românesc cu privire specială la problematica protecției mediului. Capitolele acestei părți sunt mai mult decât edificatoare cu privire la provocările dezvoltării durabile pentru managementul românesc: managementul mediului în organi-

zațiile românești; managementul sistemului agricol, agroalimentar și al spațiului rural; managementul forestier în România; managementul spațiului montan; managementul și strategia energetică în România; managementul întreprinderilor mici și mijlocii din România; managementul în sectorul social din România și managementul organizațiilor nonguvernamentale românești.

În întregul său, tratatul se prezintă ca o lucrare enciclopedică, de referință pentru literatura științifică românească, reușind să aducă în centrul atenției cele mai reprezentative lucrări de management publicate în ultimii 25 de ani. Este, de asemenea, primul tratat de management care reușește să aducă în atenția teoreticienilor și practicienilor o largă problematică specifică managementului în contextul complex al societății românești, în întregul său parcurs modern.

Trebuie să apreciem travaliul imens al coordonatorului general al tratatului, prof. Ion Petrescu, care a depus un efort fără egal în procesul de identificare și capacitate a resurselor intelectuale ale experților români în activitatea de conceptualizare și echilibrare a contribuțiilor științifice, de realizare a unității materialului, în conturarea acestora ca instrumente utile pentru actualii practicieni în management și în deschiderea a noi domenii de cercetare pentru viitorii teoreticieni din România.

Coordonatorul a reușit să identifice cele mai bune lucrări științifice publicate în ultimele două decenii și jumătate de autori români și să constituie un colectiv prestigios de coordonatori de capitole și de autori.

În coordonarea tratatului, profesorul Ion Petrescu, a dovedit pricepere, răbdare, migală, devotament pentru știință, experiență și diplomatie în armonizarea a numeroase poziții științifice controversate, aducerea acestora la opinii consensualizate, în totală concordanță cu punctul de vedere al creatorului managementului modern, Peter Drucker, care, în monumentală sa lucrare *Enciclopedie managerială*, arată:

„Conceptul de management este utilizabil în mod practic la fiecare gen de activitate umană, la care iau parte grupuri organizaționale de oameni care posedă diferite niveluri de cunoștințe, cu diferite niveluri de pregătire și de calificare. Managementul poate fi utilizat cu succes de toate instituțiile din așa-numitul «sectorul al treilea» – spitale, universități, biserici, organizații de creație și organe de asigurare socială – care, după război, s-au dezvoltat în Statele Unite ale Americii...”

Încadrându-se în acest context conceptual-structural, profesorul Ion Petrescu a extins abordarea obișnuită din tratatele universitare de management, care își limitează temele la cele de management economic. Pentru aceasta a apelat la personalități științifice de înalt prestigiu, din cele mai diverse subdomenii ale managementului românesc, precum: competiția și competitivitatea; conducerea politică; afacerile interne; diplomația; spațiul sanitar românesc; specificitățile sectorului militar și rolului său în teoria și practica managerială; cultura; businessul și băncile comerciale; gestionarea situațiilor de urgență; dezvoltarea învățământului superior de administrație publică; dezvoltarea durabilă pentru managementul românesc; economia montană; resursele energetice; organizațiile nonguvernamentale și altele.

Am deplina convingere și sunt în bună cunoaștere să afirm că oricine ar fi avut onoarea de a scrie, ca mine, **Cuvântul-înainte** al acestui tratat, nu ar fi găsit suficiente cuvinte de apreciere a imensului efort făcut pentru gândirea și punerea „cap la cap” a atâtor domenii, texte și concepții ale numeroșilor și diverșilor autori.

Este meritul indiscutabil al profesorului Ion Petrescu, ilustră personalitate a managementului românesc, pentru această inegalabilă operă științifică. Se cuvine să apreciem contribuția științifică a autorilor, personalități științifice de mare valoare, amintindu-i pe remarcabilii profesori și cercetători: Gheorghe

Duca, Ioan Abrudan, Marius Petrescu, Corneliu Russu, Ion Stegăroiu, Cezar Mereuță, Stelian Pânzaru, Ioan Petrișor, Ion Verboncu, George Pleșoianu, Adrian Curaj, Mihail Țâțu, Valeriu Ioan-Franc, Panaite Nica, Nicolae Dănilă, Radu Rey, Aureliu Leca, Constantin Oprean, Ioan Cismaru, colegi cu care, în decursul timpului, am colaborat personal și a căror mare competență științifică o cunosc îndeaproape.

Apreciem, deopotrivă, efortul și priceperea prestigioasei Edituri Expert, care a asigurat editarea acestei lucrări, unicat în literatura economică românească, și nu fără un lesne de înțeles efort managerial și financiar.

În final, felicitând încă o dată pe coordonatorul general, prof. univ. dr. Ion Petrescu *doctor honoris causa*, precum și pe colaboratorii săi – coordonatori de capitole și autori –, îmi exprim convingerea că acest tratat va fi deosebit de util atât celor care doresc să-și însușească managementul ca știință, cât și tuturor managerilor practicieni interesați în eficientizarea prin aplicarea de modele și tehnici ample prezentate în tratatul de față. Este principalul motiv pentru care îl recomand cu căldură tuturor celor preocupați de complexa problematică a managementului. În același timp, sunt convins că atât coordonatorul, cât și autorii așteaptă cu interes aprecierile, dar și ecourile critice ale cititorilor interesați într-o formă sau alta de evoluțiile managementului în România, în vederea îmbunătățirii unei ediții viitoare.

Fundamentele dezvoltării modelului de management al organizațiilor din România și orientarea sa către capitalul uman

Evoluția modelelor de management public și sectorial. Emergența modelelor de management centrate pe dezvoltarea durabilă

Tezaurul de obiecte de podoabă de la Lupu. Contribuție la studiul iconografiei religioase din Dacia preromană

*Daniel Spânu**

Pentru studiul iconografiei din Dacia perioadei preromane, tezaurul de la Lupu (comuna Cergău, județul Alba) deține o importanță de înfăietate. Cele șapte falere cu reprezentări umane și zoomorfe ale tezaurului (pl. 1/1-7) reprezintă una dintre cele mai complexe mostre de transpunere în imagini a unor mituri astăzi uitate. Pe lângă falerele din tablă de argint, lucrute *au repoussé*, tezaurul mai conține o cupă hemisferică și o pereche de fibule cu noduri și acestea din argint (pl. 1/8-10). Inventarul tezaurului a fost introdus într-o cană de bronz din seria Gallarate-Ornavasso (pl. 1/11). Dacă falerele, cupa și fibulele sunt produse ale orfăveriei locale, cana din bronz, lucrată la strung, este un import realizat într-un atelier de toreutică din Italia, în prima treime a secolului I a.Chr. Astfel, datarea întregului tezaur la mijlocul secolului I a.Chr. este plauzibilă.

Tezaurul a fost descoperit întâmplător în anul 1978, cu ocazia săpării unei gropi de mormânt în cimitirul contemporan din satul Lupu. Autorii descoperirii au anunțat autoritățile care au predat toate obiectele Muzeului Unirii din Alba Iulia. Peste un deceniu și jumătate avea să se scurgă, însă, de la descoperirea spectaculosului tezaur până la prima sa prezentare tehnică integrală în literatura de specialitate.¹ Între timp, piesele tezaurului au fost supuse unor procese de restaurare dificile și laborioase, deoarece înaintea abandonării lor, toate piesele de argint au fost îndoite și înghesuite în cana mică de bronz. Abia mai târziu, după mijlocul anilor 1990, tezaurului aveau să îi fie dedicate câteva studii particulare.²

Ioan Glodariu și Vasile Moga propuneau recunoașterea reprezentărilor lui Zalmoxis și Gebeleisis pe două dintre falerele de la Lupu (pl. 1/5-6), iar pe falera mare (pl. 1/1) a unei ipotetice Mari Zeițe. Mai multe aspecte contraveneau însă acestor identificări. Știrile antice despre Zalmoxis și Gebeleisis nu i-au

prezentat ca divinități ecvestre identice, asemeni cavalerilor de pe cele două falere. De asemenea, tezaurul reunește imaginile a trei reprezentări feminine (pl. 1/1-3) și nu ale unui singur personaj feminin, fie ea și „Marea Zeiță”. Zalmoxis și Gebeleisis au fost divinități atribuite de Herodot IV, 93–96 geților din preajma Gurilor Dunării în secolele VI–V a.Chr. Pentru venerarea lor de către comunitățile dacice transilvănene din secolele I a.Chr.–I p.Chr., cercetarea actuală nu dispune de niciun indiciu cert.³ Tentativa de identificare a personajelor de pe falerele de la Lupu se lovea de tăcerea surselor literare care învăluie divinitățile Daciei preromane. Cu mare probabilitate, această tăcere a surselor literare a fost unul dintre efectele cuceririi romane. Miturile neamurilor care s-au împotrivit unui Imperiu aflat în apogeul puterii sale trebuiau damnate la ignorare istoriografică, asemeni înlăturării memoriei conducătorilor.⁴ În condițiile inexpresivității surselor literare, singura cale de deslușire a semnificației falerelor de la Lupu rămânea studierea iconografiei lor.

Pauperitatea mostrelor de iconografie dacică i-a determinat pe unii cercetători moderni, precum Vasile Pârvan sau Dumitru Tudor, să subscrie la ipoteza aniconismului religiei dacice. Descoperirile arheologice din ultimele decenii ne obligă să abandonăm, însă, această ipoteză. Iconografia Daciei preromane a fost probabil foarte variată, dar, aplicată pe materiale perisabile, ne-a parvenit fragmentar. Falerele de la Lupu se adăugau altor câteva piese cu reprezentări antropomorfe, precum falera de la Surcea (pl. 2/1) sau placa de la Săliștea, cupe cu decor în relief de la Popești și Zimnicea (pl. 2/2), paftalele de la Poiana, Popești și Cârломănești⁵. Scenele de pe aceste obiecte reunesc personaje feminine sau cavaleri acompaniate de ființe zoomorfe reale sau fantastice (păsări, șerpi, patrupede sau grifoni). Prezențe firești în miturile barbare din

Europa preistorică, reprezentările zoomorfe definesc domeniul de autoritate al personajelor antropomorfe pe care le însoțesc. Astfel, reprezentările iconografice dacice reflectă o mitologie antropomorfă derulată pe fundalul unei lumi populate de bestii.

Falera mare din tezaurul de la Lupu înfățișează un personaj feminin înaripat, reprezentat frontal și flancat simetric de două patrupede. Această scenă ilustrează adoptarea în Dacia preromană a tipului de reprezentare iconografică a divinităților protectoare ale animalelor (*Potnia theron*) din arta greacă. Totodată, redarea aripilor asociază protectoarei animalelor ideea de zbor. Sugestia zborului, corelată unui personaj feminin, mai poate fi recunoscută și pe falerele de la Jakimovo (pl. 2/3) și Galiče (pl. 2/4-5), în nord-vestul Bulgariei. În regiunile Dunării Inferioare, tema protectoarei animalelor are antecedente mai vechi și o regăsim în acele contexte culturale, în care fondul mitologic nord-tracic a interferat cu limbajul plastic de inspirație elenistică. Exemplul cel mai elocvent este oferit de o reprezentare de pe o cană de argint din tezaurul de la Rogozen, datat în secolul al IV-lea a.Chr.

Unul dintre elementele care conferă un caracter excepțional iconografiei falerelor de la Lupu, îl constituie combinarea temei „Stăpânei animalelor” cu cea a „Triadei feminine”. Pe falerele 2 și 3 din pl. 1 regăsim câte un personaj feminin reprezentat asemeni celui de pe falera mare de la Lupu (pl. 1/1). Cele trei personaje feminine ar putea forma împreună o divinitate colectivă, a cărei atestare este confirmată de reprezentările de pe paftalele de la Popești și Cârломănești. Combinarea temei „Stăpânei animalelor” cu cea a „Triadei feminine” ilustrează o transformare majoră a fondului mitologic local și un sincretism original și surprinzător. În această amalgamare, ar putea fi recunoscută exprimarea cea mai consistentă a funcției triadei feminine: exercitarea unei autorități mitice asupra unor ființe zoomorfe – simboluri ale naturii sălbatice. Tema triadei feminine nu cunoaște atestări în arta nord-tracică din secolele V–III a.Chr., ci își regăsește analogii în anumite mituri central-europene, constituite în perioada târzie La Tène. Triada feminină ilustrată pe falerele de la Lupu (fig. 2/1-3) ar putea fi comparată nu numai cu grupurile de divinități asociate, de tipul *Moirai/Parcae/Tria Fata/Charites* din mitologia greacă, ci și cu Matroanele celto-romane⁶.

Caracterul combativ al personajelor masculine călare, de pe două dintre falerele de la Lupu (pl. 1/5-6), a fost exprimat prin supradimensionarea scuturilor

care conferă înfățișărilor o fermitate misterioasă. O expresie similară este degajată și de ținuta cavalerului de la Galiče (pl. 2/5), învăluit într-o mantie largă. Pe falera de la Surcea (pl. 2/1) sau pe cupa de la Zimnicea (pl. 2/2) mai pot fi identificate reprezentările unor pintenii – obiecte relativ rare, adevărate însemne de rang, în acea vreme. În aceste două scene, se mai pot recunoaște și reprezentările explicite ale unor spade. Scuturile, pintenii, spada sau mantia, ca attribute ale eroizării, reflectă statutul social-mitologic privilegiat al personajelor și permit identificarea lor drept „cavaleri”. Totodată, scenele în care acești cavaleri au fost integrați indică implicarea lor în secvențe mitologice complexe.

Complexitatea programului iconografic ilustrat de falerele de la Lupu este reflectată, mai ales, de posibilă relație mitologică dintre personajele feminine și cavaleri. Această perspectivă este susținută mai ales de scena de pe cupa de la Zimnicea (pl. 2/2), în care poate fi recunoscută o variantă particulară a temei „Întâmpinării” (*Adventus*) din iconografia clasică. Gestul prin care personajele feminine întind câte un *rhyton* către perechea de cavaleri articulează cele două grupuri de personaje și reflectă consistența mitologică asocierii lor.

Tema „Întâmpinării” nu lipsește din iconografia nord-tracică din secolele IV–III a.Chr. și o vom regăsi, mai târziu, pe reliefurile dedicate Cavalerului Trac și Cavalerilor Danubieni din epoca romană imperială. Tema ilustrează unul dintre momentele principale ale eroizării cavalerului (respectiv a cavalerilor) și marchează începutul apoteozei sale.

În repertoriul iconografic al Daciei din secolele I a.Chr.–I p.Chr., tema „Întâmpinării” unui singur cavaler o putem recunoaște pe pintadera de la Răcățau. Scena de pe fragmentul de la Zimnicea (pl. 2/2) și perceperea conjugată a falerelor de la Lupu (pl. 1/1-3 și 5-6) ar putea ilustra o transformare mitologică fundamentală a temei „Întâmpinării”, prin multiplicarea rolurilor și personajelor implicate în procesul de apoteoză. Ca și tema „Triadei feminine”, tema „Perechii de cavaleri” nu cunoaște analogii în iconografia tracică timpurie și constituie o inovație mitologică specifică perioadei târzii a Latène-ului din Dacia. Astfel, mitologia epocii dacice pare să fi fost caracterizată de principiul multimplicării, prin dublarea cavalerilor și triplarea divinităților feminine. Apariția unei astfel de mitologii în regiunile de la Dunărea de Jos și Transilvania trebuie explicată prin sincretismul politeist supraregional al unei lumi multipolare.

Reprezentările perechilor de cavaleri de la Lupu și Zimnicea (pl. 1/5-6 și 2/2) ar putea ilustra adaptarea la limbajul iconografic local a tematicii de sorginte elenistică a Dioscurilor. O preluare de conținut a mitologiei Dioscurilor nu poate fi pe deplin certificată, dar paralelismul tematic dintre reprezentările de la Lupu sau Zimnicea și iconografia Dioscurilor nu poate fi negat. Printre numeroasele culte misterice și soterice dezvoltate în epocă elenistică, cultele Dioscurilor și Cabirilor și-au constituit mitologia în jurul ideii unei perechi de divinități masculine asociate unei divinități feminine, identificată ipotetic și după caz cu Cybele, Demeter sau Hecate.⁷ Această conjunctură pledează, o dată în plus, pentru o lectură conjugată a tuturor falerelor de la Lupu.

Problema unui posibil ascendent preroman al cultului Cavalerilor Danubieni de epocă imperială a fost timp îndelungat controversată.⁸ O serie de argumente de ordin iconografic ar putea susține o posibilă legătură descendentă între perechile de cavaleri de la Lupu și Zimnicea și reliefurile dedicate cultului Cavalerilor Danubieni. Reprezentarea unei perechi de cavaleri, asocierea lor cu personaje feminine, motivul chthonian al șarpelui înfrânt se regăsesc în iconografia de epocă imperială a Cavalerilor Danubieni. Probabil, scena de la Zimnicea și falerele de la Lupu ar putea fi interpretate ca expresii iconografice ale acelei mitologii locale preromane, ale cărei elemente principale aveau să fie ilustrate, ulterior, în epocă imperială, în reliefurile dedicate Cavalerilor Danubieni.

Două dintre falerele de la Lupu (pl. 1/ 4, 7) ilustrează tema păsării cu un șarpe în gheare. Această temă nu este o inovație a orfevreriei târzii La Tène, ci își regăsește analogii în monetăria și orfevreria greacă, macedoneană și tracică din secolele V–II a.Chr. Totuși, multiplele valențe iconografice ale setului de falere de la Lupu sugerează o integrare a acestei teme în contextul mitologic particular al Daciei preromane. Scenele de pe falerele *e* și *f* de la Lupu sunt similare în oglindă: câte o pasăre de pradă care ține în gheare câte un șarpe. Pasărea cu aripile larg deschise ni se înfățișează într-o atitudine triumfătoare, șarpelui. Orientarea capului șarpelui către cel al păsării exprimă conflictul încă nesoluționat dintre cele două animale. Contorsionarea corpului șarpelui sporește caracterul dramatic al compoziției. Cele două scene prezintă antiteza conflictuală dintre un vădit simbol celest și un simbol chthonian.

Tematica scenelor mai sus evocate permite conturarea unei mitologii în care se regăsesc atât divinități singulare, cât și divinități colective. În ambele cazuri, se poate recunoaște ca principiu fundamental de structurare a miturilor complementaritatea feminin-masculin. Foarte probabil, ambele principii – cel care reunește o zeiță și un cavaler și cel care alătură o triadă feminină și o pereche de cavaleri – au o structură asemănătoare. Dacă principiul complementarității masculin-feminin are o ascendență mai îndepărtată, apariția unor grupe de divinități colective trebuie explicată ca rezultat al manifestării unui sincretism particular în ultimele două secole ale erei vechi. Asocierea fapturilor zoomorfe divinităților antropomorfe le plasează pe acestea din urmă între o dimensiune chthoniană (simbolizată de șarpe) și într-una celestă (simbolizată de păsări). Astfel, miturile ilustrate de falere trădează o mentalitate religioasă care nu s-a desprins pe deplin de posibile tradiții animiste și șamanice.

Note

¹ V. Moga, *Goldhelm, Schwert und Sichelerschätze. Reichtümern aus 6000 Jahren rumänischer Vergangenheit*, Frankfurt am Main 1994, nr. 61, pp. 180–181.

² I. Glodariu, V. Moga, „Ephemeris Napocensis“ 4, 1994, pp. 33–48; *ibidem*, Germania 75, 2, 1997, pp. 585–596; D. Spănu, „Prähistorische Zeitschrift“ 77, 1, 2002, pp. 84–136.

³ D. Dana, *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade. Istoria despre un zeu al pretextului*, Iași, 2008, p. 81, nota 1 (cu literatura anterioară).

⁴ K. Christ, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, Berlin 2005, p. 301.

⁵ Pentru literatura completă a acestor piese și, în general, a iconografiei tezaurilor dacice, cf. D. Spănu, *Tezaurile dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană*, București 2012, pp. 111–120.

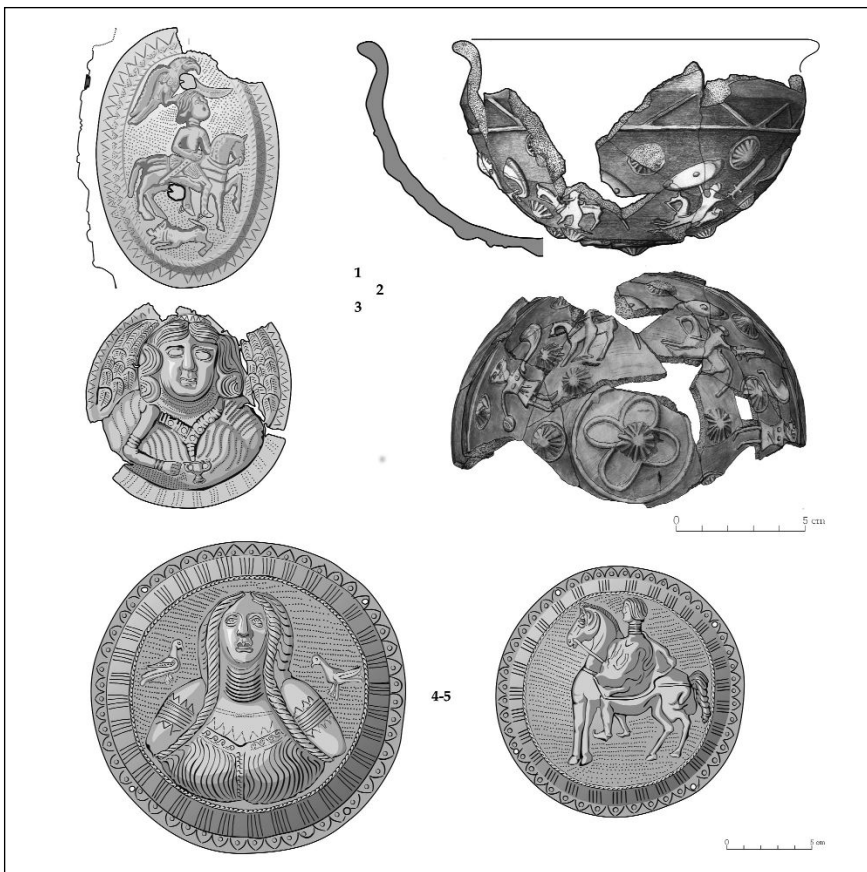
⁶ B. Kull, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 78, 1997, p. 356; M. Green, în: P. Garwood, D. Jennings, R. Skeates, J. Toms (ed.), *Sacred and Profane. Proceedings of a Conference on Archaeology, Ritual and Religion*, Oxford 1991, pp. 104–107; H. Birkhan, *Kelten. Versuch einer Gesamtdarstellung ihrer Kultur*, Wien 1997, pp. 542–544; A. Demandt, *Die Kelten*, München 1998, p. 37; F. Maier, Germania 82, 2, 2004, pp. 381–396.

⁷ C. Schneider, *Kulturgeschichte des Hellenismus, II*, München 1969, 800-sqq; F. Chapouthier, *Les Dioscures au service d'une déesse*, Paris 1935, p. 156.

⁸ A. Alföldy, *Bericht über der VI internationalen Kongress für Archäologie*, Berlin, 1940, p. 530 respingea apartenența Cavalerilor Danubieni la panteonul Daciei preromane; E. Will, *Le relief culturel grécoromain*, Paris 1955, p. 104 nu excludea această posibilitate, iar D. Tudor *Corpus monumentorum religionis Equitum Danuviorum*, în M. J. Vermaseren (ed.), *Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain*, tome 13, Leiden 1976, p. 163 încerca să o susțină fără suficiente argumente.

Pl. 1. Inventarul tezaurului de la Lupu (după original);
1-10: argint;
11: bronz.

Pl. 2.
1: Falera de la Surcea (după original);
2: Cupa de la Zimnicea (după original);
3: Falera de la Jakomovo (reproducere după Milčev I. 1973, 4, fig. 3a-b, 7, fig. 9/a-b);
4-5: Falerele cu reprezentări antropomorfe de la Galice (reproduceri după Fettich 1953, 135-137, fig. 5-6).

Amfiteatrul militar roman de la Drobeta

Constantin C. Petolescu*

Florian Matei-Popescu**

Ștefan Vasiliță***

După ce intrase în atenția romanilor încă de pe vremea împăratului Domitian¹, Drobeta devine un punct important cu ocazia războiului dacic al împăratului Traian². Îndată după încheierea armistițiului din 102, împăratul a luat decizia de a construi în această zonă un pod de piatră peste Dunăre, care să lege provincia Moesia Superior de teritoriile nord-danubiene, recent cucerite. Această construcție, fără precedent în lumea antică, a fost realizată de către arhitectul Apollodor din Damasc, care și-a descris opera într-o lucrare pierdută la care face referire Procopius din Caesarea (*De aedificiis*, IV, 5, 13). O descriere succintă, dar clară, ne-a transmis istoricul Cassius Dio (LXVIII, 12,1)³, iar mai târziu poetul bizantin Tzetzes (*Chiliades*, II, v. 65-91).

Punerea în lucru a podului s-a petrecut, după Cassius Dio (LXVIII, 13, 1-6), îndată după încheierea păcii, în 102; la construirea podului au luat parte, conform descoperirilor de ștampile tegulare, detașamente din legiunile *V Macedonica*, *VII Claudia*, *XIII Gemina*, precum și (din) cohortele *I Cretum*, *II Hispanorum* și *III Brittonum veterana*⁴.

Actul memorabil al inaugurării podului de către însuși împăratul Traian, la începutul anului 106, este consemnat prin scenele Columnei (XCIX = 85 – Fig. 1)⁵. Mai întâi, este reprezentat un castru de piatră, dar având în interior doar corturi; așa cum decurg imaginile, este vorba de castrul de pe malul drept al Dunării, de la Kostol, Serbia (în Antichitate *Transdrobeta*). În continuare, legat printr-un dublu portal (?), este redat podul construit de Apollodor din Damasc. Apoi, în prim plan, este redată ceremonia inaugurării podului de către împăratul Traian⁶ (Fig. 1).

Scena următoare (C – Fig. 2) trebuie localizată pe malul stâng al Dunării, la Drobeta. În planul din spate se observă mai întâi o altă fortificație, având în inte-

rior câteva construcții de lemn (scânduri); este castrul construit de *cohors I Antiochensium*, cum aflăm dintr-o inscripție (probabil inscripția inaugurală)⁷.

Clădirea următoare a fost recunoscută de către C. Cichorius⁸, urmat de Radu Vulpe⁹ și arhitectul Dinu Antonescu¹⁰ ca fiind un amfiteatru roman; acesta este o construcție provizorie (destinat soldaților care lucrau la construcția podului), fiind realizat din lemn. Aspectul lui exterior indică două nivele, parterul cu arcade (cea care se vede este intrarea din față; cele laterale și cea din spate nu se văd) și etajul cu deschideri triunghiulare; tribunele prezentate pe Columnă sunt cele de la etaj¹⁰.

Mai departe, tot în Scena C, istoricul R. Vulpe recunoștea „niște case înguste și un templu de zid cu coloane laterale”. Ținând seama de topografia arheologică a zonei, s-a propus a identifica în locul respectiv termele romane¹¹, situate la nord de amfiteatru, în panta terasei Dunării. Este vorba de prima fază, cea din timpul lui Traian, ridicată probabil de un detașament din Legiunea *V Macedonica*¹² la începutul secolului al III-lea vor fi refăcute de *cohors I sagittariorum*¹³.

Până în anul 2010, nu existau informații arheologice despre existența unui amfiteatru în apropierea fortificației de la Drobeta. În toamna aceluiași an, lucrările edilitare desfășurate în curtea Muzeului Porților de Fier din Drobeta Turnu-Severin (județul Mehedinți), care aveau ca scop săparea gropii de fundație pentru un așa-numit pavilion multifuncțional ce urma să fie construit din fonduri europene, au dus la descoperirea urmelor unui monument de piatră, de mari dimensiuni, situat la circa 200 de metri vest de castrul roman și la circa 150 de metri est de termele romane.

Situl se află pe terasa înaltă a Dunării, la circa 100 de metri de fluviu, și a fost amplasat prin dislocarea unor cantități de argile și pietrișuri cuaternare.

*Profesor dr., Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București

**Cercetător științific II, dr., Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București

***Dr., fost bursier la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București

Zona este mărginită la sud de calea ferată și de o pasarelă pietonală de beton. Spre nord și spre vest, suprafața este delimitată de o clădire, respectiv gardul muzeului. În partea de est, spre castrul roman, se află biserica medievală și o alee modernă. Această suprafață fusese investigată parțial în anii 1960–1970, rezultatele nefiind publicate vreodată¹⁴.

Pe întreaga suprafață, de aproximativ 45×35 m, a apărut un zid în formă de semicerc, cu raza de aproximativ 15 m și grosimea de 0,60-0,70 m, realizat din piatră de râu legată cu mortar, care se păstra până la o înălțime de 0,50-2,00 m. Monumentul a fost identificat drept un amfiteatru roman¹⁵. Înspre partea de sud (dinspre Dunăre), spre est (spre castrul roman) și spre nord au fost identificate intrările amfiteatrului¹⁶.

Săpăturile arheologice sistematice au fost începute în anul 2012 de o echipă mixtă de cercetători de la Institutul de Arheologie din București și Muzeul Regiunii Porților de Fier; s-au desfășurat în perioada 16 iulie–15 august și 15 septembrie–1 octombrie 2012. S-a decis investigarea în jumătatea de vest a suprafeței amfiteatrului, rămasă neatinsă; în funcție de realitățile (dezolante) din teren, s-au executat șase secțiuni de verificare cu lungimi variabile (între 18-20 m), cu lățimea de 2 m (S1-6); în toate a fost surprins zidul de piatră al construcției.

Din păcate, deși cercetările începuseră în anul 2012 sub auspicii favorabile, în prima jumătate a lunii iunie 2013¹⁷, întreaga zonă din fața porții de nord a amfiteatrului și de pe latura de nord-vest a fost afectată de excavarea mecanică a gropii de fundație a pavilionului multifuncțional, care a fost relocat exact în această zonă. Relația stratigrafică dintre zidul arenei și zona din imediata apropiere, unde vor fi existat tribunele (*cavea*) de lemn, a fost astfel iremediabil compromisă. Clădirea construită se află în acest moment la o distanță extrem de mică (0,50 m) de zidul de est al porții de nord a amfiteatrului; structura de rezistență a acesteia este slăbită. O conductă romană, descoperită la o adâncime mare, și care făcea fără îndoială parte din sistemul de aducțiune a apei spre castrul roman și la terme a fost, de asemenea, distrusă.

Convinși, totuși, de nevoia salvării monumentului și de importanța acestuia pentru cunoașterea vieții romane de la Drobeta, am decis, cu toate aceste „regretabile accidente”, să continuăm cercetările arheologice, derulându-se, până în acest moment, alte două campanii (15 iulie–14 august 2013 și 15 iulie–30 septembrie 2014).

Pe baza cercetărilor, am reușit să stabilim că amfiteatrul avea o formă ușor elipsoidală, cu axele de 35 m (E-V) \times 37 m (N-S) (Fig. 3). Zidul este realizat din piatră de râu, nefasonată, legată cu mortar. Are grosimea de 0,60-0,70 m. A fost surprins pe o înălțime de 0,30-1,30 m, nefiind încă atinsă temelia acestuia în niciuna dintre suprafețele cercetate. Amfiteatrul avea patru intrări: una situată înspre castrul roman, pe latura de est; alta pe latura de sud, spre Dunăre; o intrare în partea de nord și alta pe latura de vest. Cercetările arheologice din cele trei campanii confirmă ipoteza lui C. Cichorius și Radu Vulpe, care identificau monumentul circular din Scena C de pe Columna lui Traian ca fiind un *amphitheatrum castrense*.

Tribunele (*cavea*) au fost construite cel mai probabil în lemn, folosindu-se pantele naturale ale terenului; substrucția de lemn a acestora a fost identificată în mai multe cazuri prin gropile de stâlpi sau chiar printr-o suprafață arsă, exact pe lățimea tribunelor, identificată în secțiunea cea mai de sud (S8), cea paralelă cursului Dunării. De asemenea, de pe toată suprafața investigată a fost recoltată o cantitate însemnată de cuie și scoabe de fier, o dovadă directă a existenței acestei structuri de lemn.

Materialul numismatic colectat sugerează o funcționare a monumentului în secolele II–III p.Chr., eventual cu o revenire la începutul secolului al IV-lea p.Chr.

După ce am reușit să stabilim forma și modalitatea de construcție a zidului arenei, în campaniile din anii 2013–2014 ne-am concentrat pe cercetarea porților de est, vest și sud.

Poarta de est (Fig. 4). Aceasta a fost identificată încă din anul 2010, când săpătura a fost oprită pe un nivel compus din cărămidă și țigle romane, împreună cu pietre de diverse dimensiuni, ce păreau a sugera existența unui nivel de călcare (chiar a unui prag). După curățire, acest nivel a fost mai bine evidențiat, observându-se că acesta este așezat pe un nivel de dărâmatură. Secționarea acestui nivel de dărâmatură a demonstrat că pragul de intrare în amfiteatru se află mai jos, iar nivelul compus din cărămidă și țigle face parte dintr-o amenajare mai târzie (eventual de la începutul secolului al IV-lea). Pentru a putea evidenția mai bine pragul, am hotărât, după înregistrare, să demontăm amenajarea târzie.

Intrarea de pe latura de est are o deschidere de 4,80 m la nivelul pragului și de aproape 6 m la limita dinspre est a zidurilor laterale. Se pare, astfel, că

intrarea avea două porți de lemn de dimensiuni diferite, cea mică deschizându-se spre interior (N), iar cea mare spre exterior (S) – după orientarea diferită a celor două canturi, unul spre interior, iar celălalt spre exterior.

Poarta de vest (Fig. 5). Cercetarea porții de vest, după demolarea clădirilor moderne (construite spre sfârșitul secolului al XIX-lea) a oferit cele mai spectaculoase rezultate. Aici a fost investigată o suprafață de 18×9 m; s-a săpat până la adâcimea de 2,60-2,70 m. S-a identificat intrarea cu o deschidere, în zona incintei de piatră, de 6,80 m (deschiderea exterioară este necunoscută, intrând sub zona nesăpată și, probabil, sub terenul proprietății vecine). La baza acestei intrări s-au descoperit patru blocuri de piatră. Blocurile prezintă fiecare un cant, menit a opri ușa (poarta); dar, în timp ce blocurile marginale (lungi de 1,10-1,20 m) au cantul spre arenă (deci, se deschideau spre interior), cele centrale (lungi de 1,24 și 1,46 m) îl au spre exterior (deci, poarta se deschidea spre exterior). Blocurile marginale sunt așezate la o distanță de circa 20-25 cm de zidul (ringul) incintei, pentru a permite amplasarea sistemului de fixare a porții; alte spații asemănătoare se află la partea centrală, pentru a fixa cele două porți centrale. În spațiul de dinaintea porților, s-au identificat urmele unor stâlpi (sub formă de arsură, care împărțeau spațiul în trei culoare: unul central, mai mare, alte două marginale; ele aveau, în primul rând, scopul să sprijine tavanul și acoperișul (lățimea de 6 m fiind mai dificil de realizat). Este posibil ca urmele stâlpilor arși (al căror contur se observă perfect în stratul argilos) din fața porții de vest să dovedească existența unei faze anterioare, construite integral din lemn. Sperăm ca rezultatele cercetărilor ulterioare să poată clarifica acest aspect.

Cercetările au arătat că intrările (cel puțin cele de sud și vest) erau foarte probabil construite cu boltă, așa cum arată numărul mare de cărămizi; la poarta de vest, câteva poartă ștampila *L(egionis) VM(acedonicae)*; deasupra era un acoperiș de țigle – așa cum indică cantitatea mare de material tegular descoperit în cursul săpăturilor.

Revenind la prezentarea rezultatelor cercetării porții de vest, atragem atenția asupra unei clădiri, ale cărei fundații s-au suprapus batantului de sud al porții. Fundațiile zidului de nord ale acesteia ating nivelul fundațiilor batantului de sud al porții amfiteatrului, iar zidul de est suprapune acest batant pe un nivel de distrugere (Fig. 6). Se observă, de asemenea, că

zidul de sud al acestei clădiri a fost distrus în totalitate în epoca modernă, cu această ocazie fiind afectat și zidul arenei în acea zonă. Clădirea continuă spre vest, în afara limitei proprietății Muzeului. Se poate trage, astfel, concluzia că această clădire, cercetată parțial, este ulterioară momentului distrugerii amfiteatrului de după jumătatea secolului al III-lea (conform descoperirilor numismatice; vezi *infra*). Cercetarea ei exhaustivă rămâne o problemă de viitor.

Poarta de sud (Fig. 7). Această intrare a fost identificată parțial de intervențiile nefericite din anul 2010, însă zidurile fuseseră distruse în parte de construcția pasarelei de beton din anii '80 și de amplasarea unei conducte de apă, descoperită de noi în timpul săpăturilor (în acest moment, dezafectată).

Cercetarea acestei porți a început în anul 2013, când a fost pus în evidență (printr-o secțiune, S7) batantul de vest (cel de est fusese descoperit în anul 2010) și a continuat în 2014. Cele două ziduri exterioare ale intrării s-au păstrat pe lungimi diferite; 4,10 m cel dinspre est (pe o porțiune scurtă, de circa 1 m, el îmbracă pur și simplu panta în care zidul a fost împlântat – o nouă dovadă că amfiteatrul a fost construit în zona unei mici depresiuni naturale); cel dinspre vest este lung de 3 m (capătul dinspre Dunăre fiind distrus când s-a săpat locul pentru amplasarea conductei de apă menționate). Aceste două ziduri mărginesc intrarea dinspre arenă, având o lățime de 4,30 m; intrarea exterioară este largă de 5,20-5,70 m.

La intrarea dinspre ring, distingem trei porțiuni: una (1,50 m), continuând chiar zidul arenei, urmează intrarea propriu-zisă (ulterior, barată); cea de-a treia (1,40 m) distrusă până la nivelul temeliei (1,40-1,50 m), probabil cu ocazia intervențiilor din anul 2010.

În porțiunea centrală era amenajată intrarea propriu-zisă. Ea consta din două trepte: primul prag (spre zidul ringului) măsoară 1,45 m, cel situat dedesubt este format din două blocuri, lungi fiecare de 0,60 m dedesubt. Această intrare a fost barată ulterior (în epoca romană târzie cu un zid de piatră, iar la colțuri cu cărămizi), iar deasupra s-a așezat un bloc mare de piatră fasonată (calcar).

Descoperirile monetare din zona porții de sud, coroborate parțial de descoperirile din zona porții de vest, ne-au indicat două momente cronologice diferite. Astfel, în stratul de dărâmătură și incendiu de la cele două porți au fost descoperite monede din anul 251 p.Chr., de tip *provincia Dacia*, de la Herennia Estrucilla și Volusianus. Pe acel bloc mare de piatră fasonată, menționat, a fost descoperită o monedă din

timpul lui Galerius Maximianus, bătută la Cyzic în anii 308–309.

După distrugerea din timpul invaziei gotice din anul 267, a urmat o revenire a vieții romane spre sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea. Dacă în acel moment, amfiteatrul mai era folosit pentru jocuri, sau, pur și simplu, zidul arenei funcționa ca o incintă este, în acest moment al cercetării, greu de precizat.

Amfiteatrul militar de la Drobeta a fost construit încă din epoca lui Traian, în perioada 103–105, concomitent cu fortificația auxiliară și podul de peste Dunăre. Este greu de precizat dacă împrejmuirea arenei va fi fost la început de lemn, ulterior fiind construit un zid de piatră. Analogiile, după cum se va vedea mai jos, cu prima fază de construcție a amfiteatrului de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa sugerează că a fost de la început construit cu zidul arenei de piatră și tribunele de lemn, folosindu-se pantele naturale ale terenului. Nu sunt indicii care să sugereze că tribunele au fost vreodată reconstruite în piatră. În afară de zidul interior al arenei și de zidurile exterioare ale celor patru intrări, nu au fost descoperite alte structuri de piatră.

Zona amfiteatrului a fost folosită pentru adăpost în secolul al IV-lea, precum și în epoca medievală, în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Locuirea din această zonă trebuie pusă în legătură cu apariția bisericilor episcopale, situate la est de amfiteatru, precum și cu construirea fortificației și a turnului din colțul de sud-vest al vechiului castru roman.

Analogii, funcție, discuții

Cele mai apropiate analogii ca tip de construcție și formă sunt de căutat, pentru amfiteatrul militar de la Drobeta, în zona provinciilor Moesia Superior și a provinciilor dacice.

Din punct de vedere cronologic, amfiteatrul de la Drobeta a fost construit aproximativ în același timp cu amfiteatrele de la Viminacium, Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Micia. Dacă amfiteatrele de la Viminacium și Micia sunt tot amfiteatre militare, amfiteatrul de la Ulpia este civil. Nu se poate uita însă faptul că a fost construit, cel mai probabil, tot de către armată, poate de o anume vexillație a Legiunii III *Flavia Felix*¹⁷.

Cea mai spectaculoasă descoperire din ultimii ani este amfiteatrul de la Viminacium, din provincia Moesia Superior¹⁸. Acolo a funcționat castrul Legiunii VII *Claudia Pia Fidelis* și a fost sediul guvernatorului Moesiei Superior. De asemenea,

așezarea civilă a atins statutul municipal, la fel ca Drobeta, pe timpul lui Hadrian.

Amfiteatrul ar putea fi cel redat pe o altă scenă a Columnei lui Traian (XXXIII), unde se observă un amfiteatru de piatră¹⁹, situat lângă un castru legionar de la Dunăre, fiind foarte probabil vorba de Viminacium. Este posibil să fi fost construit cu ocazia vizitei împăratului în zona dunăreană, în cursul anilor 98–99 p.Chr.

După cum am amintit deja, asemănări importante cu amfiteatrul de la Drobeta are și prima fază a amfiteatrului de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (66 × 47 m)²⁰, construită de o vexillație a Legiunii III *Flavia Felix*, în a doua parte a domniei lui Traian.

Cea de-a doua fază, de piatră, mult mai complexă, va fi fost realizată pe timpul domniei lui Antoninus Pius, probabil tot în jurul anilor 157–158 p.Chr., la fel ca amfiteatrul de piatră de la Porolissum. Deși a fost un amfiteatru civil, amprenta militară este evidentă și la prima fază de construcție, cum ar fi forma ușor rotunjită și tipul de poartă de pe latura de est, aproape identic cu cele evidențiate la Drobeta.

Asemănător până la identitate, cu excepția porților și a infrastructurii de lemn, este și amfiteatrul rotund de la Micia, important centru militar și comercial al Daciei pe râul Mureș (axa arenei este de 31,6 × 29,5 m)²¹. Amfiteatrul a fost funcțional pe parcursul secolelor II–III, deservind garnizoana compusă din trei trupe (*ala I Hispanorum Campagonum, cohors II Flavia Commagenorum* și, de pe la mijlocul secolului al II-lea, *numerus Maurorum Miciensium*).

Ultimul amfiteatru care va fi aici în discuție este amfiteatrul de la Porolissum²², care cunoaște o fază de lemn (dimensiunea arenei de 66,5 × 52 m) și o refacere în piatră datată precis în anul 157 p.Chr., pe baza unei descoperiri epigrafice²³. Dintre toate analogiile prezentate, amfiteatrul de la Porolissum este cel mai departe de tipul amfiteatrului de la Drobeta, observându-se aici influențe dinspre zona Pannoniei, prezentând numeroase asemănări cu amfiteatrele de la Aquincum și Carnuntum – inclusiv pentru fazele de lemn²⁴. Această realitate este perfect explicabilă în condițiile în care majoritatea unităților ce staționau în zona viitoarei provincii Dacia Porolissensis proveneau din provinciile panonice – chiar dacă unele sunt atestate pentru puțină vreme și în Moesia Superior. De asemenea, tot din Panonia provine și Legiunea XIII *Gemina*, staționată la Apulum, dar care este cunoscută ca având activități constructive în epoca lui Traian și în zona de nord a Daciei.

În concluzie, este evident că amfiteatrul de la Drobeta prezintă numeroase asemănări cu amfiteatrele din Moesia Superior și Dacia, construite însă de vexillații legionare provenind din Moesia Superior. Interesant este că până acum s-au descoperit urmele Legiunii V *Macedonica*, din Moesia Inferior. Întrucât se cunoaște că această legiune, care a staționat la Oescus, a fost implicată cu tot efectivul în războiul dacic al lui Traian, se poate presupune că ea a fost cea care a construit și presupusele amfiteatre de pe linia Oltului de la Romula și Buridava – existența acestuia din urmă este asigurată de fotografiile aeriene. După cercetarea acestor obiective, vom putea eventual afirma cu tărie că amfiteatrul de la Drobeta a fost construit de o vexillație compusă în principal din militarii Legiunii V *Macedonica*.

O ultimă discuție trebuie făcută în jurul conceptului de amfiteatru militar și al funcției acestuia. Pe baza unor descoperiri din anii '60 ai secolului trecut, mai ales descoperirea la Lunt (Britannia), unde a fost evidențiată o structură circulară în interiorul fortificației, s-a presupus că amfiteatrele militare erau mai degrabă locuri de antrenament (*training grounds*), decât locuri unde se dădeau jocuri de gladiatori și *venationes*. O asemenea observație era întărită de faptul că, de cele mai multe ori, acolo unde exista și o așezare civilă importantă, exista și un amfiteatru civil.

Această teorie a fost combătută, pe bună dreptate, în ultimii ani, evidențiindu-se caracterul spectacular al acestor structuri. Mai mult decât atât, s-a observat faptul că o mare parte dintre amfiteatre, mai ales cele din zonele de frontieră, s-au construit cu prilejul unor vizite imperiale – aici, cazul Drobeta este de referință –, când împăratul finanțează jocurile de gladiatori și *venationes*. De asemenea, comandatul unității se putea îngriji de organizarea unor jocuri pe scară mai mică, cu ocazia diferitelor sărbători religioase și, mai ales, cu ocazia zilelor în care se celebra cultul imperial.

Deși nu cunoaștem, până în acest moment, dimensiunile exacte ale zonei tribunelor, dar comparând cu situația de la Micia, putem considera că și amfiteatrul de la Drobeta putea să adăpostească aproximativ 1200–1500 de spectatori. Dacă admitem că ambele unități cunoscute la Drobeta în perioada secolelor II–III, și anume *cohors III Campestris* și *cohors I sagittariorum*, au fost *milliariae*, atunci observăm că dimensiunile arenei nu sunt alese întâmplător. Dacă însă considerăm că vexillația care a construit podul de la Drobeta va fi

avut tot 1000 de oameni (un număr, în general, normal pentru o *Bauvexillation*), la care adăugăm soldații cohorții I *Antiochensium sagittariorum*, unitatea care a construit fortificația de la Drobeta, atunci putem considera că dimensiunile au fost calculate cu o precizie foarte mare.

Note

¹ Este posibil ca marele castru cu val de pământ de la Turnu Severin – punctul Schela Cladovei – să fi reprezentat baza de debarcare a armatei romane trimisă în anul 86 p.Chr. împotriva dacilor, de împăratul Domitianus, sub conducerea lui Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului.

² Când a primit investitura, din partea Senatului, cu titlul de *Augustus*, Traian se afla la Rhin, ca guvernator al provinciei Germania Superior; înainte de a se întoarce la Roma, a pornit într-o călătorie de inspecție a organizării sistemului defensiv al provinciilor dunărene (CIL VI 1548 = ILS 1019 – un senator necunoscut a fost *comes Imperatoris Traiani* în timpul inspecției militare din provinciile dunărene). Astfel ajunge și în Moesia Superior, în zona Cazane – Porțile de Fier, unde pune în execuție două lucrări constructive de amploare. Astfel, pune să se taie în stâncă drumul din clisura Cazanelor, terminat în anul 100 (CIL III 8267 (= 1699; = ILS 5863): *Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Aug(ustus) Germ(anicus), pontif(ex) maximus trib(unicia) pot(estate) III pater patriae co(n)s(ul) III montibus excisi[s] anco[ni]bus sublatis via[m] f[ecit]* (traducere: „Împăratul Caesar Nerva Traianus Augustus, fiul lui Nerva cel trecut între zei, învingătorul germanilor, mare pontif, investit pentru a treia oară cu puterea tribuniciană, părinte al patriei, consul pentru a treia oară, fiind tăiați munții și fiind puse dedesubt proptele, a făcut drumul”). Apoi, în anul 101, altă inscripție (AE 1975, 75) ne informează despre construirea unui canal, tot pe malul drept al Dunării (în Moesia Superior), pentru a ocoli cataractele (pragurile) de la Porțile de Fier: „*Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Aug(ustus) Germ(anicus), pontif(ex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) V p(ate)r p(atr)iae co(n)s(ul) III ob periculum cataractarum derivato flumine tutam Danuvi navigationem fecit* (traducere: „Împăratul Caesar Nerva Traianus Augustus, fiul lui Nerva cel trecut între zei, învingătorul germanilor, mare pontif, investit pentru a cincea oară cu puterea tribuniciană, părinte al patriei, consul pentru a treia oară, fiind deviat fluviul, a făcut sigură navigația pe fluviu”).

³ După cum decurge descrierea, este clar că istoricul Cassius Dio a vizitat aceste locuri; el a guvernat provincia Pannonia Superior (pe la anii 228–229) și este posibil ca după încheierea mandatului său să se fi abătut prin zonele noastre.

⁴ IDR II 99-105.

⁵ R. Vulpe, *Columna lui Traian – Trajan's Column*, București, 2002, p. 90 sqq.

⁶ C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule*, III, Berlin, 1900, pp. 135–141.

⁷ Pentru inscripția de fundare a castrului: AE 1959, 309 (= IDR II 14).

⁸ C. Cichorius, *op. cit.*, pp. 142–143.

⁹ *Ibidem*, pp. 91–93.

¹⁰ D. Antonescu, *op. cit.*, p. 104, cu trimitere la fig. 32 (plan-reconstituire castru), 99-100 (Drobeta plan reconstituire amfiteatru).

¹¹ Astfel de amfiteatre de lemn se puteau construi într-un timp relativ scurt. O inscripție descoperită la Antiochia, în Pisidia, consemnează opera munificența unui personaj de vază al coloniei,

care a reușit construirea unui amfiteatru de lemn în două luni: *[m]unus promisit [et] / [in]tra duos men[ses] / [a]mphitheatrum ligne/[u]m fecit* (CIL III 6832 = AE 1926, 78).

¹² C.C. Petolescu, *Drobeta* 23, 2013, p. 124; *idem*, *Ephemeris Dacoromana* 16, 2014, p. 193.

¹³ La începutul secolului al III-lea, termele vor fi refăcute de *cohors I sagittariorum* (IDR II 23).

¹⁴ Al. Bărcăcilă, *Les thermes romaines de Drobeta*, Arhivele Olteniei 17, 1938, pp. 41–52; *idem*, *Une ville daco-romaine: Drobeta*, București, 1938, pp. 40–46; D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978, pp. 315–320, nr. 6.

¹⁵ După informațiile primite, M. Davidescu și colaboratorii lor au deschis câteva secțiuni și sondaje, rămase nepublicate.

¹⁶ Construcția a fost identificată ca atare de prof. Doina Benea (noiembrie 2010).

¹⁷ Cercetările preliminare, încă în toamna anului 2010, au fost efectuate de dr. Gabriel Crăciunescu și colaboratorii săi de la Muzeul Regiunii Porților de Fier (Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2010, Sibiu, 2011, p. 185).

¹⁸ Când am ajuns la Drobeta, dezastrul deja se produsese; protestele noastre au rămas, în final, fără ecou.

¹⁹ IDR III/2, 540, material tegular cu ștampila legiunii, tipul timpuriu: *LEG(ionis) IIII F(laviae) F(elicis)*. Vezi și I. Piso, *Ephemeris Napocensis* 6, 1996, pp. 154–155, nr. 1 și pp. 156–157, nr. 5.

²⁰ S. Nikolić, I. Bogdanović, *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog Instituta* u 2011. Godini, Belgrad, 2012, pp. 42–45; S. Nikolić, I. Bogdanović, L. Jevtović, *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog Instituta* u 2012. Godini, Belgrad, 2014, pp. 58–61.

²¹ C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule*, II, Berlin, 1896, p. 155 și pp. 162–163 (autorul identifică cu portul Siscia, din provincia Pannonia).

²² D. Alicu, C. Opreanu, *Les amphithéâtre de la Dacie romaine*, Cluj-Napoca, 2000, pp. 81–88; I. Bajusz, *Amfiteatrul de la Porolissum și amfiteatrele din provinciile romane de la Dunărea de Mijloc*, Cluj-Napoca, 2011, pp. 35–36.

²³ O. Floca, V. Vasiliev, *Amfiteatrul militar de la Micia*, *Sargetia* 5, 1968, pp. 121–152; D. Alicu, C. Opreanu, *op. cit.*, pp. 42–57; I. Bajusz, *op. cit.*, pp. 36–37.

²⁴ D. Alicu, C. Opreanu, *op. cit.*, pp. 58–69; I. Bajusz, *op. cit.*, pp. 40–92.

²⁵ CIL III 836.

²⁶ I. Bajusz, *op. cit.*, p. 95.

Fig. 1 – Columna lui Traian, scena XCIX, podul roman peste Dunăre

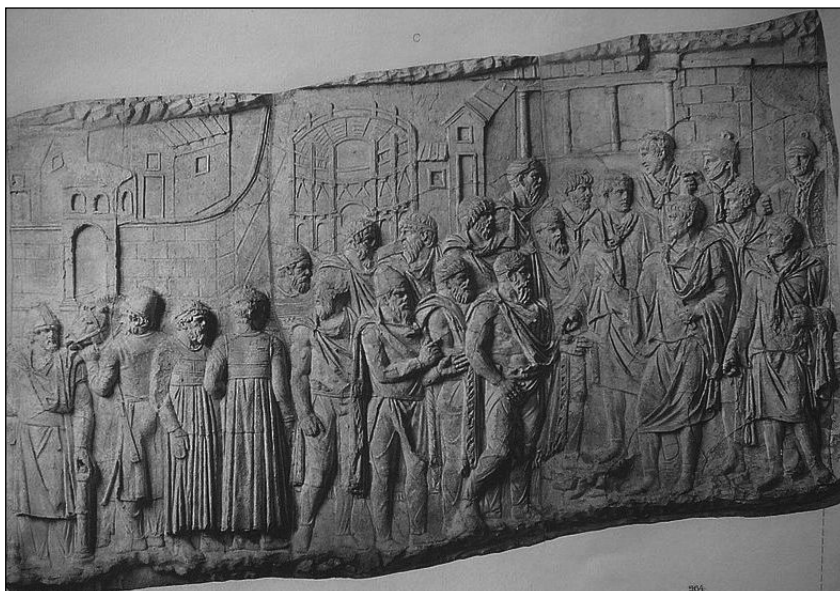

Fig. 2 – Columna lui Traian, Scena C, amfiteatrul militar roman de la Drobeta

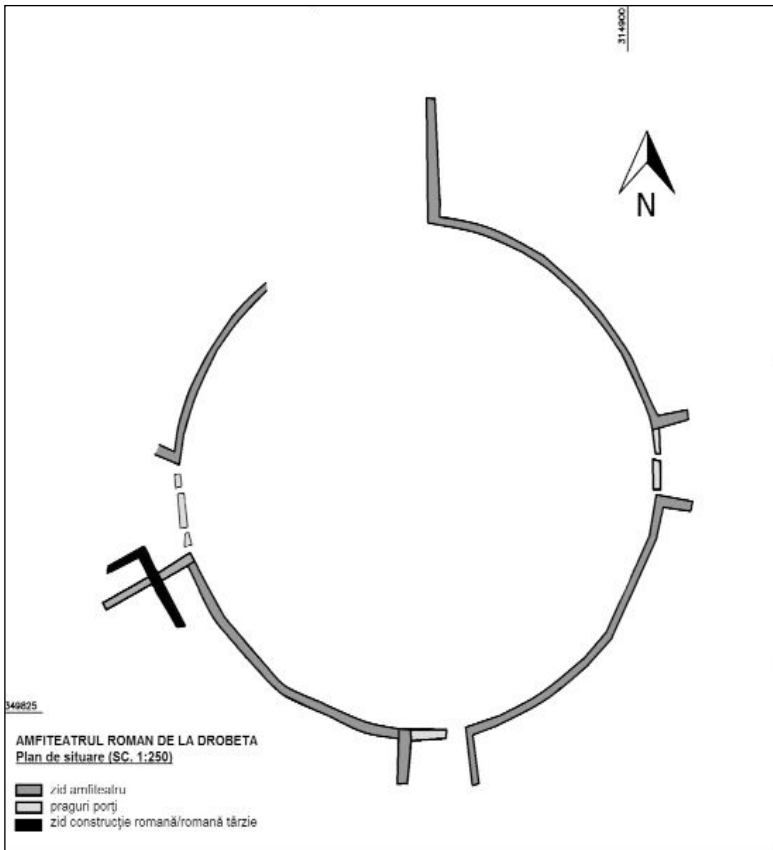

Fig. 3 – Planul amfiteatrului

Fig. 4 – Poarta de est

Fig. 5 – Poarta de vest

Fig. 6 – Poarta de vest cu zidul clădirii târzii

Fig. 7 – Poarta de sud

Constantin Stere la întâlnirea istorică de la Constanța, dintre țarul Nicolae al II-lea și regele Carol I

*Valeriu Păsat**

După consumarea războaielor balcanice, când în această parte a Europei s-a schimbat mult situația politică și raportul de forțe, Rusia, pe de o parte, și România, de altă parte, aveau tot mai multe motive pentru o apropiere reciprocă. România și-ar fi dorit o slăbire a influenței germane, în continuă amploare. Rusia tindea să atragă conducerea de la București în tabăra aliaților din Antanta. Până la declanșarea Primului Război Mondial rămăneau luni numărate, însă principalii actori ai politicii europene nu conștientizau încă amploarea catastrofei spre care se îndreptau. Deocamdată, în primăvara și la începutul verii anului 1914, raporturile româno-ruse aveau un aspect idilic. Astfel, în martie 1914, Rusia a fost vizitată de prințul moștenitor al României, Ferdinand, cu soția și cu fiul.

Vizitele reciproce, întrevederile și negocierile dintre monarhii acelei epoci se remarcă printr-o particularitate esențială la întrevederile la cel mai înalt nivel din epoca actuală: la începutul secolului XX, practic, toate Casele monarhice din Europa aveau strânse, adeseori și întortocheate, legături de rubedenie. Astfel, numeroși fii ori nepoți de regi sau țari erau, în funcție de vârsta lor, veri, verișoare, unchi, mătuși, bunici, bunice, nepoți, nepoate; ca să nu mai vorbim de fini/fine de botez etc. În această situație, fiecare vizită a augustelor persoane, purta, pe lângă evidentul caracter politic, și un subliniat substrat familial, de rubedenie, așadar și sentimental. Căci, majoritatea reprezentanților Caselor domnitoare nu numai că se cunoșteau reciproc, dar, de obicei, erau la curent cu toate împlinirile rudelor din cele mai diferite capitale europene. În egală măsură, prin difuzarea a tot felul de bârfe și legende „regale”, ei știau și despre eșecuri, probleme, necazuri, aventuri, conflicte de ordin familial, de la respectivele Curți. Această particularitate viza și relațiile

dintre familiile domnitoare din Rusia și din România, dat fiind că regele Carol I al României se trăgea din dinastia Hohenzollern, iar țarii ruși din acea epocă, frații lor, marii prinți și marile prințese din Rusia, de pe la mijlocul secolului XVIII, se căsătoreau, preponderent, cu reprezentanți ai Caselor monarhice din statele germane. Astfel încât, în timpul vizitelor reciproce, țarii, regii, prinții, aveau întotdeauna ocazia de a diversifica registrul întâlnirilor, de la nivelul strict oficial – la cel familial, intim, sentimental.

Regele Carol I avea vechi relații cu Curtea imperială rusă, din 1912 monarhul român deținea demnitatea militară supremă a Rusiei – gradul de general-feldmareșal. Totuși, o activizare substanțială a contactelor româno-ruse s-a produs în lunile premergătoare declanșării Primului Război Mondial. Vizita prințului român Ferdinand în Rusia a decurs la cel mai înalt nivel și iată că la începutul lunii iunie 1914 se făceau pregătirile pentru o vizită de răspuns: venea în România însuși țarul Nicolae al II-lea al Rusiei. Și când rămăseseră câteva zile numărate până la întrevederea solemnă a celor doi suverani, român și rus, tocmai atunci, într-un chip cu totul curios, s-a ivit „problema Constantin Stere”.

Devenit subiect de cercetare științifică încă din anii '50–60 ai secolului al XX-lea, atât în istoriografia sovietică, cât și în aceea a fostei Republici Socialiste România¹, vizita oficială a țarului Nicolae al II-lea la Constanța, în ziua de 1 iunie (st. n.)/14 iunie (st. v.) 1914, a redobândit o actualitate neașteptată.

Împlinirea, în vara anului 2014, a unui centenar de la declanșarea Primului Război Mondial, a readus în centrul atenției și interesului public necesitatea și importanța cunoașterii patrimoniului istoric comun al popoarelor antrenate în acea conflagrație.

S-a remarcat, cu prilejul aceluia eveniment, că în cursul ultimelor trei secole, trei țări ai Rusiei s-au aflat, episodic, pe pământ românesc: Petru cel Mare, Alexandru al II-lea și Nicolae al II-lea. Ultima vizită oficială a unui suveran rus, Nicolae al II-lea, în România, s-a produs în ziua de 1/14 iunie 1914, așa-dar, cu doar câteva săptămâni înainte de declanșarea războiului mondial. La rândul lor, regele Carol I al României și principele Ferdinand au vizitat Rusia în iulie 1898, iar principele Ferdinand și principesa Maria, însoțită de principele Carol s-au aflat în vizită la Petersburg în martie 1914².

Istoricii, firește, au tratat evenimentul respectiv preponderent din perspectiva posibilității încheierii unei alianțe româno-ruse în contextul agravării situației pe continentul european. Prin contrast, jurnaliștii s-au preocupat, de regulă, mai ales de prezența, la dejunul oferit la Constanța în cinstea familiei imperiale ruse cu prilejul vizitei din 1/14 iunie 1914³, a diverselor notabilități, a *cremei societății*. Nu le-a scăpat „cronicarilor” de atunci nici faptul că în acea „zi istorică”, „la dejun cu împăratul Rusiei” a stat și profesorul Constantin Stere (1865–1936). Era deja un cunoscut om politic, jurist, teoretician și doctrinar, publicist și scriitor, în acea perioadă rector al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

În baza unor noi documente de arhivă – mai puțin cunoscute –, precum și utilizând presa vremii, prezentul studiu își propune să contribuie la complinirea unei pagini extrem de importante din istoria relațiilor diplomatice româno-ruse. În egală măsură, tindem să contribuim la elucidarea unui moment important din biografia lui Constantin Stere, de la a cărui naștere se împlinesc acum 150 de ani.

*
* *

Este cunoscut bine faptul că la 1 iunie, în timpul vizitei țarului Rusiei la Constanța, printre personalitățile care i-au fost prezentate de către regele Carol I al României, s-a numărat și fostul surghiunit în Siberia, Constantin Stere, în calitatea sa de rector al Universității din Iași. La fel de bine se știe că, după acel eveniment, în pofida așteptărilor unor prieteni și mai ales a unor adversari, Constantin Stere a adoptat o atitudine categoric antirusă și tranșant filogermană. Pe acest fundal, semnificațiile vizitei la Constanța a țarului rus, respectiv, diversele ei inter-

pretări și aprecieri de care s-au bucurat chiar în acele zile, necesită a fi relatate mai amplu, pentru o mai bună înțelegere a atitudinii steriste în această privință.

În ziua de 21 mai 1914, ambasadorul Rusiei în România, Stanislaw Poklewski-Koziell⁴ telegrafia pe adresa Ministerului de Externe al Rusiei, cu titlu „confidențial”, următoarele: „*În cadrul discuțiilor privind detaliile recepției Majestăților Lor Imperiale, regele multiplică în permanență numărul persoanelor care să fie prezente la ceremonie. Astfel, deopotrivă cu cei trei foști miniștri – reprezentanți ai opoziției, regele dorește ca la Constanța să fie prezenți, de asemenea, conducătorii celor mai importante șapte instituții de stat din România, și anume:*

1. *Președintele Curții Supreme de Recurs, Bagdat* ⁵;
2. *Președintele Curții Supreme de Conturi, Bălteanu*;
3. *Președintele Consiliului Agrar Provizoriu, Poni*;
4. *Președintele Consiliului Suprem Administrativ, Bogdan*;
5. *Președintele Academiei Române, Strati*;
6. *Rectorul Universității din București, Ionesco*;
7. *Rectorul Universității din Iași, Stere*.

Nu este necesar ca persoanele respective să fie decorate, însă este recomandabilă invitarea lor la un ceai pe vaporul «Standard»”.

În telegrama următoare, menționa Poklewski-Koziell: „*Voi expune unele considerente privind ultima dintre persoanele enumerate*” ⁶.

Așadar, ambasadorul Rusiei la București semnală țarului Nicolae al II-lea, aflat pe atunci la reședința sa din Livadia, în Crimeea, asupra unor posibile inconveniente și chiar probleme legate de prezența lui Constantin Stere, care ar fi fost de natură să adumbrească vizita țarului Rusiei ⁷.

Cea de a doua telegramă, de asemenea cu titlu confidențial, a fost transmisă în aceeași zi, menționându-se că: „*Rectorul Universității din Iași, Stere, fost supus rus, fusese în tinerețe surghiunit în Siberia pentru propagandă socialistă; mai apoi fusese amnistiat, permițându-i-se să solicite cetățenia română. În România, a reușit să obțină o situație politică deosebită, devenind deputat în parlament și unul din potențialii pretendenți la funcție ministerială. Expunându-mi aceste lucruri, Brătianu m-a rugat, în mod confidențial, să întreb Majestatea Voastră, dacă considerați binevenită prezența aces-*

tei persoane la festivitățile din Constanța. Brătianu a mai adăugat, că Stere nu face niciun fel de propagandă împotriva Rusiei, iar în ultima perioadă de timp, a vizitat Basarabia fără niciun fel de restricții. În ceea ce mă privește, – menționa Poklewski-Koziell – pot confirma că, pe parcursul aflării mele pe teritoriul României, Stere nu s-a manifestat ostil față de Rusia. În cazul în care MS consideră incomodă și stânjenitoare prezența lui Stere în Constanța, atunci nici Rectorul Universității din București nu va fi invitat să participe, iar în lista din prima telegramă expediată vor rămâne doar primele cinci persoane menționate. Rog indicații”⁸.

La fel ca și prima, cea de a doua telegramă a fost transmisă Ministerului Casei Imperiale⁹. Deși este dificil de stabilit dacă răspunsul primit de Poklewski-Koziell emana de la Casa Imperială Rusă sau de la Ministerul de Externe Rus, cert este că în instrucțiunea cu Nr. 1043, primită în aceeași zi, se menționa că, „în virtutea considerentelor expuse în telegrama Dvs. cu Nr. 106, considerăm, ca fiind preferabil, ca la întâlnirea Majestăților Lor la Constanța, să participe doar primele cinci persoane numite în telegrama respectivă. Sperăm că guvernul român nu va interpreta acest lucru drept o incomoditate”¹⁰.

Prezintă interes faptul că nu era prima dată când lui Constantin Stere i se interzicea aflarea în preajma țarului rus. Anterior, așa ceva s-a întâmplat în perioada detenției sale, când, pe atunci urmașul tronului Nikolai Alexandrovici – viitorul țar al Rusiei Nicolae al II-lea – trecea prin gubernia Irkutsk din Siberia. Și, cu toate că C. Stere se afla la o distanță de circa 400 km de locurile pe unde urma să treacă prințul rus, basarabeanul nostru a fost pus sub arest împreună cu alți exilați.

Totuși, până la urmă, lui Stere i s-a permis să fie prezent la întâlnirea cu țarul Nicolae al II-lea, deoarece, după recomandarea negativă a Ministerului Rus de Externe, Poklewski-Koziell a primit o telegramă în care se menționa: „Președintele Consiliului de Miniștri al României își exprimă regretul față de o astfel de decizie. Cunoscând trecutul lui Stere, consideră că ceea ce a comis el în Rusia, la timpul respectiv, nu sunt decât niște păcate ale tinereții. Prezența sa la întâlnirea de la Constanța este foarte necesară, dată fiind probabilitatea că Stere va primi un portofoliu ministerial în următorul cabinet liberal”¹¹. În aceeași zi, ministrul rus de Externe, S.D. Sazonov¹², a expediat ambasadorului Poklewski-

Koziell o telegramă, în care îl înștiința că „Împăratul a permis să-i fie prezentați ambii rectori ai universităților românești”¹³.

În atare mod, incidentul a fost consumat și, în chiar prima zi a lunii iunie a anului 1914 – respectiv, cu doar câteva săptămâni înainte de producerea atentatului de la Sarajevo – întreaga familie regală a României era prezentă pe cheiul portului Constanța, ca să-l primească pe țarul Rusiei Nicolae al II-lea¹⁴, pe țarina Alexandra Feodorovna¹⁵ și pe copiii lor, care veneau din Crimeea să facă o vizită bătrânului rege Carol I. Venea, așa cum menționează regina Maria în Memoriile sale, „să șteargă vechea jignire ce nu încetase de a-l ustura de la 1877–1878 până azi, și venea să întărească noua înțelegere dintre Rusia și România”¹⁶.

Despre întâlnirea din 1 iunie 1914 de la Constanța, Nicolae al II-lea a făcut următoarele însemnări în jurnalul său:

„1 iunie. Duminică... Întâlnirea în România a fost solemnă și foarte călduroasă, programul zilei complet și foarte încărcat, din care motiv am fost permanent în picioare. Regele este foarte vioi, regina mai puțin mobilă, însă extrem de amabilă... După vizitele reciproce de curtoazie, ne-am deplasat spre catedrală, unde s-a săvârșit serviciul divin. De pe iaht, regele m-a purtat pe o șalupă cu vâsle să examinăm portul, care este bine gândit. Am vizitat împreună vapoarașul «Cahul». În pavilionul reginei am luat micul dejun împreună cu întreaga familie. Bătea un vânt plăcut dinspre mare. Am revenit pe iaht în jurul orei 3 ½. Am primit delegația noastră, pe președintele Consiliului de Miniștri Brătianu și pe ministrul de Externe. Către acea vreme, au început să se adune românii invitați la ceai. Pe duneț s-a servit ceaiul. La orele 6 am mers cu regele la defilarea unităților corpului 5 al armatei. El a mers în fruntea lor. Aspectul oamenilor m-a impresionat, fețele lor îmi amintesc de oamenii noștri din regiunile sudice [ale Rusiei]. Marșul ceremonial a durat o oră. Schimbându-ne, am mers la ora 8 la palatul din oraș la prânz, unde s-au ținut discursuri. Totul s-a produs într-o sală amenajată special pentru această ceremonie. Discuțiile nu au durat mult timp. Am revenit pe pavilionul Reginei, de unde am admirat un marș cu făclii. La 11 ne-am luat rămas bun de la ospitaliera familie românească și de la cei care o însoțeau, iar la 11.25 am luat calea întoarsă”¹⁷.

Din câte se poate constata din amintirile reginei Maria a României, familia imperială a produs în cadrul vizitei de la Constanța aceeași impresie agreabilă:

„A fost o zi fără o clipă de tihnă, fiecă ceas își avea programul. Vremea era minunată și poporul făcu o recepție entuziastă perechii imperiale.

Șirul evenimentelor începu printr-un Tedeum solemn, în catedrala împodobită cu deosebit fast și multă grijă, căci Unchiul știa ce mare rol juca Biserica în viața suveranilor ruși; o parte din slujbă fu rostită în rusește și alta în românește. Apoi o plimbare în oraș cu trăsura pentru a mulțumi pe locuitorii, apoi defilarea trupelor, unde regele Carol însuși defilă în fruntea armatei sub ochii țarului, care fu numit șef onorific al unui regiment de roșiori. Urmă un dejun de familie în pavilionul lui Aunty și prezentarea persoanelor oficiale. (...)

Ziua se sfârși printr-un imens banchet dat într-o sală clădită anume pentru această împrejurare. (...) Între cei ce întovărășiseră pe împărat era și Sazonov și mi se pare că se ținură însemnate convorbiri politice, căci el desigur trebuie să se fi folosit de acest prilej pentru a-și expune planurile. El și Brătianu păreau a fi în cei mai buni termeni”¹⁸.

Dacă la nivelul relațiilor dintre cele două curți regale totul părea a decurge cât se poate de optimist, menținându-se constante contacte cordiale, cercurile intelectuale din Rusia, presa, partidele politice au avut, totuși, o reacție nuanțată, existând inclusiv opinii împotriva apropierii celor două țări.

Pe plan european, s-a menționat că vizita împăratului Nicolae al II-lea în România era de natură să se repercuteze nu numai asupra echilibrului politic în Balcani, ci și asupra întregului sistem diplomatic al Europei, care se putea modifica esențial în cazul în care apropierea dintre Rusia și România ar fi condus la un acord politic româno-rus¹⁹.

La 3 iunie 1914, pe adresa Ministerului Afacerilor Străine al României, de la Legațiunea Regală a României din Sankt Petersburg, Gh. Arion expedia un raport cu extrase din presa rusească, în legătură cu vizita MS împăratului Nicolae al II-lea la Constanța. Așa cum consemna autorul raportului, presa rusească era, în general, favorabilă apropierii ruso-române, existând însă și opinii adverse în legătură cu acea vizită oarecum neașteptată.

Conform relatării lui Gh. Arion, articolul publicat în „Novoe Vreamea” – ziar despre care se vorbea că ar fi fost „la dispoziția Ministrului de Finanțe al

Rusiei”, deci naționalist și pro-guvernamental, oficios al lui P.N. Miliukov²⁰ – atribuia întrevederii de la Constanța posibilitatea stabilirii începutului unui echilibru european. Or, aceasta ar fi pus capăt înarmărilor exagerate din acei ani, prin intrarea în Tripla Înțelegere a puterilor europene „de rangul al doilea”, deci, și a României²¹. „Măsurile pentru garantarea siguranței Statului Rusesc – scria organul de presă al lui P.N. Miliukov – sunt luate din cauza șovinismului german; la rândul lor germanii, sporind înarmările lor, iau măsuri în contra șovinismului francez”. În consecință, „Europa se află într-o situațiune fără soluțiune: fiecare măsură militară dintr-o țară provoacă o sporire corespunzătoare de înarmări la vecini, fără ca un sfârșit să fie de prevăzut”²². Totuși, oricât de fatală părea acea situație, problema respectivă, în opinia lui P.N. Miliukov, putea fi soluționată chiar foarte ușor și anume: „pentru a face primul pas întru realizarea ei, este suficient de a vota în Dumă în contra măririi armatei rusești!”. Exemplul dat de „democrația rusă” – care „era consecventă și își cunoștea valoarea ei” – ar fi fost urmat, mai întâi, de democrația franceză. Aceasta din urmă, afirma P.N. Miliukov, era împovărată de serviciul militar de trei ani, care îi fusese impus de adversarii ei și nu se putea explica altfel, decât „prin izbucnirea unui fel de nebunie militară sau printr-o panică”. „Oare nu este de datoria democrației franceze – se întreba același P.N. Miliukov – de a corecta această enormă greșeală și a reveni la serviciul militar de doi ani?”²³.

Conform publicației „Novoe Vreamea”, stoparea și reducerea înarmărilor era doar una din posibilele variante de urmat, iar problema respectivă putea fi soluționată și prin alte mijloace. „Înarmările cresc în Europa – menționa „Novoe Vreamea” – grație faptului că există două Constelațiuni politice pe Continent. Una este ofensivă, alta defensivă. Ele nu diferă atât prin puterea lor, cât se deosebesc prin scopul ce urmăresc. În cursul câtorva ani, una din Puterile Triplei Alianțe a răpit Franței un imperiu întreg în Africa de Vest; alta a luat turcilor un mare teritoriu pe țărmul Mării Mediterane; a treia a luat Turciei mai înainte două provincii (Bosnia și Herzegovina) și a mai ocupat, împreună cu Italia, o a treia provincie – numită Albania”. „Fiecare an – constata aceeași publicație – implică o nouă lățire teritorială a Triplei Alianțe, și nimeni nu știe când această poftă de extindere va fi săturată!”²⁴.

În viziunea publicației „Novoe Vreame”, soluția consta în „*trezirea sentimentului național în Puterile Europene de rangul al 2-lea*”, iar întâlnirea de la Constanța putea deveni „*punctul inițial al unei noi evoluțiuni în istoria politică a Europei*”. „*Acolo pot fi puse bazele unui nou echilibru – nu fictiv, ci real, care va scuti popoarele Europei de povara unor înarmări care cresc neconținut*”. Iar România obținea, astfel, „*ocaziunea să facă începutul în această direcție, care făgăduiește consecințele cele mai favorabile*”²⁵.

Însă nu toate publicațiile rusești împărtășeau aceeași viziune optimistă asupra relațiilor ruso-române. Reprezentantul Legațiunii Regale a României din Sankt Petersburg semnală, în mod deosebit, în această privință, articolul „*puțin binevoitor României*”, publicat în ziarul „*Reci*”, organul partidului din opoziție, al cadeților, partizani ai politicii tradiționale a Rusiei în Balcani și cu puternice tendințe bulgarofile.

Astfel, în chiar ziua sosirii țarului Nicolae al II-lea la Constanța, referindu-se la „*serbările ruso-române, despre a căror importanță politică nu mai sfârșește să vorbească Europa toată*”, ziarul „*Reci*” menționa că: „*În genere, tema relațiilor ruso-române a devenit foarte la modă de când Monarhia Regelui Carol a început să joace rolul unui factor de decizie în noul echilibru balcanic, grație operațiunii, fără vărsare de sânge, impusă Bulgariei, slăbită și înjosită, care a reușit de minune*”²⁶. Apreciind că atât publicațiile rusești, cât și cele de peste hotare – austro-ungare sau franceze – nu făceau decât să producă „*zgomot împrejurul noii ere de prietenie ruso-română*”, ziarul „*Reci*” considera necesar și de folos „*de a mai aminti azi, încă o dată, rezervele făcute proiectului de apropiere ruso-român*”.

Întâi de toate, ziarul respectiv considera că ar fi fost prea devreme să se considere că răceala care apăruse în relațiile României cu Tripla Alianță să fi fost deplină și că nu mai putea fi înlăturată. Era mai corect să se admită, în acea situație, „*manevra obișnuită a diplomației balcanice de a juca un joc dublu*”²⁷. Ziarul „*Reci*” mai amintea Convenția secretă cu Austria, din septembrie 1900, care garanta României dobândirea liniei Turtucaia-Balcic, în cazul unui eventual război cu Bulgaria. „*Aceasta era pe vremea prieteniei austro-române – conchidea ziarul „Reci”*. În anul trecut (1913, n.n.), însă, România a primit această linie fără război, grație

noună (Rusiei, n. n.) și de atunci datează prietenia ruso-română”. În concluzie: „*Nu trebuie să ne mângâiem cu iluzii. Dacă nu vom avea ce da României și Austria i-ar garanta vreo altă bucată bună, oamenii ei de Stat vor apuca iarăși vechile căi bătute spre ușile cancelariilor diplomatice austro-ungare. Oare această prietenie face să rupem cu toate tradițiunile politicii noastre balcanice care, dacă n-a avut întotdeauna succesul cuvenit, tindea cel puțin, cu instinct sigur, la realizarea scopurilor noastre istorice în Orientul Apropiat?*”²⁸.

Desigur, era de acord ziarul „*Reci*”, nu trebuie disprețuită și nici diminuată „*importanța unui trecut glorios dintre două popoare*”. „*Însă este ridicol, considera aceeași publicație, a bate tam-tamul patriotic, deoarece, slavă Domnului, România ne făgăduiește prietenia sa, și a funda pe această prietenie speculațiuni fantastice și dubioase. Poporul rus, de la care s-a cerut nu de mult jertfe enorme de oameni și de bani, este în drept să ceară pentru el o politică internațională mai liniștită, mai demnă și mai clară*”²⁹.

În general însă, tonalitatea consemnărilor din presa rusă a acelei epoci era mai curând favorabilă apropierii, cooperării și încrederii reciproce dintre Rusia și România. Dovadă ne stă și următorul document, din care cităm un fragment edificator:

„*Întâlnirea Suveranului măreței națiuni rusești de 150 de milioane cu Regele României, entuziasmul neobișnuit al întregii populațiuni la sosirea Împăratului și a Augustei Sale Familii pe pământul României, schimbul de toasturi în care se simțea sinceritatea apropierii a două popoare de aceeași credință – toate acestea atrag atențiunea unei lumi întregi.*

Unii cu o bucurie neascunsă, alții cu invidie, urmăresc fiecare cuvânt, fiecare pas al Țarului Rusiei, care are ca scop a apăra dezvoltarea pașnică a popoarelor balcanice, liberate prin sângele rusesc.

Apropierea cu România va contribui în mod semnificativ la atingerea acestui scop sfânt. Cu ajutorul Rusiei, România a reușit să aibă un rol important în întreruperea războiului fratricid din Balcani. Ea a fost un judecător neînduplecat și pacificator, silind Bulgaria să renunțe la planurile ei ambițioase de a supune voinței sale pe foștii săi aliați...

România prețuiește sprijinul puternicului său vecin, care a eliberat-o mai întâi pe ea, iar pe urmă, împreună cu ea, pe poporul bulgar, de sub jugul turcesc. După actuala vizită a Împăratului nostru Regelui Carol – care a reamintit bătrânului Monarh multe minute fericite din viața sa, legate pentru totdeauna de mărinimia Țarilor noștri – se poate spera fără îndoială că România va fi și în viitor un prieten bun și sincer al tinerelor State balcanice și nu se va lăsa a fi atrasă în sfera de influență a Austro-Ungariei care și-a propus înrobirea slavilor.

În asemenea condițiuni nu se mai poate admite ca România să apară, în cazul unui război cu Austria, în spatele armatei ruse, lucru pe care miza nu de mult încă diplomația vieneză. Aceste socoteli înseși, dovedesc cât este de naivă diplomația austro-ungară și ce importanță exagerată atribuie intrigilor sale secrete, fără a ține socoteală de condițiunile naturale ale apropierii popoarelor unite prin interese comune și prin cele mai frumoase amintiri despre faptele de arme săvârșite împreună.

O mie de note diplomatice nu vor avea efectul pe care l-a avut toastul Împăratului nostru, în care MS a binevoit să declare în auzul tuturor: «Legăturile ce ne unesc, care-și trag puterea din tradițiunea amicitiei noastre, devin și mai strânse prin glorioasele noastre amintiri comune și prin sinceritatea prieteniei noastre».

Instruit printr-o mare experiență de Stat, Regele Carol nu poate să nu vadă că apropierea cu Rusia, binevoitoare și dezinteresată, înseamnă pașnicul progres al țării lui, pe câtă vreme alianța cu Austria ar însemna numai aventuri sângeroase, o veșnică și absurdă aducere de jertfe pe altarul asupritorilor slavilor și românilor³⁰.

Așadar, preluarea conducerii politice de către Ion I.C. Brătianu la 4/17 ianuarie 1914 a vestit reorientarea politicii externe românești, având ca efect îndepărtarea României de Austro-Ungaria și de Tripla Alianță, respectiv, începutul apropierii treptate de Antanta³¹. Vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța, din 1/14 iunie 1914, și mai ales schimbul de păreri dintre premierul român și ministrul de Externe al Rusiei, S.D. Sazonov, urmat de o demonstrativă plimbare în preajma localității Predeal, depășind frontiera către Transilvania³², au reprezentat o incontestabilă afirmare a hotărârii României de a-și realiza dezideratul național și politic.

Totodată, contrar aparențelor și chiar dacă era personajul politic cel mai amprentat în sens naționalist și având în mod cert un profil educațional, politic și ideologic sensibil diferit de cel al consilierilor de până atunci ai regelui Carol I, revenirea lui Brătianu la putere, în ianuarie 1914, n-a schimbat, practic, nimic din realitățile în zona politicii externe românești. Brătianu era, indiscutabil, dornic să continue apropierea de Rusia, însă nu avea nicio dorință să sporească tensiunile cu Austro-Ungaria și respecta puterea militară și economică a Germaniei. Politica sa era să nu riște nimic din ceea ce fusese câștigat și, astfel, să se apropie de Franța și Rusia, fără să grăbească o ruptură deschisă cu Austro-Ungaria și Germania³³.

De cealaltă parte, în pofida asigurărilor repetate și trimiterilor la „tradițiunea amicitiei noastre”, care, în urma vizitei țarului Nicolae al II-lea la Constanța, ar fi devenit „și mai strânse prin glorioasele noastre amintiri comune și prin sinceritatea prieteniei noastre”, Rusia rămânea în continuare departe de a fi sinceră și, cu atât mai puțin, prietenoasă în relația ei cu România. Aceasta deoarece Rusia considera România nu mai mult decât o putere europeană de „mâna a doua”, suspectată de tentația promovării concomitente a unei politici „la două capete”. În același timp, România, fără să-și fi putut afișa intențiile, nutrea speranța reeditării unei situații favorabile, de felul celei de la sfârșitul Războiului Crimeii, din 1853–1856, pentru a reuși să reintre în posesia Basarabiei. Or, indiferent de evoluția relațiilor bilaterale, Rusia nu era dispusă să admită, sub nicio formă, repunerea în discuție a problemei Basarabiei, considerând-o închisă definitiv și pentru totdeauna.

Participarea lui Constantin Stere la o ceremonie de nivel atât de înalt, ca dejunul oferit de regele României în cinstea țarului rus, probabil a avut un efect benefic pentru orgoliul basarabeianului ce ajunsese rector al celebrei Universități din Iași. Și nimic mai mult, considerăm noi.

Opinia noastră este că lucrurile ar fi ceva mai nuanțate. Și anume, că la acel dejun avusese loc nu o simplă întâlnire a unui fost cetățean al Rusiei cu liderul suprem al fostei sale patrii. S-au întâlnit atunci, oricât de simbolic ar părea, o victimă și un călău, chit că „drumul pătimirilor” lui Constantin Stere trecuse prin Siberia în timpul domniei altui țar: Alexandru al III-lea, tatăl lui Nicolae al II-lea. Nu-i exclus că, acceptând să asiste la „dineul regal” de la

Constanța, Stere era ghidat și de dorința de a demonstra țarului rus, sau cel puțin apropiaților acestuia, mai implicați în problemă, că, un basarabean, fost surghiunit în Siberia, părăsind imperiul țarilor, a putut face o carieră strălucită în patria sa istorică, România fiind, în opinia sa, și o țară cu un regim mai democratic.

Dacă admitem această ipoteză, apare și mai impresionant comportamentul lui Constantin Stere: nu a reproșat nimănui nimic, dar nici nu s-a lăsat pe lângă țar sau pe lângă reprezentanții Curții acestuia. Deși peste ani, un oponent avea să insinueze că „[...] te-ai dus la Constanța, să pupi mâna țarului [Nicolae al II-lea]”³⁴, după toate aparențele, rectorul de atunci al Universității din Iași a respectat neabătut limitele protocolului, așadar, ale unui om de o inteligență sclipitoare și cu un acut simț al corectitudinii.

Și mai impresionant pare faptul că, în pofida „încălzirii” suplimentare a raporturilor româno-ruse, ca urmare a vizitei la Constanța a monarhului rus, Constantin Stere nu și-a schimbat opțiunea filogermană. Ceea ce însemna, inerent, și o atitudine anti-rusă, iar mai exact – o atitudine de respingere a imperialismului rus. Mai mult: se creează impresia că, tocmai de aici încolo, s-au întetșit, devenind mai convingătoare (și mai disperate!) pledoariile lui Constantin Stere pentru apropierea României de Tripla Alianță, respectiv, împotriva Antantei (și, implicit, a Rusiei).

În ultimă instanță, prezența la „dejunul regal”, în preajma țarului Rusiei, face o dovadă în plus a complexității ce definea personalitatea lui Stere. Tocmai această complexitate a firii, caracterului, mentalității, a viziunilor și opțiunilor lui asupra vieții, inclusiv asupra stării de lucruri din Rusia, apoi și din România, l-au determinat să fie, din adolescență și până la finele existenței sale, „singur împotriva tuturor”. „Luxul” acestei singurătăți militante, alimentată de o nepotolită sete de dreptate, la rândul său, i-a determinat lungul și chinuitorul drum al căutărilor continue: un zăbuciat traseu ce pornea în câmpia Sorociei, dar avea să se întindă pe nebănuite meridiane, șerpuiind și prin Odessa, Moscova, Siberia, dar și prin București, Viena, Berlin, Paris, atâtea alte capitale europene. Un traseu pe care Constantin Stere l-a străbătut cu demnitate, oferind mereu – conform unei declarații de ale sale – „probe de jertfă”³⁵. O jertfă care, indiscutabil, merită toată recunoștința și admirația noastră.

Note

1. Vezi, de exemplu: Б.Б. Кросс. Констанцское свидание // Ученые записки Шуйского педагогического университета. Вып. VIII. Шуя, 1959; В.Н. Виноградов. Румыния в годы первой мировой войны. Москва: «Наука», 1969. С. 38-39; Б.Б. Кросс. Русско-румынские дипломатические отношения накануне первой мировой войны // Балканские исследования. Проблемы истории и культуры / АН СССР, Институт славяноведения и балканистики. Москва: «Наука», 1976. С. 122-130; Ester Uribe, La rencontre de Constantza du 14 juin 1914, „Revue Roumaine d’Histoire”, Tome VII, Nr. 2, 1968, pp. 233–246.

2. www.livemaramures.ro/evenimente-stiri-maramures/expozitii-baia-mare-centenarul-vizitei-imparatului-nicolae-al-ii-lea-la-constanta-1-14-iunie-1914

3. S-a menționat, bunăoară, că la dejunul oferit la Constanța în cinstea familiei imperiale ruse a fost prezent și Petre Grigorescu, ajutor de primar al orașului Constanța și unul dintre primii coloniști ai Dobrogei, căsătorit cu mezina șefului stăpânirii otomane, Panu Contogeorges (Sinziana Ionescu, *Constanța, 1914. Întâlnirea istorică dintre Țarul Nicolae al II-lea al Rusiei și Regele Carol I al României*).

Apoi a izbucnit războiul // www.adevarul.ro/locale/constanta/constanta-ultima-vizita-strainaate-Tarului-nicolae-ii-lea-rusiei-1_53ae9a5e0d133766a8f7c530/index.html

4. Poklewski-Koziell, Stanislaw Alfonsovici (1868–1939) – diplomat rus, consilier de stat, șambelan. În anii 1913–1915 a exercitat funcția de ambasador al Rusiei în România. După 1917, a rămas să trăiască în România.

5. Așa este indicat în document.

6. Архив Внешней Политики Российской Империи (АВПРИ). Ф. 133. Оп. 470. 1914 г. Д. 350. Л. 81.

7. Российский Государственный Военно-Исторический Архив (РГВИА). Ф. 970. Оп. 3. Д. 1860. Л. 46; ГАРФ. Ф. 601. Оп. 1. Д. 787. Л. 23.

8. АВПРИ. Ф. 133. Оп. 470. 1914 г. Д. 350. Л. 278.

9. АВПРИ. Ф. 133. Оп. 470. 1914 г. Д. 350. Л. 278; ГАРФ. Ф. 601. Оп. 1. Д. 787. Л. 24; РГВИА. Ф. 970. Оп. 3. Д. 1860. Л. 47.

10. АВПРИ. Ф. 133. Оп. 470. 1914 г. Д. 350. Л. 83.

11. АВПРИ. Ф. 133. Оп. 470. 1914 г. Д. 350. Л. 110.

12. Sazonov Serghei Dmitrievici (1860–1927), diplomat rus, devenit ministru al Afacerilor Externe în 1910. A promovat relații strânse cu Marea Britanie și Franța și a susținut Liga Balcanică împotriva Turciei. A participat la accelerarea evenimentelor din timpul Primului Război Mondial, susținând sprijinul Rusiei acordat Serbiei în defavoarea Austriei și insistând ca Nicolae al II-lea să ordone mobilizarea armatei ruse (30 iulie 1914); două zile mai târziu, Germania declara război Rusiei. A stabilit ca obiectiv de război al Rusiei anexarea Constantinopolului și a strâmtorilor turcești, însă a fost demis când i-a cerut țarului să acorde autonomie Poloniei. După Revoluția Rusă din 1917, s-a stabilit în Franța.

13. АВПРИ. Ф. 133. Оп. 470. 1914 г. Д. 350. Л. 155.

14. Nicolae al II-lea (1868–1918), ultimul țar al Rusiei (1894–1917), fiul succesorului lui Alexandru al III-lea. El a întărit alianța franco-rusă (1896); a angajat țara în războiul împotriva Japoniei (1904–1905) și a lăsat ca o manifestație a greviștilor de la Petersburg să fie reprimată cu multă cruzime („Duminică sângeroasă” – 22 ianuarie 1905). A acceptat alegerea Dumei (Adunarea Legislativă), dar a decis dizolvarea primelor două (1906 și 1907). Înfrângerile suferite în Primul Război Mondial din partea nemților au intensificat mișcările revoluționare. Ca urmare a revoluției din februarie 1917, țarul abdică la 15 martie. Transferat la Ecaterinburg, a fost executat împreună cu familia sa la 17 iulie 1918.

15. Alexandra Feodorovna, născută Alix, prințesă de Hesse-Darmstadt (1872–1918), consoarta țarului Nicolae al II-lea. Nepoată a reginei Victoria, s-a căsătorit cu Nicolae în 1894 și a încercat să restabilească puterea absolută în monarhie. Căutând cu disperare ajutor pentru fiul său Alexei, care suferea de hemofilia, a apelat la puterile hipnotice ale lui Grigori Rasputin, care a devenit mentorul ei spiritual. În 1915, Nicolae a părăsit Moscova pentru a conduce forțele rusești în Primul Război Mondial, iar Alexandra a concediat miniștri capabili și i-a înlocuit cu oameni fără valoare, favoriți ai lui Rasputin. Conducerea necorespunzătoare a dus la prăbușirea guvernului imperial. După preluarea puterii de către bolșevici, în timpul Revoluției Ruse din 1917, familia regală a fost întemnițată și, mai târziu, executată.

16. Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, Vol. II. Traducere din limba engleză de Mărgărita Miller-Verghi. Ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, Editura Eminescu, București, 1991, p. 390.

17. Государственный Архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. 601. Оп. 1. Д. 261. Л. 114-116.

18. Maria, Regina României, *Op. cit.*, p. 390.

19. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, fond Primul Război Mondial, O.S.D., vol. 13, Rapoarte Petrograd, 1914, f. 58.

20. Miliukov Pavel Nikolaevici (1859, Moscova, Rusia – 1943, Aix-les-Bains, Franța), om politic și istoric rus, profesor de istorie la Universitatea din Moscova până în 1895. A scris lucrarea mult apreciată *Repere ale culturii ruse (Ocerki po istorii russkoi kul'turı)*, Vol. 1-3, 1896–1903). A fost un liberal care admira valorile politice ale țărilor democratice. Membru fondator al Partidului Constituțional Democrat în 1905, a condus partidul în Dumă în perioada 1907–1917. În 1917 a contribuit la formarea Guvernului Provizoriu condus de prințul Gheorghe I. Lvov și a fost ministru de Externe pentru scurt timp. A încercat să formeze o coaliție moderată împotriva bolșevicilor, dar, a fost forțat să părăsească Rusia și, în cele din urmă, s-a stabilit la Paris.

21. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, fond Primul Război Mondial, O.S.D., vol. 13, Rapoarte Petrograd, 1914, Legațiunea Regală a României № 557, St. Petersburg, 3 Iunie 1914.

22. *Ibidem*. Vezi și «Новое Время». 1914. 31 мая.

23. *Ibidem*.

24. *Ibidem*.

25. *Ibidem*.

26. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, fond Primul Război Mondial, O.S.D., vol. 13, Rapoarte Petrograd, 1914, Legațiunea Regală a României № 557, St. Petersburg, 3 Iunie 1914. Vezi și ziarul «Речь». 1914. 1 июня.

27. *Ibidem*.

28. *Ibidem*.

29. *Ibidem*.

30. С. Глинка. Исторический день // «Земщина». 1914. 3 июня. (Legațiunea Regală a României № 557, St. Petersburg).

31. K. Hitchins, *România 1866–1947*, ediția a III-a. Traducere din limba engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 2013, p. 161.

32. Ester Uribes, *La rencontre de Constantza du 14 juin 1914*, „Revue Roumaine d’Histoire”, Tome VII, Nr. 2, 1968, pp. 233–246.

33. R. Dinu, *Politica Vechiului Regat (1878–1914): studii*. Prefață: Keith Hitchins, București, Monitorul Oficial R.A., Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2014, pp. 94–95.

34. Această acuzație i-a adus-o prof. A.C. Cuza, în timpul unei polemici în Adunarea Deputaților, la ședința din 16 decembrie 1915, în cadrul sesiunii ordinare 1915–1916. A se vedea amănunte în: Arhivele Naționale ale României, *Desbaterile Adunării deputaților – Anexă la „Monitorul Oficial”*, Nr. 213, 19 decembrie 1915, p. 83.

35. *Ibidem*.

Vizita țarului Nicolae al II-lea al Rusiei la Constanța din 1/14 iunie 1914 (Prințul moștenitor Ferdinand, țarul Nicolae al II-lea al Rusiei, regele Carol I al României)

Semnificația pentadică a morții în „Miorița”

Acad. Alexandru Surdu

Vicepreședinte al Academiei Române

Încercarea de a scrie despre ceva care s-a bucurat de un interes deosebit aproape două secole, cum este cazul baladei *Miorița*, trebuie să aibă o justificare mulțumitoare, să presupună, eventual, un punct de vedere diferit de cele obișnuite. În cazul nostru, independent de mulțimea interpretărilor, care nici nu ne interesează în mod special, este vorba de o „aplicație”, ca să-i spunem așa, a metodei noastre dialectico-speculative pentadice, pe care suntem siguri că n-a mai făcut-o nimeni, fiindcă nici nu avea ce să aplice înainte de fundamentarea ei.

Aplicațiile metodei noastre din *Pentamorfoza artei* se referă la opere artistice clasice, culte sau populare, în ansamblul lor, la structura lor canonică, semnificativă prin mecanismul de îmbinare a pentamerilor pornind de la o confruntare opozițională, care îi și conferă caracterul antitetice, contradictoriu sau antiologic, pe care l-am găsit bine ilustrat în *Legenda Mănăstirii Argeș*, dar nu și în *Miorița*, căci aici confruntarea forțelor opuse nu are loc și, ca atare, nu produce o desfășurare a evenimentelor, ci doar *presupunerea* unei eventuale finalități funebre, bine marcată prin versul „Și de-o fi să mor”, care înseamnă cu totul altceva decât certitudinea unui eventual „voi fi omorât” sau „oricum voi muri”, și, cu atât mai puțin, resemnarea, considerată de către unii interpreți mai puțin binevoitori ca proverbială, pentru români, printr-un eventual „mă voi lăsa omorât”.

Nu trebuie să uităm însă nici versul anterior „De ești năzdrăvană”, prin care păstorul dovedește că nu se încrede total în presupunerea oiței „guralive”, că ar fi amenințat cu moartea de către ceilalți păstori („Vreau să mi te-omoare”). Ceea ce infirmă și interpretarea acuzei de „dușmănie între frați” și chiar de „criminalitate”, proprii și acestea bieților români în forma „asasinatului pe motive economice”.

De fapt, în *Miorița* nu s-a petrecut și nu se petrece nimic, ci este vorba doar de o „raționare ipotetică”, cum îi spune Mona Mamulea (în *Teme filoso-*

fică în cultura populară românească, Editura Academiei Române, București, 2015). „*Protagonistul, ni se spune, propune un scenariu imaginar în cadrul căruia evaluează o situație ipotetică*” (op. cit., p. 101). În cazul nostru, raționarea presupune trei ipoteze: (1) *dacă* oaia este năzdrăvană; (2) *dacă* păstorii vor să-l omoare și (3) *dacă* ar fi să moară, *atunci* ...

Raționarea ipotetică este și mai evidentă într-o variantă a „Mioriței” („Niala”) din Munții Pindului: „*Că va-s mor, / că va-s nu mor*” (în *Miorița*, Revistă de cultură folclorică, VI, nr. 2(12), Câmpulung Moldovenesc, 23 decembrie 1996, p. 5).

Nu criminalitatea și nici resemnarea, ci „*pre-dispoziția pentru construcțiile ipotetice*” este proprie, după Mircea Vulcănescu și Constantin Noica, culturii populare românești în genere, cum o ilustrează și autoarea citată, dar mai ales acestei balade, în care este vorba despre „ipoteza” morții unui june, adică a unui tânăr păstor de vârsta căsătoriei.

Se consideră de obicei că cea mai dureroasă pentru întreaga familie, dar mai ales pentru mamă, este moartea unui june, indiferent de cauza morții. Existau ritualuri speciale pentru astfel de împrejurări, la care participau junii comunității și fetele mari, fărtații (frați de cruce) și suratele (surori de cruce, druște sau truște) și, când era cazul, fata sortită sau logodnica de Dragobete, mimându-se adesea o nuntă imaginară. Când junele era mort în război sau departe de casă, i se făcea o înmormântare specială, cu sicriul în care se puneau obiecte și veșminte ale răposatului, iar la unul dintre capetele mormântului era sădit un brad sau un alt copac, dar nu pom fructifer.

În cazul junelui păstor, dacă moartea se petrecea departe, vătaful ținea loc de preot și armașul mare de dascăl. Se făcea un altar improvizat, pe care se puneau icoana și crucea cu postament. Junele nu era jelit. După înmormântare se făcea parastasul. Se tăia de regulă un miel, care era fript la proțap, în mijlocul unei mese săpată în pământ, de formă dreptun-

ghiulară. Focul era întreținut până se întuneca și trebuia lăsat să se stingă de la sine. Se bea cocârț și se mânca slănină și brânză înaintea fripturii de miel, chiar dacă era zi de post (afară de posturile mari). Era evocat mortul și la sfârșit se făceau glume, jucându-se uneori și dansul „cățaua” sau „lupoaica”, de-a dezbrăcatelea și de-a bătaia cu centura („Săriți c-au vint cățaua...”). Dar acestea erau înmormântări reale, tradiționale, nu ipotetice.

Au existat și mai există încă „recomandări testamentare” în legătură cu înmormântarea, mai ales la bătrâni, dar și la tineri (*Mai am un singur dor...*), dorințe uneori ciudate, extravagante, dar alteori firești (ceremoniale, vestimentare, culinare etc.). În cazul *Mioriței*, însă, moartea ipotetică a păstorului este imaginată în condiții deosebite care trebuie avute în vedere înaintea oricărei considerațiuni.

Cel puțin din varianta lui Alecsandri, ciobanii cu cele trei turme (de „miei” pentru rimă cu „ciobănei”) de oi practicau păstoritul pendular, cu urcare și coborâre (la „vale”). Păstorind singuri și se presupune separat, turmele trebuiau să fie modeste, dar una era mai mare, dotată cu câini și cai, cailor fiind utilizați în păstoritul transhumant, la mari distanțe și nu pe înălțimi. Situația este totuși imaginabilă, dar, pe linia „raționării ipotetice” („dacă..., atunci...”), se mai constată ceva deosebit de important, consecventul *nu decurge* din antecedent după schema implicației stricte, adică păstorul nu-și imaginează ce se va întâmpla după moartea lui, respectiv ce ar putea să se întâmple de fapt, ci numai ceea ce *ar dori* el să se întâmple și, mai ales, ceea ce *ar dori* el să se spună despre moartea lui.

Mecanismul dialectico-speculativ are la bază, în acest context, opoziția dintre real și imaginar. Ambele fiind ipotetice, lasă impresia că ar fi totuși congruente, cu o singură excepție, a mamei, care nu poate fi amăgită și pe care nici n-ar dori s-o amăgească junele păstor.

Totul depinde însă de ipoteza acceptării faptului că oaia ar fi „năzdrăvană”, adică fermecată. Și se pare că așa și este, din moment ce știe să vorbească. O înțelegere între om și animal este posibilă, chiar dacă ultimul nu vorbește, dar manifestă unele simptome pe care păstorul le cunoaște, mai ales în legătură cu starea de sănătate („*Ori iarba nu-ți place./ Ori ești bolnăvioară*”). Oia bârsană, însă, vorbește și chiar prevestește moartea păstorului, ceea ce motivează încrederea acestuia, parțială totuși, cum s-a spus. Păstorul însă, fără nicio promisiune a oiței, și fără să mai știm dacă aceasta îl ascultă sau nu,

ca-ntr-un vis mai degrabă, deapănă povestea propriei sale înmormântări ipotetice.

1) Semnificația „naturalist-animalieră” a înhumării în apropierea stâinii pare cea mai firească pentru sufletul simplu al unui păstor: oaia năzdrăvană *să le spună* celor doi ciobani să-l îngroape „Aice pe aproape”, să fie tot cu oile și să-și audă câinii.

Aceasta este latura realistă a înmormântării, o înhumare obișnuită, ca și când totul ar fi decurs normal în astfel de împrejurări, fără resentimente față de ceilalți păstori sau ale acestora față de răposat. Acestea („aste”) *să le spună* oaia.

2) Semnificația „acustico-muzicală” a înmormântării revine întru totul oiței, care ar trebui, de data aceasta nu să-i spună cuiva, ci să-i *pună* ea însăși la cap un fluier (de fag, de os, de soc pentru rimă cu: drag, duios, cu foc).

Pe linia ipotetică a oii năzdrăvane, putem concede că aceasta ar putea „să-i pună” la cap un fluieraș, pe care se presupune că îl are păstorul. Și ar părea ceva firesc, având în vedere semnificația subpământeană și funerară, cum ne-o semnaleză Mona Mamulea (*op. cit.*, p. 145) a cântecului de fluier, cu rezonanță de tânguire, de jale. Numai că aici cântecul de „fluieraș” (un diminutiv care împlânzește gravitatea fluierului) are menirea de înduioșare și, până în zilele noastre, de liniștire și atragere (strângere) a oilor.

Constantin Noica în peregrinările sale pe coclaurii Păltinișului a întâlnit adesea și ciobani cu oile și a observat că aceștia aveau atârinate la gât radiouri portative, dar purtau la brâu și câte un „fluieraș”. Și mai observase că radiourile ciobanilor, la care se asculta de regulă muzică, nu cântau niciodată. Și l-a întrebat pe un „ciobănaș” de ce nu ascultă muzică la radio. „*Căce muzica [la modă pe vremea aceea] sperie și împrășchie oile. La raghio ascultăm numa mecheo*”. Dar cu fluierul ce faceți? „*Cu fluierul le adunăm*”.

În baladă se presupune că „fluierașul” *pus*, nu este îngropat, ca obiect al defunctului, ci animat cumva pentru a permite vântului („când a bate”) să „răzbată” și să cânte, „strângând oile care l-or plânge”. Atât intervenția oiței, cât și acțiunea vântului par congruente cu existența fluierului și acțiunea atractivă a muzicii. Mai mult, semnificația acustico-muzicală a înmormântării pare congruentă și cu semnificația „naturalist-animalieră”.

3) Semnificația matrimonială a înmormântării nu mai are nicio legătură cu 1) și 2), ci plasează acțiunea în plină tradiție populară a ritualurilor de

moarte = căsătorie, frecvente la decesul junilor: cu mireasă, fărtați și surate, naș și nașă, și chiar cu petrecerea finală de pomenire, la care junii jucau „cățaua”. Numai că, în baladă, oiței i se cere să spună altceva, să ascundă moartea și să relateze numai nunta, o nuntă împărătească, de poveste („cu-o mândră crăiasă”). Simetric, ne putem imagina că și ciobănașul s-a transformat într-un fel de Făt Frumos pe măsura miresii. Planul este imaginar și atrage după sine, în sens ascendent, o semnificație majoră care ar putea să pregătească eșafodajul șubred al unei căderi finale.

4) Semnificația cosmică a nunții împărătești pare fără limite. Mireasa este a întregului Univers („Soarele și luna mi-au ținut cununa”). Apar nuntași, preoți și lăutari (brazii, munții, păsările) și „stele făclii”.

Elevația poeziei marchează punctul culminant, fiind un fel de oglindă a fericirii care ar trebui să-i cuprindă pe mire și pe mireasă într-o căsătorie ideală, o „nuntă-n cer”, asemănătoare logodnei de Drago-bete sub oblăduirea ocrotitoare a iubirii zeificate. Doar atâta că dragostea ideală, pe care o trăiește și ciobănașul nostru în extaz, uitând de amenințarea morții, nu durează decât o clipă, cât căderea unei stele care se stinge pentru totdeauna („Că la nunta mea / A căzut o stea”).

5) Semnificația maternală a morții junelui este ca un fel de lovitură de zidul dur al realității, de trezire din vis și fabulație, căci junele cioban vede parcă aeeva: „Măicuța bătrână / Cu brâul de lână, / Din ochi lăcrimând, / Pe câmp alergând...”, care își strigă durerea pentru pierderea feciorului drag, pe care îl descrie ca pe cel mai frumos odor al lumii.

Și ciobănașul îi cere oiței năzdrăvane clemență („Tu, mioara mea, / Să te-nduri de ea”). El știe că dragostea maternă nu poate fi înșelată cu nimic, și o roagă pe oiță să nu-i spună mamei despre minunea cosmică, despre căderea stelei și despre întreaga nuntă-n cer, cu aceleași versuri producătoare de *catharsis*, în sens aristotelic, încărcate de data aceasta și de *frica* (*phobos*) morții prevestite, dar și de *mila* (*eleos*) pentru posibila durere a mamei, pe fundalul plăcerii (*hedone*), visului de *iubire* (*philia*) și al *minunării* (*thaumaston*), al *uimirii* permanente față de șirul de miracole care încep cu vorbele mioarei fermecate și urcă până la Cer, pentru a fi apoi coborâte, fără căderea pe care o așteptam, spre adâncimea unei posibile gropi mortuare. Un fel de *coincidentia oppositorum* între real și imaginar, între cosmic și teluric, pe care cântărețul popular o face cu repetarea acelorași versuri și finalul acela apoteotic-funebru: „Și stele făclii”, adică stele ale Cerului nemuritor și făclii ale morții.

Nicolae Grigorescu – „Mioare”

Obiceiurile de naștere – ieri și astăzi

*Adina Hulubaș**

Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, întemeiată în anul 1970 de profesorul Ion H. Ciubotaru, constituie singura instituție de acest tip din regiunea estică a țării și teaurizează circa 300.000 de documente etno-folclorice. Abundența informației culturale, adunate de-a lungul deceniilor și până în prezent, face ca arhiva să ocupe al treilea loc în România, după binecunoscutele foruri academice de acest tip din București și Cluj.

Chestionarul Folcloric și Etnografic General reprezintă instrumentul principal de anchetă în urma căreia continuă să rezulte numeroase date de spiritualitate românească originară. Acesta conține aproape 1200 de întrebări și a fost redactat de întemeietorul arhivei. Nouăzeci dintre ele vizează credințele și practicile magico-religioase referitoare la naștere, ca rit de trecere din ciclul obiceiurilor familiale. Realitatea terenului etnografic din Moldova a impus formularea a încă cincizeci de întrebări, datorită vivacității pe care o dovedesc aceste superstiții și ritualuri consemnate într-o formă similară, nu mai târziu de a doua jumătate a secolului al XVI-lea¹. Notorie este însă, fără discuție, monografia lui Simeon Florea Marian dedicată nașterii, ca fenomen cultural, în cadrul *Trilogiei vieții*, publicată între anii 1890 și 1892. Recompensa principală a cercetării la Iași a obiceiurilor de naștere, între anii 2005 și 2013, este concluzia că acest segment al moștenirii tradiționale înregistrează foarte puține pierderi de-a lungul veacurilor ce trec. Din acest punct de vedere, obiceiurile de naștere sunt privilegiate, față de celelalte rituri de trecere din ansamblul familial. Atât nunta, cât și înmormântarea sunt vulnerabile în fața mediului social aflat în evoluție și pot pierde din arhaicitate sub presiunea comunității-martor.

Spre deosebire de aceste ritualuri, nașterea este ocultată de mediul feminin care și-a adjudecat-o la nivel fiziologic, dar și mistic. Acest avantaj face ca numeroase superstiții colorate obiceiului să rămână neschimbate de la atestarea lor de către Simeon Florea Marian, inclusiv în mediul urban românesc, așa cum a demonstrat un proiect CNCS-UEFISCDI, derulat prin mijlocirea Academiei Române, Filiala Iași². Un exemplu rapid îl constituie un semn din

naștere, numit în plan medical *hemangiom*, ce apărea pe pielea copilului, dacă gravida se mira de un incendiu sau de un foc și își punea mâinile pe față³. Aïdoma sunt explicate petele roșii de pe nou-născuți în numeroase sate din Moldova: există convingerea că, în situația în care se produce un incendiu, gravida nu trebuie să privească flăcările. Altminteri, pruncul va avea pete roșii (Ibănești și Rânghilești – Botoșani, Corlata, Vatra Moldoviței și Volovăț – Suceava) ca para focului pe chip, când mama își duce mâinile, de groază, la față (Stăuceni – Botoșani, Băltăreți – Galați, Sucevița, Mihoveni și Lupcina – Suceava), sau pe oricare alt loc, unde s-a atins mama din cauza spaimei (Copălău – Botoșani, Tecuci – Galați, Frătăuții Noi și Ulma – Suceava).

Menționarea unui oraș, precum Tecuci, nu este deloc întâmplătoare. Proiectul fundamental al Academiei Române, Filiala Iași, derulat între anii 2005 și 2011 s-a materializat cu volumul *Obiceiuri de naștere din Moldova. Tipologie și corpus de texte*, apărut în anul 2012 la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Distingerea acestei lucrări cu Premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române, în anul 2014, validează continuarea ei cu volumul *Credințe despre naștere în contextul urban din Moldova. Memoria tradițională*, publicat de către aceeași editură ieșeană, tot în anul 2014.

Lucrarea din urmă a valorificat datele din proiectul postdoctoral finanțat de UEFISCDI, care au scos la iveală rezistența în timp a superstițiilor, inclusiv a explicației ignice pentru semnul din naștere menționat mai sus. Elena Mihai, originară din orașul Iași, ne-a detaliat cazul personal, care ar demonstra că această credință este îndreptățită. Convingerea este frecventă în orașele din Moldova și dovedește adaptabilitate, nu doar intensitate în timp. Elena Nechifor, din același oraș, califică petele roșii de pe copiii nou-născuți drept urmări ale spaimei pe care mama gravida ar fi simțit-o la vederea flăcării de aragaz.

Nu putem discuta, așadar, despre orașele românești făcând abstracție de faptul că pe reversul monedei se află un bagaj impresionant de informație tradițională. Prima explicație pentru acest fenomen ține de data recentă, când a început industrial-

*Cercetător, Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” Iași

zarea forțată: sunt abia șase decenii de când fluxul de populație rurală a pornit către orașe, ceea ce reprezintă o perioadă scurtă de timp, dacă ne comparăm cu statele în care revoluția industrială a început la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Avem, în consecință, o primă generație de orășeni cu o memorie tradițională latentă, dar activă, și acesta este un al doilea element definitoriu pentru tipul de abordare recomandat în cazul orașelor românești. În plus, schimbul rural-urban de informații și produse este constant și substanțial; mulți dintre orășeni își păstrează casele din mediile originare și fac vizite frecvente alături de copiii și nepoții lor. Influența mediului tradițional este neîntreruptă și întărită, în asemenea circumstanțe, ea spunându-și cuvântul și în cazul celei de-a doua generații de orășeni. Un al patrulea fundament pentru grija sporită cu care trebuie să se preia abordarea antropologică secularizantă îl constituie însăși natura orașelor românești, artificial ridicate la acest statut în perioada comunistă. Este suficient să enunțăm așezări precum Tecuci – Galați, Flămânzi – Botoșani sau Hârlău – Iași, ca să înțelegem că încadrarea administrativă este pur formală și o cercetare etnografică a acestor zone ar evidenția un continuum de date culturale exclusiv tradiționale, pe baza comportamentului locuitorilor.

Cele două proiecte ale Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei au urmărit sistematic etapele⁴ obiceiului familial, cu perioada preliminară, moment de separație de statutul social anterior, urmată de faza de tranzit propriu-zis, și de cea postliminară, când are loc reintegrarea în comunitate a individului investit cu o nouă calitate. Gravitatea, nașterea și lehuția, respectiv botezul și tăierea *moșului* de către nași reprezintă echivalențele rituale pentru etapele identificate de Arnold Van Gennep, în cazul practicilor de la naștere. Pentru fiecare dintre ele, au fost descoperite gesturi numeroase și convingeri profunde în realitatea vie a terenului etnografic rural și urban.

În cazul etapei preliminare, a perioadei de sarcină, gama credințelor se arată la fel de extinsă ca în mediul rural: furturile, imaginile inestetice, incendiile sau flăcările bruște, poftele alimentare nesatisfăcute, scenele de violență socială, atingerea animalelor, toate ajung să transforme fătul, potrivit gândirii magice. Ele provoacă o replică a evenimentului care a impresionat-o pe mamă: un semn din naștere, o deficiență fizică sau morală îl afectează iremediabil pe copil. Un caz grăitor pentru etapa socio-cultu-

rală în care ne aflăm, ca societate pseudo-urbană, este cel al moașei instruite, Emilia Gârbea, ce provine din satul ieșean Roșcani, dar care a locuit în oraș aproape 40 de ani. Interviuul cu ea ne-a oferit exemple „verificate” de superstiții, de fiecare dată când știința nu putea explica ceea ce rațiunea dumește coincidență. De exemplu, aceasta crede în faptul că semnele din naștere apar ca urmare a faptului că mama, fiind gravidă, a furat ceva, dar refuză credința că mâncatul ouălor cu două gălbenușuri sau a fructelor lipide provoacă o sarcină gemelară, fiindcă, spune ea, aceste situații fiziologice sunt ereditare. Motivațiile alternante, când magice, când științifice, diagnostichează un moment socio-economic de prag, specific primei etape de urbanizare: moștenirea culturală tradițională este viabilă și semnificativă.

Nici în faza liminară a obiceiurilor de naștere nu se întrerupe continuitatea dintre mediul rural și cel urban. Vulnerabilitatea mamei lehuze și a copilului încă nebotezat reprezintă tiparele comportamentale arhaice cele mai pregnante, atât la oraș, cât și la sat. Interesul crescut al comunității pentru nou-născut („*Mergem să îl vedem!...*”) are, la nivelul subconștientului colectiv, unde este depozitată informația culturală, o valoare de indiciu pentru funcția miraculoasă a nașterii. În ciuda tehnologiei medicale avansate, nu se știe încă precis „de unde vin copiii” și de ce unele sarcini nu se produc, iar altele da. Toate aceste puncte albe ale cunoașterii pragmatice creează contextul psiho-social pentru apelul la răspunsuri magice, dintr-o universală nevoie umană de explicații.

Simeon Florea Marian a atestat practica firului roșu, ca modalitate magică de distragere a intențiilor rele, în urmă cu mai bine de o sută douăzeci de ani: „*Moășele din Bucovina, cum naște nepoata, fac un canaf de lână roșie și-l bat cu un cuișor deasupra ușii. Acest canaf are așîșderea putere de a apăra orice deochitură și fărmeătură. Cele din Moldova, tot pentru acest scop, pun deasupra ușii, unde se află copilul și mama, oleacă de strămătură roșie împlântată cu un ac*”⁵. Rezistența în timp și spațiu a credinței în puterea apotropaică se bazează, fără îndoială, pe o verificare continuă a eficienței sale, dat fiind faptul că nimic din ceea ce nu servește spiritului practic (ce stă la baza aspirațiilor umane) nu se transmite mai departe.

Atitudinea pragmatică compensează, în cazul Medei Gâlea (orășeancă la prima generație), pierderea justificării magice inițiale. Aceasta își explică locul în care se află, așază firul roșu (după ușă) strict

prin prisma eficienței: „*Eu când am văzut chestia asta am spus: «E clar, le e teamă că de oriunde de altundeva, dai cu aspiratorul, ștergi praful și poate să plece, da' acolo sigur nu te atingi»*”. Acesta este un exemplu al felului în care memoria tradițională în curs de diminuare este înțeleasă cu ajutorul unor instrumente raționale, specifice traiului modern. Prima atitudine care se opune mentalității rurale este de a motiva existența unui gest magic. În comunitatea originară, datele de spiritualitate populară sunt asimilate fără a fi supuse unui examen critic, iar răspunsul omnivalent la întrebarea „De ce?” este „Așa-i bine!”. Odată rupt de acest sistem cultural coerent, susținut de cunoașterea colectivă, orășeanul esențializează informația primită, păstrând doar partea ei principală (cel mai frecvent interdicția, ori desfășurarea concretă a ritului) și caută explicații doar sub presiunea altor factori, cum este cel al unui interviu cu un *outsider*.

Reintegrarea mamei în comunitate, ca nucleu al fazei postliminare a obiceiurilor de naștere, se face gradual, după moliftele religioase și după botezul pruncului. Se dovedește remarcabilă, în ansamblul practicilor de recunoaștere socială a femeii și noul-născutului ei, rezistența figurii inițiate a nașilor și a moașei, chiar și în ciuda dispariției ocupației empirice, în cazul celei din urmă. Respectul pentru aceste două instituții tradiționale nu s-a diminuat odată cu trecerea de la sistemul patriarhal la viața aparent urbană din România. Alegerea inspirată a cumetriilor, felul în care aceștia îndeplinesc gesturile rituale și oferirea colacilor de botez respectă secvențialitatea cunoscută din vetrele sătești, în toate cazurile intervievate. Elena Botez, locuitoare a orașului Iași, explică procesul de selecție prin raportare la realitatea cunoscută în copilărie: „*nu poți lua la întâmplare (...) trebui să fii persoane legate de familie sau prieteni foarte buni, oameni integri (...). Nici pe timpul când eram io copil... erau în sat așa oameni înstăriți, cum au fost părinții mei, cred că au 20–30 di copii botezați și cununați, așa la un loc. Și iartă păcatili, cu fiecare copil încreștinat scăpi di povara unor păcati*”. Acest tip de mentalitate este foarte des întâlnit în satele moldovenești, uneori indicându-se chiar un număr exact de fini care pot „scoate nașul din iad”⁶.

Practica de a oferi un dar purificator celei care a asistat travaliul și ivirea pe lume a pruncului a dovedit o capacitate deosebită de adaptare la noile condiții socio-economice. Anchetele de teren desfășurate în satele din Moldova, începând cu anul 2005, ne-au oferit ocazia să întâlnim femei care au născut acasă cu *moașele de plasă* de altădată (vârsta lor înaintată, din

păcate, le face din ce în ce mai greu de găsit) și, în fiecare caz, practica de a da *măneci moașei*, a fost descrisă drept un moment de o importanță crucială pentru parcursul ulterior al mamei. Tocmai de aceea, obiceiul a fost transmutat la oraș și are în continuare o vitalitate deosebită, chiar dacă nu mai este susținut de o cunoaștere tradițională a motivației pentru care trebuie îndeplinit. Nu numai în Moldova, ci și în alte regiuni ale țării, cadrele medicale primesc de la numeroase lehuze un prosop și un săpun, menit să purifice brațele care au intrat în contact cu copilul „păgân”.

Câștigul abordării ce urmărește faptele de cultură tradițională în inima orașului nu este doar acela de a radiografia un moment de efervescentă culturală ce alimentează izbucniri spontane de informație arhaică, altminteri privite condescendent de unele lucrări și clasificate drept nostalgice încercări de *etnografie în oraș*. Demersul nostru propune o metodă de lucru eficientă pentru analiza transformărilor socio-culturale prin care trece un emigrant, fie în spațiu național, fie în cel internațional.

Bogata bibliografie actuală legată de migrația forței de muncă nu a luat în considerare aceste coordonate ale formării native și o investigație în acest sens poate oferi unele răspunsuri de profunzime pentru comportamentul social ulterior. Atât celelalte segmente ale culturii tradiționale, cât și trăsăturile diverse ale vieții în mediile urbane din lume pot fi înțelese mai bine prin comparația cu modelul originar, la care se raportează conștient, sau nu, individul.

Note

¹ Trimitere la *Manuscrisul de la Ieud*, text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela Teodorescu și Ion Gheție, Editura Academiei, București, 1977. La pagina 156, apare următoarea mențiune: „*urându-vă cu cumotrii-vă și frate la frate purtând menciuni și soț la soț, neascultătorilor*”, care subliniază natura sacră a relației de încumetrie, respectată și astăzi, chiar și în mediul urban românesc, după cum vom vedea în cele ce urmează.

² *Situația actuală a memoriei culturale în cazul obiceiurilor de naștere din Moldova*, cod PN-II-RU-PD-2011-3-0086 (derulat între anii 2011–2013).

³ S.-F. Marian, *Nașterea la români. Studiu etnografic*. Ediție critică de Teofil Teaha, Ioan Șerb, Ioan Ilișiu. Text stabilit de Teofil Teaha, București, Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, 1995, p. 18.

⁴ Arnold Van Gennep a pus în circulație conceptul de tripartiție a riturilor de trecere în anul 1909. La noi, lucrarea a fost editată abia în anul 1996: Arnold Van Gennep, *Riturile de trecere*. Traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu. Prefață de Nicolae Constantinescu. Iași, Editura Polirom.

⁵ S.-F. Marian, *op. cit.*, p. 43.

⁶ În localitatea Cosmești Vale, Galați au fost indicate nouă botezuri necesare pentru mântuirea nașilor. Numărul are o simbolică importantă, el sugerând un ciclu complet și atingerea statutului superior, atât la nivel social, cât și spiritual. Tot o cifră a totalității magice a fost precizată de către Anisia Nechita, din Hilița – Iași: doisprezece copii botezați izbăvesc nașii de păcate.

Convențional în limbajul artei moderne

Acad. Alexandru Boboc

1. Artă modernă, fenomen cultural de referință în creația umană, atrage atenția prin modul în care nu se mai propune prin instituire valorică (așa cum era în arta „clasică”), ci în mod preponderent prin interpretare, necesitând astfel înscrierea într-un orizont teoretico-metodologic (de fapt, hermeneutic) specific și un nou aparat categorial (sau redefinirea unor categorii de bază ale studiului artei).

Devine grăitoare în acest sens precizarea lui W. Kandinski: „Renunțarea la figurativ și unul dintre primii pași făcuți în domeniul abstracțiunii a avut loc în sistemul de raporturi grafico-picturale prin excluderea dimensiunii a treia, adică prin efortul de a păstra tabloului caracterul de pictură pe o suprafață. Modelarea a fost eliminată. În acest fel, obiectul real se deplasa spre abstracție...”¹.

În măsura în care celebrul pictor crede că „opera de artă se naște în mod tainic, enigmatic, «din artist»”, se poate face o asociere cu ceea ce se teoretizează și în alt timp de creație: „... stilul pentru scriitor, ca și culoarea pentru pictor, nu este o chestiune de tehnică, ci de viziune...”².

Particularitatea artei constă în faptul că „ea este un limbaj cu mai multe nivele posibile de înțelegere. La fiecare abordare a ei află ceva nou... Artă este un limbaj care necesită o interpretare, lucru valabil nu numai pentru artă modernă, ci și pentru cea «clasică». Diferența constă doar în aceea că în artă modernă această necesitate devine manifestă, deoarece aici trimiterea la obiect, eroare foarte la îndemână, cel mai adesea lipsește...”³. Căci nu este important obiectul în autonomia sa, ci în dependența de cel care îl prezintă, de „raportarea sa la subiectul reprezentării”⁴.

În artă modernă (așa cum preciza Ortega Y. Gasset în *La deshumanisation del arte*, citată în același context) intervine un nou fel de a vedea lucrurile, în care «se manifestă o aversiune față de interpretarea tradițională a realului». Poate nu întâmplător, Fr. Nietzsche (filosoful la care face apel cvasitotalitatea încercărilor de «a explica» artă modernă) spunea: „Orice artă matură are ca temei o sumedenie de convenții: în măsura în care este un limbaj. Convenția este condiția artei, nu piedica ei...”⁵.

Și... parcă profetic: „Artă modernă ca artă de a tiraniza. O logică grosieră și intens nivelatoare a liniamentului: motivul simplificat până la formulă: formula tiranizează. În cadrul liniilor o multitudine sălbatică, o masă copleșitoare ce năucește simțurile; brutalitatea culorilor, a subiectivului, a dorințelor...”⁶.

2. Înțelegerea limbajului artei (respectiv artelor) presupune cunoașterea îndeaproape a concepției moderne semiotice despre limbă și limbaj și totodată a coordonatelor propuse de filosofia culturii: limbajul ca formă a culturii («formă simbolică», după Cassirer) forma de bază a intrării în prezență a limbajelor specifice ale tuturor formelor culturii, activă pe fondul vieții spiritului uman creator: „Omul nu mai trăiește într-un univers pur și simplu fizic, ci într-unul simbolic. Limbajul, mitul, artă și religia constituie părți constitutive ale acestui univers. Acestea sunt firele multiplu configurate, din care este țesută rețeaua simbolică, urzeala experienței umane. Orice progres în gândire și în experiență rafinează și consolidează această rețea. Omul nu se mai situează nemijlocit față de realitate, nu mai poate să o considere ca pe ceva de față. Realitatea fizică pare să se retragă pe măsură ce dobândește spațiul activitatea simbolică a omului. În loc de a avea de a face cu lucrurile, omul are parcă de a face permanent cu el însuși. El se înconjoară atât de mult cu formele lingvistice, imaginile artistice, miturile simbolice sau ritualurile religioase, încât nici nu mai poate să observe sau să cunoască fără a se descolorosi de aceste medii artificiale dintre el și realitate. La punctul acesta, pentru el situația este, în sfera teoretică, la fel ca și în cea practică. Nici aici el nu trăiește nemijlocit într-o lume a faptelor brute și nu-și mai urmează nemijlocit nevoile sau dorințele, ci trăiește mai degrabă în mijlocul emoțiilor imaginate, al dorințelor și angoaselor; în iluzii și deziluzii, în fantezmele și visurile sale. «Nu lucrurile îl tulbură și neliniștesc pe om», spune Epictet, «ci părerile și reprezentările sale despre lucruri»”⁷.

În acest context, limbajul aparține acestor «medii artificiale», intersectându-se astfel cu ele și, ca și acestea, nu dă o descriere directă a lucrurilor,

ci „recurge la modalități indirecte de prezentare, la expresii plurivoce, nedeterminate”⁸.

Cultura însăși poate fi prezentată „ca procesul autoeliberării treptate a omului. Limbajul, arta, religia și științele constituie baza deosebitoare în acest proces. În ele omul descoperă și face dovada unei noi forțe, anume forța de a-și constitui o lume «ideală» proprie”⁹.

3. Ce poate fi considerat „convențional” aici? Oricum, nu limbajul ca fundament al formelor culturii, ci forma prezenței limbajului în activitatea umană de expresie și comunicare. Chiar larg cunoscuta distincție din tradiția gândirii grecești dintre *natură* și *convenție* implică această structurare, întrucât se justifică prin convenție numai *numele*, nu și limbajul ca atare, aparținând celui ce dă nume, manifestându-se astfel în mod creator: limba, ca «organ formator (bil-dende) al gândului» (W. von Humboldt) „ascunde în sine o modalitate spirituală de cuprindere care intră ca moment hotărâtor în întreaga noastră reprezentare a ceea ce este obiectiv”¹⁰.

Într-o înțelegere modernă, convenționalul ține de modul de structurare a limbii, de sintaxa ei și poate fi depistat la cele două nivele ale limbajului: *limbajul-obiect* (care se construiește ca un calcul, neinterpretat) și *limbajul în care vorbim* (metalimbajul), adică limbajul interpretat, în care se spune ceva despre „limbajul-obiect”. În termenii lui A. Tarski¹¹: „...la discutarea problemei definiției adevărului... putem folosi două limbi diferite. Prima dintre acestea este limba «despre care vorbim»... Și definiția adevărului, pe care o căutăm se aplică la expresiile acestei limbi. Cea de a doua limbă, este cea în care «vorbim despre» prima limbă, cu ajutorul termenilor căreia vrem să construim definiția adevărului pentru prima limbă. Numim pe prima, «limba-obiect» și pe cea de a doua, «meta-limbă»“.

Convenționalul survine aici prin însăși concepția despre limbă, care, ca activitate, nu este (dată), ci se construiește. „Acceptarea lumii lucrurilor – scria Carnap – nu înseamnă nimic altceva decât acceptarea unei anumite forme de limbaj sau, altfel spus, acceptarea unor reguli prin formarea enunțurilor și pentru testarea, acceptarea sau respingerea lor”¹².

Carnap declară și în mod expres că „în logică nu există morală. Fiecare își reconstituie logica, adică forma lingvistică a expunerii, iar dacă vrea să se angajeze într-o discuție, trebuie să indice în mod clar cum vrea să o facă, să dea determinări sintactice (subl. n.), nu deducții filosofice”¹³. Este „prin-

ciplul toleranței”, în virtutea căruia se justifică valoarea convenției în structurarea limbajului, a „sintaxei logice a limbii”.

4. Fără alte dezvoltări (ar fi încă multe necesare) încercăm să aplicăm cele spuse mai sus la *limbajul artei*, concentrând discuția la „forma” în care putem vorbi cu sens despre *opera de artă*, cu particularizare la „arta modernă”. Căci numai prin „operă” putem să vorbim cu sens despre artă și despre valoarea artistului. Așa cum s-a spus, „originea operei de artă, precum și aceea a artistului, este arta... Ce este arta? Esența ei o căutăm în opera reală”¹⁴.

Într-o viziune modernă (fenomenologico-hermeneutică, îndeosebi), despre arta modernă trebuie să se pornească „de la analiza detaliată a unor fenomene particulare și nu de la proiecte de ansamblu, întrucât ea trebuie să permită artei însăși să ia cuvântul și nu să elaboreze teorii asupra acesteia”¹⁵.

Într-o asemenea viziune, arta este „posibilitatea fundamentală a omului de a-și făuri o imagine asupra modului în care se raportează la lume și de a-și «rosti» această raportare”; căci „arta este un fel de rostire (*Sprechen*). Dificultatea constă în a înțelege ceea ce a fost rostit (*das Gesprochene*) și felul acestei rostiri... o atare înțelegere trebuie să ajungă dincolo de ceea ce a fost rostit”, ceea ce constituie „sarcina unei reale interpretări filosofice”¹⁶.

În alți termeni, dificultatea constă în faptul că „în obiectul prezentat, ceea ce ni se oferă în primul rând nu este ceea ce este văzut (*das Gesehene*), ci mai degrabă însuși cel care privește (*der Sehende*). De la obiectul privirii suntem aruncați înapoi către subiectul ei, acesta din urmă manifestându-se prin puterea de a modifica obiectul...”¹⁷.

5. Pe această bază înțelegem mai ușor următoarea precizare a lui Picasso: „În tablourile mele introduc toate lucrurile care îmi sunt dragi. Cum le merge în această postură mi-e indiferent; ele trebuie să se împace cu această soartă”¹⁸.

Pentru a înțelege această situație, trebuie să facem apel la fenomenul *poliperspectivei*, interpretat cu ajutorul fenomenologiei, mai exact a modului în care în cercetarea percepției lucrurilor, Husserl folosea termenul *Abschattung* (adumbrire, reprofilare, privire din diferite perspective) pentru obiectul percepției externe „este posibilă o multitudine nelimitată de percepții din perspective diferite. De aici urmează că obiectul «nu este dat complet ca acela care este el însuși» (*Husserliana* XIX 12, 589), de exemplu, putem să vedem numai o latură, nu toate laturile unui obiect spațial. Totuși, sensul obiectual

al percepției nu este latura propriu-zis văzută a obiectului, ci obiectul însuși, a cărui percepere conține atât perceptul ca atare, cât și neperceptul, cum ar fi din această perspectivă latura nevăzută a obiectului”¹⁹.

Așadar, obiectul reprofilat (*abgeschattet*) este dat, astfel, încât trimite perceptul ca atare la datul nepercept al aceluiași obiect. Această «adumbrire» (reprofilare) se deosebește de obiectul adumbrit prin faptul că ea este trăită, iar obiectul este cunoscut. În asemenea «adumbrire» putem să vedem ceva numai întrucât îl vedem acum, altfel decât l-am putea vedea constant și altfel.

În fenomenul poliperspectivei (la Picasso) „suntem frapați de faptul că personajul respectiv nu este văzut și redat ca de obicei, dintr-un anumit unghi, ci, concomitent, din mai multe. Cel ce privește este situat în același timp în față, alături și deasupra persoanei redată, ceea ce nu-l poate decât deruta, căci își pierde punctul de vedere fix. Impresia pe care o trezește acest gen de tablouri este în mod categoric cea de perplexitate”, căreia „încercăm să i ne sustragem”²⁰.

Ceea ce îmi apare (compară cu „mod de apariție” la Husserl) ca „tablou” nu este nici abstract, nici descriptiv, ci se definește „prin ceea ce nu este”; pentru aceasta, trebuie să căutăm „principiul deformării” printr-o interpretare menită „să ne transpună în universul tabloului, și nu doar să ne dea posibilitatea de a vorbi de acesta din afara lui”²¹.

Ceea ce se poate constata la „profilele” lui Picasso este deformarea de natură geometrică: „Femeia redată este descompusă în figuri geometrice, dintre care cea mai frecventă este triunghiul”; „prin reducerea obiectului văzut la figuri geometrice, acesta devine ușor sesizabil, ba chiar transparent”²².

Într-o formulare mai accesibilă, aceasta înseamnă că Picasso „elimină” portretul clasic și caută autonomia „obiectului” pe care „îl sustrage” posibilității de modelare „de către cel care îl contemplă”; el vrea „să redea despre respectiva persoană doar ceea ce nu i se poate sustrage, ceea ce obține prin geometrizare”, al cărei rezultat este următorul: „obiectul care ni se dezvăluie” nu-și mai ascunde nicio latură, „așa cum se întâmplă în mod necesar atunci când, privind un corp tridimensional, îl vedem întotdeauna dintr-o singură parte”²³.

Așadar, prin analogie cu modul de privire fenomenologic prin „adumbrire”, perspectiva multiplă aduce o simplificare prin tendința de a reduce spa-

țialitatea la suprafață prin desfășurarea diferitelor laturi ale corpului și fixarea lor „într-un singur plan, care poate fi cuprins cu o singură privire”.

6. Întrebarea care se ridică acum este: de ce trebuie ca „obiectul care ni se arată” să fie „ușor accesibil”, cine prescrie acest lucru? Răspunsul este: „voința de a dispune a subiectului, care privește subiectul, am putea spune, care se concepe și se realizează ca voință”²⁴.

Pentru a înțelege toate acestea ar trebui să urmărim dezvoltarea metafizicii moderne de la Descartes până la Nietzsche: Heidegger a fost însă „cel care pentru prima dată în metafizica contemporană a descoperit această conexiune”...²⁵

Cu aceasta devine clar un element de unitate (de stil, chiar) în conceperea formelor artei moderne și al filosofiei contemporane. Pe acest fond, devine inteligibilă afirmația: „Arta lui Picasso se situează în vecinătatea modului de a filozofa al lui Nietzsche... Căci principiul deformării simplificatoare a fost înțeles și anticipat încă de Nietzsche” astfel: „Simplificarea logică și geometrică este o consecință a creșterii puterii: invers, perceperea unei atari simplificări amplifică sentimentul puterii, culmea dezvoltării: marele stil”; în această exprimare devine limpede „ceea ce se întâmplă în creația lui Picasso, și anume creșterea puterii imanentă oricărei simplificări”; „rezultatul simplificării îl reliefează pe artist ca pe cel ce efectuează o atare simplificare și, în felul acesta, îi relevă dominația sa asupra obiectului simplificării”²⁶.

Având în vedere această „forță a voinței dominatoare”, Nietzsche scria: „Artiștii nu trebuie să vadă nimic așa cum este, ci mai plenar, mai simplu, mai puternic decât este”; „A deveni stăpân asupra haosului care ești; a sili haosul să devină formă”. Au legătură cu acestea cele spuse de Picasso: „lucrurile trebuie să se împace cu noua ipostază”, aceea „în care au ajuns în urma modelării artistice... pentru că așa le poruncește artistul, care face acest lucru, întrucât se consideră o ființă înzestrată cu voință”; un atare mod de raportare la lume (Weltbezug) poate fi înțeles numai de pe o poziție caracterizată prin „supremația voinței”²⁷.

7. Fenomenul cultural „modern” descris mai sus, prin apel la pictura lui Picasso, este caracteristic și altor domenii ale artei, apelul la filosofie fiind prezent și în aceste cazuri.

În acest sens, de pildă, precizările privitoare la M. Proust: prezența unei trăsături „care poate fi considerată fenomenologică, dacă prin fenomenolo-

logie se înțelege arta de a face ceva să fie prezent, de a-l aduce neschimbat sub privire, care îl sesizează de îndată, fără să se lase abătută de la ceea ce este esențial. În loc de a spune ceva despre persoana povestitorului, acesta se înfățișează pe el însuși, se arată pe sine, desigur, în momentul oscilant al adormirii, când conștiința de sine se scufundă treptat”²⁸...

Proust a fost unul dintre primii care a înțeles că arta secolului nostru (secolul XX – n.n.) „nu se poate mișca în sfera nemijlocirii, că artistul trebuie să reflecteze asupra gestului său și să-l determine și pe receptorul mesajului său artistic să ia atitudine. Iată un fenomen care nu se limitează câtuși de puțin la domeniul romanului, ci este în egală măsură valabil pentru lirică sau dramă și chiar pentru acele arte ce par să contrazică acest lucru: pictura, muzica și chiar sculptura. Intenția lui Proust de a surprinde în povestire totalitatea... se leagă tocmai de revendicarea prezenței simultane a dimensiunilor eterogene ale timpului”²⁹.

În esență, în roman este vorba de prezentarea timpului ca personaj principal; opera lui Proust „vrea să surprindă acțiunea misterioasă a timpului, dincolo de întâmplări și evenimente, adică ceea ce le face, înainte de toate, posibile pe acestea. Așadar, o premisă care nu este pusă de noi, ci care este presupusă de existența noastră... dorința expresă a lui Proust și ultima justificare a operei sale este ca prin efectul pe care îl declanșează să poată acționa, fie și numai pentru o clipă, împotriva scurgerii rezezi a timpului”³⁰.

Iată, deci, prezența aceleiași tendințe („porniri”, într-un fel) de a lua în stăpânire ceva, de a realiza dominația asupra a ceva. Așa cum se spunea mai sus: „De la obiectul privirii suntem aruncați înapoi către subiectul ei, acesta din urmă manifestându-se... ca voință care dispune”...

Nu mai puțin semnificativă este situația în muzica modernă atonală, unde tendința spre simplitate merge de la „tonalitatea suspendată” până la „muzică ontologică”. Muzica este considerată mai mult o „construcție semnificativă” și nu un limbaj, deși se comportă ca atare: „Problema care se pune compozitorilor de astăzi, a complexității, este de a putea jongla cu categoriile de muzici așa cum un compozitor de pe vremea lui Bach jongla cu tonalitățile”...³¹

Referindu-se la „muzica modernă”, autorul vorbește de „încercări ale muzicii moderne de a găsi obiectul muzical în sine, construcția muzicală în sine”, căreia în muzica serială „i se conferă o valoare

pur ontologică. Este piatra care există și atâta tot... Te uiți la ea și dacă te uiți mai atent parcă îți este frică, pentru că te afli în fața existenței pure”³².

8. Din această incursiune să revenim la tema convenției și convenționalului, caracteristică a limbajului, dar numai în practica comunicării (ca limbă) și în configurarea ca „opere” sau acțiuni umane, nu și în studiul lui de formă a culturii («formă simbolică»), de mediu în care viețuiește omul, de fapt în care decurge viața spirituală (pe diferitele ei nivele, delimitate ca forme ale culturii). Căci, dincolo de faptul că limba constituie un mod de «a locui» în lume, se impune ceea ce face posibilă o asemenea relație: ființarea umană într-o prezență în timp ca realizare ce poate fi contextual (convențional) o instituire valorică ce dă «clipei» celui care atinge aceasta o valoare decisivă maximă. Este, parcă, starea care l-a făcut pe Faust (Faust II, actul V, versurile 11581-11582) să exclame: „*Zum Augenblicke muß ich sagen:/ Verweile doch, du bist so schön!*“ („Rămâi, ești prea frumoasă!”).

9. Și prin artă (chiar în cea modernă) își face loc (în mod firesc) în configurarea expresiei și în contextualizarea operei, chiar și în epoca dominării principiului deformării, convenționalul, ca și cum ar fi, kantian vorbind, «condiție de posibilitate», poate chiar «tipul de apropiere» (Nähe) din care s-a ivit o anumită operă, înscrierea acesteia în unitatea dintre temporal și supratemporal, într-o oprire, parcă, a ceea ce-i etern în timpul lumii.

Esențialul îl constituie oricând *interpretarea*, aflarea căii de acces la sensul tănuit într-o creație, dar nu intercalând propriile gânduri și sentimente ale interpretului, ci facilitând întâlnirea cu «vorbierea» autorului, în care «*să distingem nu numai spusa, ci tot ceea ce autorului însuși i-a fost încredințat, ceea ce în spusa lui îi este împărtășit, nouă însă nu*». [...] Tocmai de aceea este atât de greu să înțelegem un autor, cu toate că textul se află în fața noastră; căci în orice text sunt de auzit totodată precursorii (textele mai timpurii), iar urmașii anticipează deja³³.

Cu aceasta pășim, cumva, din orizontul de așteptare, în înțelegerea a ceea ce vine în prezență, prin interpretare, ca «operă». Să nu uităm însă că (așa cum spunea Nietzsche) „*același text îngăduie nenumărate interpretări*”, nu există interpretare absolut «corectă»³⁴.

Ca urmare, chiar poziția centrală a interpretării, ca modalitate de acces la „operă” (și ca mod de a fi al operei în „raportul de apariție”, în întâlnirea cu cel

care o receptează) rezultă o convenționalitate *sui generis*, ca o «condiție de posibilitate» a operei. De fapt a «voinței de a dispune a subiectului», care, sub „principiul deformării”, nu poate anula «viața formelor», căci «viața însăși se comportă în primul rând ca o forță creatoare de forme».³⁵

În orice creație de artă formele sunt unice, dau operelor statut de exemplaritate și de înscriere sub semnul eternității. «Forma» nu este figură, configurație (Gestalt). De figură se poate încerca o detașare, de formă (asociată Ideii – eidos) însă, nu. Arta abstractă, de exemplu, „întoarce în mod deliberat spațiile figurii ca atare și o suprimă”; așa ajunge Picasso „într-un realism excesiv; lui nu-i place numai să decepționeze ochiul cu forme care să nu aibă vreo legătură cu cele reale, ci să înșele spiritul, reprezentând obiecte care nu sugerează ceea ce reprezintă și nu reprezintă ceea ce sugerează”³⁶.

Iată o situație care face iminentă «interpretarea» (Deutung), menită să distingă între «actualizare» (Gegenwärtigung), care survine prin percepere, și «reactualizare» (Vergegenwärtigung), prin «re-prezentare», „act care nu prezintă un obiect, ci îl reactualizează, ca și cum ar prezenta în imagine, dar nu în modalitatea unei conștiințe a imaginii”³⁷.

O «Deutung-Kunst», așadar, prin care ceea ce Kant numea „considerarea a ceva ca adevărat” (Fürwahrhalten) a unei «a treia» persoane, devine în stare «să traducă» ceea ce «eu nu înțeleg» și să-i dea o semnificație în care «eu să înțeleg», aceasta într-o modalitate suficientă «pentru mine». Această *mediere*, prin capacitatea individuală a unei «a treia instanțe» («persoana a treia») conduce la o veritabilă «artă a interpretării», prin care *discursul* este desemnat ca o traducere a «gândurilor» în cuvinte, a «faptelor» în nume, a «imaginilor» în semne.

Înțelegerea («comprehensiunea») este asociată cu comunicarea și, pe acest fond, adevărul însuși este considerat în mod contextual. În limbaj kantian exprimat; cel care gândește că nu-i necesar să-și lase examinat al său «Fürwahrhalten» («considerarea a ceva ca adevărat») și altuia, «rațiunii străine» («fremde Vernunft») altfel limitată, și să încerce comunicarea cu ea, acela nu-și cunoaște propria condiționare”³⁸.

Note

¹ *Spiritualul în artă*, București, Editura Meridiane, 1994, p. 91.

² M. Proust, *À la recherche du temps perdu*, Vol. III, Pleiade, p. 895.

³ W. Biemel, *Picasso. Încercare de interpretare a poliperspectivei*, în: *Expunere și interpretare* (traducere de G. Purdea, prefață de Al. Boboc), Editura Univers, 1987, p. 294.

⁴ *Ibidem*, p. 309.

⁵ Fr. Nietzsche, *Voința de putere*, aforism 811 (traducere de Claudiu Baciuc), Editura Aion, 1999, p. 518.

⁶ *Ibidem*, p. 520.

⁷ E. Cassirer, *Versuch über den Menschen. Einführung in eine Philosophie der Kultur*, Hamburg, F. Meiner, 2007, p. 50.

⁸ *Ibidem*, p. 171.

⁹ *Ibidem*, p. 375.

¹⁰ E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen*, I: *Die Sprache*, 4. Aufl., Darmstadt, 1964, p. 102.

¹¹ *Die semantische Konzeption der Wahrheit und die Grundlage der Semantik*, în: *Zur Philosophie der idealen Sprache*, dtv, 1972, p. 67.

¹² R. Carnap, *Semnificație și necesitate...*, București, 1972, p. 53.

¹³ R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, 2. Aufl., Springer, 1968, p. 45.

¹⁴ M. Heidegger, *Originea operei de artă*, București, 1982, p. 72.

¹⁵ W. Biemel, *Op. cit.*, p. 291.

¹⁶ *Ibidem*, p. 292, 293.

¹⁷ *Ibidem*, p. 311.

¹⁸ W. Biemel, *Op. cit.*, pp. 311–312.

¹⁹ H. Veter (hrsg.), *Wörterbuch der phänomenologischen Begriffe*, Hamburg, F. Meiner, 2004, p. 2.

²⁰ W. Biemel, *Op. cit.*, p. 295.

²¹ *Ibidem*, p. 295, 298.

²² *Ibidem*, p. 299, 306

²³ *Ibidem*, p. 309.

²⁴ *Ibidem*, p. 311.

²⁵ *Ibidem*, p. 311.

²⁶ *Ibidem*, p. 313.

²⁷ *Ibidem*, p. 317, 318.

²⁸ W. Biemel, *Timpul ca personaj principal*, în: *Expunere și interpretare*, p. 192.

²⁹ *Ibidem*, p. 207.

³⁰ *Ibidem*, p. 284.

³¹ A. Stroe, «...așa cum a stat Nietzsche în fața unei pietre...», în: „Secolul 21”, 1-6/2001, p. 422.

³² *Ibidem*, p. 427.

³³ W. Biemel, *Reflexionen zur Lebenswelt – Thematik*, în: *Phänomenologie heute*. Festschrift für L. Landgrebe, hrsh., von W. Biemel, *Phaenomenologica* 51, Den Haag M. Nijhoff, 1972, pp. 49–50.

³⁴ Fr. Nietzsche, *Die Nachgelassene Fragmente*. Eine Auswahl, Stuttgart, Reclam, 1996, p. 113, 174.

³⁵ H. Focillon, *Viața formelor și elogiul mâinii*, București, Editura Meridiane, 1995, p. 7.

³⁶ M. Brion, *Arta abstractă*, București, Editura Meridiane, 1972, m.p. 34, 37.

³⁷ E. Husserl, *Zur Phänomenologie des inneren Bewußtseins*, în: *Husserliana*, Bd. X, Den Haag, M. Nijhoff, 1966, p. 41.

³⁸ Imm. Kant, *Critica rațiunii pure*, București, Editura Științifică, 1969, p. 612.

Mai este posibilă cultura recunoașterii în lumea de astăzi?

*Anton Carpinski**

Trăim într-o lume despre care Michel Foucault afirma că este „un mare azil, în care guvernanții sunt psihologii, iar poporul pacienții”¹, o lume în care „puterea politică este pe cale de a căpăta o nouă funcție, terapeutică”². Dincolo de precizia diagnosticului – concentrarea puterii politice și creșterea controlului acesteia asupra societății – cuvintele filosofului francez sugerau un posibil remediu: funcția terapeutică, securizantă, a puterii politice instituționalizate. Dar, o funcție terapeutică exercitată exclusiv prin puterea politică și consilierii acesteia naște temeri și îndoieli. Istoria omenirii oferă suficiente probe privind efectele devastatoare ale aventurilor ideologice și experimentelor politice desfășurate în numele terapiilor clasiale, rasiale, naționaliste, confesional-religioase etc. Desigur, pe lângă puterea politică ar putea fi invocați și alți factori instituționali – familia, școala, biserica, organizațiile nonguvernamentale, mass-media etc. – ce exercită într-o manieră relativă și variabilă funcții terapeutice de securizare personală și comunitară. În aceste circumstanțe, se pun câteva întrebări: cum am putea identifica anumite terapii existențiale în afara instituțiilor amintite? Am putea configura proiectul unei terapii de securizare interpersonală și de auto-securizare plecând, de pildă, de la *cultura recunoașterii*? Dar, ce este cultura recunoașterii și cum se raportează aceasta la actul personal al recunoașterii propriilor limite și vulnerabilități și, desigur, la actul recunoașterii celuilalt? Indiferent de răspuns, recunoașterea se dovedește un interlocutor incomod, rareori dispus să ne viziteze ascunzișurile sufletului. Incomodă și scumpă la vedere, recunoașterea este greu de prins într-un dialog interior și nici ușor abordabilă printr-o cercetare sistematică. Și totuși, miza acestui eseu ar putea fi astfel formulată: *mai este posibilă o cultură a recunoașterii în lumea de astăzi?*

Cultura recunoașterii: un concept comprehensiv și dialogal în spiritul transmodernității

Dacă acceptăm teza avansată de Jürgen Habermas conform căreia, modernitatea este „un proiect

neterminat”³, atunci nu relativismului dizolvant al postmodernității îi revine misiunea drumului spre cultura recunoașterii. „Neîncrederii în metapovestirile”⁴ și istoricismele profetice ale modernității nu i se pot opune în permanență doar ironia și estetismul jocurilor semantice⁵. După consumarea exercițiilor intelectuale motivate și spectaculoase, de altfel, ale postmodernității este nevoie, cred, de o *reconstrucție conceptuală într-un spirit transmodern*, sensibil la abordările comprehensive, demersurile reflexiv-problematizante, epistemologia sistematică a complexității. Dincolo de raționalismul cu accente, uneori, deterministe al modernității și deconstructivismul relativizant al postmodernității, există o *conștiință a transmodernității* capabilă de reconcilierea rațiunii și credinței, fizicii și metafizicii, ființei și existenței, unității și diversității, întregului și părților. Dacă postmodernitatea înseamnă „îndepărtarea măștii de iluzii”⁶, conștientizarea transmodernității acreditează ideea conform căreia, eliberarea de iluzii nu trebuie să însemne scăderea încrederii în rațiune și nici pierderea credinței religioase. Fără iluzii, dar nu fără credință! Fără iluziile ideologico-propagandistice ale „minții captive”⁷, dar nu fără credința-trăită-ca-încredințare, încredințarea propriei failibilități Persoanei desăvârșite percepute ca Referențial divin și Bine absolut. O distanțare necesară de iluziile istoriciste ale modernității, dar și de relativismul dizolvant al postmodernității ar permite, așadar, conștiinței transmoderne situarea pe pozițiile unei sinteze rezonabile.

În orizontul spiritului transmodern, teza ce urmează a fi dezvoltată în continuare ar putea fi astfel formulată: *conceptul denumit „cultura recunoașterii” poate concentra resursele unui proiect de cercetare și ale unui program existențial-terapeutic datorită valențelor sale comprehensive și dialogale*. Eterogenitatea faptelor socio-umane purtătoare de sens, interdependența obiectului și subiectului cunoașterii și acțiunii umane, cunoașterea prin intuiție sintetică și experiență trăită, atitudinea empatică și responsabilizarea subiectului, sensibilizarea față de contextele ecologice, istorice și multiculturale, analiza contradicțiilor și asumarea paradoxurilor

*Profesor universitar, Universitatea „Al. Ioan Cuza”, Iași

complexității socio-umane, preeminența analizelor calitative, interfuncționalitatea abordărilor hermeneutice, euristice, pragmatice fac din paradigma comprehensivă și spiritul dialogal un model reflexiv adecvat, caracterizat printr-un stil de gândire nuanțat, atent la derapajele hiper-raționalismului, determinismului și istoricismului modernității, dar și la excesele și ambiguitățile relativismului postmodernității.

Disponând de o perspectivă sinoptică, deschis cunoașterii discursiv-științifice, interogațiilor reflexiv-filosofice, revelației teologic-luminătoare, drumul spre cultura recunoașterii este drumul coexistenței rezonabile într-o lume a contrastelor și provocărilor ce solicită inovații cu finalitate terapeutică. În acest context transdisciplinar, ne-am propus reconstrucția conceptuală a culturii recunoașterii. Se știe că, întrebuițat în contexte variate, cuvântul „cultură” induce sensuri diferite. Se vorbește, astfel, despre cultura înaltă și cultura de masă, cultură rafinată și cultură medie, cultură de televizor sau, mai recent, cultură de internet; cultura urbană și cultura populară, cultura țărănească, cultura politică, economică, religioasă, clasică, modernă etc. Parțială și deconcertantă, această enumerare ridică o serie de întrebări și, desigur, problema delimitărilor necesare. De altfel, încercările de definire, în timp, ale conceptului „cultură” nu au lipsit. Secolul al XVIII-lea a accentuat sensul iluminist, cultura fiind înțeleasă ca „educarea spiritului” prin școlarizarea copiilor, instruirea tinerilor, răspândirea cunoștințelor. Ulterior, secolul pozitivismului a definit cultura ca fapt social, deschizând calea cercetărilor etnologice despre cultură ca mod de viață al unui popor transmis intergenerațional prin învățare. Din păcate, derapajele etniciste, naționaliste, rasiste care nu au întârziat să-și producă efectele dezastruoase în politicile imperialiste, fundamentaliste și segregacioniste ale așa-ziselor „culturi superioare”, au imprimat conceptului „cultură” periculoase deturnări semantice.

Dar cultura secolului al XXI-lea? Ar putea fi aceasta relativ ferită de manipulările politice căreia i-a căzut pradă, uneori, în trecut? Și, în mod corespunzător, am putea folosi un concept mai „curat” de cultură, neaservit ideologic și propagandistic? Deși un asemenea proiect poate părea prea ambițios, miza morală a culturii și miza socială a conviețuirii umane obligă. Angrenată economico-politic în textura societății, cultura nu este un „turn de fildeș” și nici nu trebuie să fie astfel. Ea este un fenomen socialmente necesar, nu numai datorită valențelor științifice sau a celor artistice ci, mai ales, datorită virtuților sale morale și practice. În aceste circum-

stanțe, consider că o șansă de însănătoșire morală a culturii, respectiv a umanității, este înțelegerea oricărui fenomen social, economic, politic, cultural, ca și al oricărui eveniment personal sau public, prin filtrul atitudinal al *asumării naturii failibile a umanului* și al *recunoașterii celui alt*. De aici, efortul sistematic, individual și colectiv, spre *cultivarea recunoașterii reciproce* în plan socio-ocupațional, cultural-educațional, etnico-național, confesional-religios, de gen, generațional etc.

Teza anterior avansată oferă posibilitatea punerii de noi întrebări. De pildă, în calitate de oameni failibili, cât de mult ne-am putea educa potențialul comprehensiv-recognitiv devenind, astfel, capabili de asimilarea unei culturi a recunoașterii? Cum s-ar putea ajunge la o cultură a recunoașterii identității și dreptului la diferență în condițiile globalizării informațiilor, concurenței intereselor, interferenței culturilor? Care ar fi tipul uman, modelul mental, sistemele comportamentale favorabile unei culturi a recunoașterii în lumea de astăzi? Și, aceasta cu atât mai mult cu cât lumea de astăzi se confruntă cu noi provocări ce generează o serie de alte întrebări: minoritățile etno-culturale, confesional-religioase au dreptul la o identitate politică separată, de grup, sau la o reprezentare prin includere civic-democratică ca și majoritatea națională? Este multiculturalismul politic din „țările tinere”, de imigrație, un fenomen omogen și universal ce trebuie recepționat uniform și necondiționat de țări cu o altă evoluție istorică și alte tradiții culturale? Dezechilibrarea raporturilor civilizației umane cu mediul natural ar putea favoriza o cultură a recunoașterii din rațiuni de salvagardare mondială sau, dimpotrivă, ar accentua polarizările pe baza intereselor marilor puteri economico-politice? Există limite ale recunoașterii politice? Desigur, întrebările pot continua. Ne propunem, însă, să răspundem la o parte dintre acestea prin modelarea unui concept al culturii recunoașterii în orizontul spiritual al transmodernității schițat până acum.

Trei ipoteze în căutarea unui model existențial-terapeutic al culturii recunoașterii

Nu pot configura propriul model al culturii recunoașterii fără a aminti cuvintele unuia dintre mentorii mei, profesorul Jean-William Lapierre: „*Cel ce construiește modelul nu trebuie să uite că este vorba de un artificiu de metodă. El nu trebuie, de asemenea, să uite că modelul său este un punct de vedere printre altele asupra complexității obiectului sau sistemului analizat. Nu există, deci, un singur model «adevărat», sau unul singur cel mai bun. Calitatea*

unui model nu poate fi apreciată decât în raport cu problemele cercetării”⁸. Rezultă de aici că – în calitate de operație mentală de recreare a unui fenomen prin reconstrucție simbolică – modelarea sistemică a culturii recunoașterii postulează nu numai pluralitatea modelelor conceputibile ale aceluiași fenomen, ci, mai ales, pluralitatea metodelor de modelare și cercetare. Este o consecință epistemologică firească, decurgând din libertatea de opțiune și specificul formației profesionale, diversitatea strategiilor cognitive și varietatea problematicilor delimitate.

În acest context, avansează următoarea teză: *configurarea unui model existențial-terapeutic al culturii recunoașterii presupune întemeierea onto-antropologică a acesteia, identificarea proceselor mentale și a stărilor conștiinței cognitive, angajarea și verificarea practică a modelului*. În această ordine de idei, am imaginat o grilă analitică compusă dintr-un set de întrebări și răspunsuri cu funcție de ipoteze. Astfel, plecând de la întrebarea „*cine este în stare să asimileze cultura recunoașterii?*”, prima ipoteză, de factură onto-antropologică, susține următoarele: *predispuși culturii recunoașterii sunt oamenii failibili, capabili să-și asume failibilitatea prin ființarea comprehensivă*. Întrebându-ne asupra sensului ființei, noi, oamenii failibili ai existenței cotidiene, reușim, într-o anumită măsură, să pătrundem înțelesul ființei și al modulărilor acesteia. Suita interogațiilor deschizătoare de orizonturi aduce în prim-plan acea „ființare privilegiată” capabilă să pună asemenea întrebări, ființare căreia Martin Heidegger i-a dat celebrul nume, *Dasein*. Structurii ontologice a *Dasein*-ului îi aparține înțelegerea ființei. După cum a argumentat filosoful german, înțelegerea sensului ființei determină sensul ființării angajate într-o asemenea înțelegere⁹. Intrinsec comprehensivă, ființarea umană urmărește înțelegerea sensului ființei și pe acela al diversității ființării proiectate în universul existenței. De aceea, denumim această ființare privilegiată capabilă de înțelegerea profundă și cuprinzătoare a ființei, *ființare comprehensivă*. Pentru a realiza, însă, o înțelegere din interiorul ființei, trebuie să fim într-adevăr ființări privilegiat plasate. Cel mai bun mod de a fi privilegiat plasat în raport cu ființa este acela de a participa la ființă. Prin participarea la ființă, la actul-pur-și-indeterminat-de-a-fi, omul failibil devine capabil de *înțelegere participativă* și, implicit, de *recunoașterea ființei*. Aceasta înseamnă că nu trebuie să privim oamenii și lucrurile din realitatea înconjurătoare numai ca subiecți și obiecte exterioare reflectate în mintea noastră, căci, nu suntem doar subiecți/obiecte în procesul cunoașterii și

acțiunii. Prin *fulgurația existențială* ce transcende condiția noastră de subiecți, suntem ființări participante la ființă și, prin aceasta, ființări „*rostitoare și înțelegătoare de ființă*”¹⁰. Privilegiat amplasată dincolo de sciziunea subiect-obiect, ființarea umană devine conștientă că și alți subiecți din jurul nostru sunt, sau pot deveni, ființări comprehensive, așadar, capabile de recunoașterea și înțelegerea ființei ca universalul-și-indeterminatul-act-de-a-fi.

Spre deosebire de *ființa* înțeleasă ca actul-pur-de-a-fi, universal, necondiționat și infailibil, *existența* presupune diferite moduri-de-a-fi, conjuncturale, condiționate și failibile. Inspirat de „diferența ontologică” dintre *ființa* universală și infailibilă și *existența* conjuncturală și failibilă, acest concept onto-antropologic al failibilității arată că posibilitatea de a greși sau de a nu greși, precum și imposibilitatea de a nu greși ne aparțin în mod firesc. Evoluând între aceste coordonate, omul reușește să-și asume failibilitatea gestionând-o prin acțiuni constructive, dacă atinge starea *ființării comprehensive*. Dar, de ce ar fi capabilă ființarea comprehensivă de asumarea failibilității? Fiecare dintre noi poate atinge, printr-un efort reflexiv-volitiv educat în timp, starea de participare-la-actul-pur-și-universal-de-a-fi. Aceasta este trăită ca o profundă și cuprinzătoare înțelegere a faptului-de-a-fi-pur-și-simplu, de a-fi-în-sine, dincolo de determinările spațio-temporale în care suntem subiectul și/sau obiectul unei acțiuni oarecare. Nici subiect posesor, nici obiect posedat, ființarea comprehensivă este *un mod-de-a-fi transindividual și ecosistemic* ce oferă fiecăruia dintre noi șansa de a se simți ontologic integrat în mediul natural și social ca modalitate transindividuală și ecosistemică de-a-fi. Prin participarea la ființa infailibilă, ființarea comprehensivă permite omului failibil asumarea failibilității. Ființarea comprehensivă este acea stare de veghe și deschidere a intelectului prin care omul failibil dobândește o înțelegere mai profundă și cuprinzătoare asupra convertirii failibilității dintr-un *datum* universal în actul personal al failibilității asumate.

Ființarea comprehensivă este *starea de veghe a failibilității asumate*, implicit, o cale spre cultura recunoașterii. Rămâne de văzut ce înțelegem prin starea de veghe și cum se realizează aceasta în mintea omului failibil. Răspunzând la întrebarea „cum gândeste ființarea comprehensivă?”, a doua ipoteză susține că, *ființarea comprehensivă realizează trans-actualizarea experienței imediate cu ajutorul conștiinței transcendente*, care conștientizează legăturile dintre *nivelurile ontologice, modalitățile gândirii și structura conștiinței*. Prin modurile spe-

cifice de raportare la cele două niveluri ontologice – discontinuitatea existențelor failibile și continuitatea ființei infailibile – ființarea comprehensivă activează două modalități de gândire complementare: *gândirea extensional-divergentă* despre existența multiplu determinată spațio-temporal și *gândirea intensional-convergentă* despre ființa ca act-pur-de-a-fi. Ambele modalități de gândire presupun anumite procese cognitiv-comprehensive și generează stări intenționale pentru conștiință, respectiv, conștiința transcendentă.

Întrebările ontologice și cele onto-teologice devin inteligibile și călăuzitoare pentru omul failibil, dacă acesta reușește *trans-actualizarea* experiențelor imediate. Trans-actualizarea presupune depășirea conștiinței, acea conștiință bazală care actualizează experiențele senzorio-motorii, orientative și calculatorii ale eului în existența sa multiplu determinată existențial. Dar, cum poate fi depășită conștiința? Prin *conștiința transcendentă*, acea formă a conștiinței de sine, capabilă să sondeze adâncurile ființei continue și indeterminate. Conștiința transcendentă este conștiința proprie ființării comprehensive. Afirmările de mai sus îmi reamintesc cele scrise cu decenii în urmă de Edmund Husserl într-un celebru articol dedicat fenomenologiei, atunci când se referea la revenirea la conștiință ca la un domeniu pur al psihicului redus la propriul sine în care poate fi reconstituită ființa a tot ce este cognoscibil. „*Experiența transcendentă nu este nimic altceva decât lumea obiectivă redusă transcendentă sau, ceea ce este echivalent, experiența pur psihologică redusă transcendentă. (...) Tocmai în acest fel se transformă ego-ul psihic în cel transcendent, care se află întotdeauna în fiecare reflexie ce se dezvăluie de la sine (transcendentă) în particularitățile transcendentale, la fel cum ego-ul psihologic – conform atitudinii reductive schimbate – revine în particularitățile psihologice. Astfel iese în evidență acest uimitor paralelism dintre psihologic și transcendentă, care se extinde asupra tuturor constatărilor descriptive și genetice ce sunt de dobândit în atitudinea lor păstrată în mod consecvent*”¹¹.

Constructivă și terapeutică, gândirea intensional-convergentă despre ființă structurează conștiința transcendentă. De ce conștiința transcendentă? Pentru că aceasta este conștiința ființei ca act-pur-și-universal-de-a-fi, așadar, conștiința despre ființa din toate lucrurile, ființa universal predicabilă. Deoarece trece prin toate categoriile aristotelice și dincolo de ele spre cauza lor primă, ființa întreține o „relație transcendentă”¹²; ea este un *predicat transcenden-*

tal. Conștiința acestui predicat transcendentă nu poate fi decât o conștiință transcendentă. Specializată în timp sub forma gândirii filosofice (metafizica, etica) și a celei religioase (teologia), conștiința transcendentă înseamnă, în opinia mea, *recunoașterea continuității ființiale*. Conștiința transcendentă este „antena” ființării comprehensive spre ființă și spre sine, interfața prin care ființarea comprehensive comunică cu lumea și cu sinele. Conștiința transcendentă este trăirea transindividuală și ecosistemică, din a cărei perspectivă inspiratoare, „procesarea fizicală” a fluxului informațiilor apare ca suport neurobiologic al unei bogate vieți interioare plină de reprezentări mentale. Conchizând, conștiința psihologică *activează eul interior* prin procesarea informațiilor și gramatica reprezentărilor mentale, iar conștiința transcendentă *racordează eul la ființă*, generând, astfel, *ființarea comprehensivă*.

Prin orizontul psiho-cognitiv și prin cel transcendentă, omul ia act de coordonatele sale ontologice. Conștiința operează în registrul extensional-existențial al diversității devenirii. Ființa-în-sine-ca-act-pur-de-a-fi solicită, însă, omului failibil, pe lângă indispensabila conștiință, ființarea comprehensive, ipostază de neconceput în absența conștiinței transcendentale. Această distincție nu poate exclude legăturile funcționale indispensabile dintre cele două forme de conștiință. După cum arătam mai înainte, la nivelul existențelor determinate și discontinue, gândirea extensional-divergentă modelează conștiința psihologică și, concomitent, se raportează la conștiința transcendentă (metafizică, moral-spirituală). Ființa universală și indeterminată solicită gândirea intensional-convergentă ce dă consistență conștiinței transcendentale, dar acest lucru nu se poate produce în absența conștiinței psihologice (conștiința). După cum arăta și Henry Ey: „*A fi conștient înseamnă a trăi particularitățile experienței proprii, transpunând-o în universalitatea științei ei*”¹³. Prin transpunerea „experienței proprii” în „universalitatea științei ei”, înțeleg intuirea ființei-în-universalitatea-actului-său-de-a-fi prin „experiența proprie” ființării comprehensive. Este vorba, în fond, despre relaționarea discontinuităților existențiale și a continuității ființiale, relaționare presupunând permanenta corelare a conștiinței psihologice și a celei transcendentale. Pentru a înțelege continuitatea ființială, conștiința psihologică are mereu nevoie de puterea gândului înțelegător al reflecției filosofice și de tăria credinței religioase, ambele trăiri fiind specifice conștiinței transcendentale.

În sfârșit, a treia ipoteză încearcă să răspundă, în coordonatele unei „politici a recunoașterii”, la între-

barea „cum acționează ființarea comprehensivă?” Corolar praxiologic al primelor două ipoteze, a treia susține că *socializarea recunoașterii presupune reciprocitatea recunoașterii*. O cultură a recunoașterii socialmente implementată este o *cultură a recunoașterii reciproce* datorită înțelegerii și asimilării clivajelor, fie aceasta de gen, rasă, generaționale, socio-economice, etno-culturale, confesional-religioase etc. Înțelegerea și asimilarea clivajelor, cu alte cuvinte, acomodarea și familiarizarea cu pozițiile și interesele divergente ale părților aflate într-un clivaj – bărbați sau femei, colectivități de albi sau ale oamenilor de culoare, tineri sau vârstnici, angajatori sau angajați, patroni sau muncitori, români sau maghiari, evrei sau palestinieni, mozaici sau musulmani, musulmani sau hinduși, creștini sau musulmani, ortodocși, catolici sau reformați etc., etc. – ar fi posibilă, în opinia mea, prin modelarea *politicului cu „față umană”*. Centrat pe umanizarea raporturilor de putere, includerea civico-democratică, separarea sferei publice de cea privată, gestionarea echitabilă a resurselor, dreptul la diferență culturală și conservarea identității, politicul cu „față umană” ar fi un vector al consolidării democrației. Prin ordonarea raporturilor dintre statul de drept și societatea civilă, politicul cu „față umană” se întâlnește cu „politica recunoașterii” diversității codurilor culturale și a convertirii modurilor de viață antagonice în moduri de viață alternative. Devenită un proiect al ideologiilor moderate și reformiste de factură social-democrată, creștin-democrată, demo-liberală, includerea democratică s-a manifestat ca o luptă pentru recunoașterea diverselor minorități – negrii, evreii, imigranții –, sau a unor entități nonminoritare, dar dezavantajate: femeile, muncitorii, tineretul. Negrii, evreii, muncitorii, femeile, tineretul etc. au luptat pentru a fi recunoscuți ca entități politice și a deveni cetățeni egali în drepturi și obligații cu ceilalți cetățeni. Succesul lor politic a însemnat, așadar, recunoașterea reciprocă a tuturor părților implicate. Includerea democratică nu înseamnă, însă, asimilare, ci respectarea diferitelor identități etno-culturale, acceptarea pluralismului valorilor, recunoașterea existenței mai multor modele culturale, stiluri de viață, religii sau confesiuni. Strânsa legătură dintre dreptul la diferență și includerea civico-democratică conferă consistență recunoașterii politice. În măsura în care există o *relație complementară între includerea civico-democratică și dreptul cultural la diferență*, putem vorbi despre recunoașterea și respectarea dreptului la identitate, indiferent de subiectul acesteia: autohtoni sau alogeni, majoritari sau diferite categorii de minoritari, vârstnici sau tineri, băr-

bați sau femei, creștini sau necreștini etc. Atunci când includerea civico-democratică și dreptul cultural la diferență nu se mai recunosc reciproc în specificitatea și complementaritatea lor, cultura recunoașterii este departe de noi.

Conchizând, dispozitivul interogativ-ipotetic avansat în acest eseu a permis *angajarea onto-antropologică* a proiectului culturii recunoașterii, *identificarea modelelor mentale* ale recunoașterii și comprehensiunii, *schitărea strategiilor* „politicii recunoașterii”. Prin argumentarea acestor ipoteze, am încercat să avansez un concept al culturii recunoașterii, definit *onto-antropologic, epistemologic și praxiologic*. Un concept multiplu condiționat, inspirator al unui proiect existențial-terapeutic, deoarece cultura recunoașterii se clădește pe recunoaștere, dialog și comprehensiune, atitudini de profundă trăire individuală și comunitară modelate prin angajamente ontologice, opțiuni cognitive, repere spirituale și voință politică. Dar, cum orice demers (auto)reflexiv și problematizant este failibil, nici proiectul culturii recunoașterii avansat în acest eseu nu poate fi, dincolo de bunele sale intenții, decât un „joc” cu final deschis.

Note

¹ M. Foucault, *Lumea e un mare azil*, traducere de Bogdan Ghiu și Raluca Arsenie, Ideea Design & Print Editură, Cluj, 2005, p.12.

² *Ibidem*.

³ J. Habermas, *Discursul filosofic al modernității. 12 prelegeri*, traducere de Gilbert V. Lepădatu, Ionel Zamfir, Marius Stan, Editura ALL Educational, București, 2000, p. 17.

⁴ J.-F. Lyotard, *Condiția postmodernă*, traducere de Ciprian Mihali, Editura Babel, București, 1993, p. 15.

⁵ R. Rorty, *Contingență, ironie și solidaritate*, traducere de Corina Sorana Ștefanov și Mircea Flonta (studiu introductiv), Editura ALL Educational, București, 1998.

⁶ Z. Bauman, *Etica postmodernă*, traducere de Doina Lică, Editura Amarcord, Timișoara, 2000, p. 7.

⁷ Cz. Miłosz, *Gândirea captivă. Eseu despre logocrațiile populare*, traducere de Constantin Geambașu, Editura Humanitas, București, 1999.

⁸ J.-W. Lapierre, *L'analyse de systèmes. L'application aux sciences sociales*, Syros/Alternatives, Paris, 1992, pp. 55–56.

⁹ M. Heidegger, *Ființă și timp*, traducere de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, Editura Humanitas, București, 2003.

¹⁰ G. Liiceanu, *Excurs asupra câtorva termeni heideggerieni din „Ființă și timp”*, postfață la Martin Heidegger, *Ființă și timp*, ed.cit., p. 584.

¹¹ E. Husserl, *Fenomenologie* (articol pentru *Enciclopedia Britannica*; proiectul unei a doua prelucrări) în volumul: *Filosofie contemporană* (texte alese, traduse și comentate de Alexandru Boboc și Ioan N. Roșca), Editura Garamond, București, f.a., p.138.

¹² P. Foulquié, *Dictionnaire de la langue philosophique* (6ème édition), Presses Universitaires de France, Paris, 1992.

¹³ H. Ey, *Conștiința*, traducere de Dinu Grama, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 33.

Profesor emerit dr. Ioan Munteanu, membru de onoare al Academiei Române

Acad. Păun Ion Otiman

Profesorul Ioan Munteanu a urmat cursurile școlii primare din comuna natală (Igrăș, județul Timiș, 1945–1951), pe cele gimnaziale și liceale (Liceul „Victor Babeș” din Timișoara, 1951–1955) și a terminat toate clasele cu calificativul „excelent”. A absolvit, în 1961, Facultatea de Medicină din Timișoara, cu același calificativ. În timpul facultății, a ocupat prin concurs posturile de externat și internat. A urcat treptele profesionale, ajungând șef al Clinicii I (1980–1987), apoi șef de catedră la Departamentul de obstetrică-ginecologie (1990–2008).

Ioan Munteanu a urmat specializări la Clinica Universitară Giulești, București (prof. P. Sîrbu, 1973); Institutul Oncologic Cluj-Napoca (prof. I. Chiricuță, 1976); Center for Micro-surgery Academic Hospital „St. Rafael”, Leuven, Belgia (prof. I. Bronsens, 1978); County Hospital Long Island, New York; Universitatea Carolinska, Uppsala, Suedia (prof. Ulmsten, 1986). Este conducător de doctorat, fiind susținute până în prezent 30 de teze sub îndrumarea sa.

Activitatea științifică a Domniei Sale se concretizează într-un număr de 459 publicații în reviste de specialitate sau comunicate, reuniuni științifice din țară și străinătate, dintre care amintim: *Fertilizare in vitro și embriotransfer în România*, în revista „Obstetrica și Ginecologia” (vol. XLIII nr. 4/1995, pag. 167–170); *Increasingly Safe and Successful Pregnancies – Focus EPH Gestosis*, International Congress Series 1107, 1996; *Excerpta Medica*, Elsevier Amsterdam, Lausanne, New York, Oxford, Shannon, Tokyo; *Recent Advances of the Pathophysiology of Pregnancy*, M. Nakabayashi, T. Araki, Simul International Inc., Tokyo 1997, Japan; *American Journal*, februarie 2003, vol. 1988, nr. 2, în care se demonstrează clinic și experimental o nouă conduită în cazul suturii peretelui uterin într-un singur strat în operația cezariană.

Profesorul Munteanu a publicat 35 de cărți ca autor sau coautor, din care: *Uterul cicatriceal după cezariană*, Editura Facla Timișoara (1985), pentru care a primit Premiul „Gheorghe Marinescu” al Academiei Române; *Maternal-fetal risk in gestosis, preeclampsia and pregnancy induced hypertension*,

E.T. Rippmann, N. Hrubaru, Edizioni Internazionali, Roma (1996); *Tratat de Obstetrică*, ediția I, Editura Academiei Române (2000) – în mod excepțional, s-a acordat al doilea Premiu al Academiei, „Iuliu Hațieganu” și Premiul pentru cea mai bună carte scrisă în domeniul specialităților chirurgicale (2001); *Tratat de Obstetrică*, ediția II, în 2006; *Chirurgia endoscopică în ginecologie*, Editura Academiei Române (2008) și *N-am avut brad de Crăciun*, Editura Artpress (2014).

A organizat, în 1996, la Timișoara, primul congres internațional medical – Cel de-al 28-lea Congres Mondial al Societății pentru Studiul Fiziopatologiei Sarcinii, Societatea Obstetrică și Ginecologie Gestosis, deschizând astfel comunicarea cu restul lumii medicale. La congres, au participat doi președinți ai FIGO (Federația Internațională de Obstetrică Ginecologie): J. Sciarra (SUA) și M. Seppala (Finlanda). Următorul congres a avut loc în Hakone, Japonia (stațiune imperială), unde, în calitate de membru în comitetul științific și *chairman*, a fost primit de prințul și prințesa Akishino.

La 20 decembrie 1989, prin prof. dr. S. Costa (Heidelberg), și apoi doamna *doctor honoris causa* Diemut Theato, membru în Parlamentul European,

se stabilesc legături strânse, solide, cu Crucea Roșie Rhein-Neckar/Heidelberg. Cu ajutorul acesteia și al Frau Klinik Heidelberg, între anii 1993 și 1995, se construiește și se dotează primul Centru de Chirurgie Laparoscopică, Fertilizare in Vitro și Embriotransfer din România, iar în 1995 se reușește *fertilizarea in vitro* și embriotransferul la om, la Clinica Bega din Timișoara. Daniel, primul copil după *fertilizarea in vitro*, se naște la 6 februarie 1996.

În anul 1999, profesorul Munteanu a organizat primul Congres de Reproducere Umană Asistată (RUA) la Timișoara, onorat de prezența lui Robert E. Edwards, cel care a reușit primul în lume această performanță (pentru care a primit, în 2010, Premiul Nobel). I s-a acordat titlul de *doctor honoris causa* al Universității de Medicină și Farmacie „Victor Babeș”, Timișoara, el afirmând: „*O să fie o plăcere pentru mine să mă reîntorc și să întâlnesc atât de mulți colegi excelenți*”.

Ioan Munteanu a realizat următoarele performanțe chirurgicale: tehnică nouă privind cerclajul colului uterin; prima histerectomie totală laparoscopică, împreună cu profesorul Semm în anul 1993; tratamentul conservativ al sarcinii cervicale; tratamentul sindromului Rokitanski-Hauser.

Este membru al Academiei Germano-Române, al Academiei de Științe din New York, al Academiei de Științe Medicale, al Academiei Europene de Științe și Arte și membru de onoare al Academiei Române; membru de onoare al Societății Maghiare de Obstetrică și Ginecologie; președinte și apoi secretar executiv al Societății de Obstetrică și Ginecologie Gestosis; președinte al Societății de Obstetrică și Ginecologie din România (1993–1998); președinte și membru fondator al Societății Româno-Germane/Germano-Română de Obstetrică-Ginecologie, cu sediile la Timișoara, respectiv Heidelberg, din 1992 până în prezent; fondator și președinte al euroregiunii DKMT (Dunăre-Criș-Mureș-Tisa), expert OMS; reprezentant al României la UPIGO (1992), Strasbourg; membru și reprezentant al României la FIGO și SOFIGO, Washington (SUA)

și la EAGO; *profesor honorario* al Universității Ucayali din Peru (2003); profesor emerit al Universității de Medicină și Farmacie din Timișoara (2008) și cetățean de onoare al municipiului Timișoara (2002); *doctor docent honoris causa* al Universității de Vest „Vasile Goldiș”.

Profesorul Munteanu a fost decorat cu Ordinul „Steaua României” în grad de ofițer pentru servicii deosebite aduse sănătății publice și rezultate remarcabile în domeniul cercetării medicale. A primit Medalia jubiliară „Henry Durant” (Premiul Nobel, 1901) – cea mai prestigioasă distincție a Crucii Roșii Germane; Medalia „Opera Omnia” – cea mai înaltă distincție ce se acordă unei personalități de către Consiliul Național al Cercetării Științifice din învățământul superior, prin Guvernul României, respectiv Ministerul Educației și Cercetării, pentru excelență în cercetare științifică.

Bibliografie

I.P. Otiman și colaboratorii, *Viața academică în Banat 1866–2006*; *La o aniversare*, Editura Artpress, 2008, Gina Munteanu, V. Moldovan, *Igrișul*, Editura Mirton, 1979.

Mircea Petrescu-Dîmbovița – o sută de ani de la naștere

Victor Spinei

Membru corespondent al Academiei Române

Se rotunjesc în acest an de grație o sută de ani de la nașterea unui marcant truditon pe ogorul științei arheologice: savantul Mircea Petrescu-Dîmbovița (1915–2013) și, potrivit unei venerabile cutume academice, ținem, la ceas aniversar, să-i rememorăm contribuțiile cărturărești, spre a reitera un reverențios omagiu magistrului plecat de curând dintre noi. Nu este un gest convențional, de rutină, unde precumpănește doar încărcătura sentimentală pentru o personalitate, în preajma căreia am stat pe parcursul mai multor decenii, datorându-i prețioase îndrumări și sprijin necondiționat, ci un demers izvorând din convingerea că aportul său la propășirea disciplinei îmbrățișate a fost unul consistent, cu reverberații perene. Chiar dacă de la trecerea sa în lumea celor drepți nu s-au scurs decât doi ani, considerăm că o decantare a celor făptuite – neîn-doielnic, susceptibilă de inerente augmentări – poate fi justificată și binevenită.

Faptul că academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița a fost ispitit să-și aștearnă pe hârtie memoriile (*Amintirile unui arheolog*, ed. V. Cotiugă și Gh. Dumitroaia, Piatra-Neamț, 2006), iar de-a lungul timpului i s-au dedicat mai multe medalioane aniversative, incorporând notificări biografice, însoțite de aprecieri asupra operei, ne absolvă de îndatorirea de a face referiri detaliate în aceste direcții, astfel că ne vom mulțumi să cuantificăm doar segmente de ordin general din traiectul său intelectual. Prin firea lucrurilor, un traseu existențial cu disipare cvasiseculară comportă un justificat interes, cu atât mai mult cu cât profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița a fost nu numai martor al unei istorii convulsionate, ci un actor de seamă pe scena științei românești și continentale.

Descinzând dintr-o ambianță familială guvernată de respectul pentru muncă și corectitudine, viitorul savant a urmat cu devoțiune aceste precepte. Propensiunea pentru arheologie i-a captat întreaga energie și i-a jalonat destinul. Drumul ales, la început sinuos și imprevizibil, s-a dovedit, în cele din urmă, profitabil, căci itinerariul a fost inspirat prin opțiuni și izbutit prin rezultate. În vremea

sejurului său bucureștean avusese ocazia să cunoască personal pe câțiva dintre reprezentanții de frunte ai istoriografiei naționale, precum Nicolae Iorga, Ioan Andrieșescu, George Murnu, Petre P. Poniatescu, Constantin C. Giurescu, Ion Nestor, Vladimir Dumitrescu etc., cărora le datorează mult pentru formarea sa profesională. Cum singur conștientiza, în Capitală i-ar fi fost mult mai greu să se afirme, în condițiile în care acolo se formase încă din deceniile interbelice un nucleu de înzestrați arheologi: într-o primă etapă ca discipoli ai lui Vasile Pârvan, iar mai târziu, în deceniul al patrulea al secolului XX, sub îndrumarea lui Ioan Andrieșescu, Ion Nestor, Scarlat Lambrino, Vladimir Dumitrescu etc. În schimb, în Iași postbelici exista un câmp generos de exteriorizare. Pe de o parte, activitatea arheologică în perioada interbelică fusese destul de lăncedă și neperformantă, iar, pe de altă parte, imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, orașul distrus de război și traumatizat de represalii social-politice nu inspira încredere unei intelectualități dornice să-și desfășoare activitatea într-o zodie a normalității. În

acele condiții, universitari de calibru, precum George Călinescu, Andrei Oțetea, Iorgu Iordan, Radu Vulpe, Dionisie M. Pippidi, Constantin I. Balmuș etc., au preferat să ia drumul Capitalei sau să se expatrieze, în vreme ce câțiva studenți cu admirabile perspective, printre ei Eugen Coșeriu și Demetrio Marin, au rămas dincolo de fruntarii. În alte situații, mult mai nefericite, profesori cu solidă formație profesională au fost destituiți și chiar întemnițați. În locul acestora, la ramurile umaniste de la *Alma Mater Jassiensis* au fost încadrate, mai cu seamă, cadre didactice din cursul liceal și, incomparabil mai grav, politrucii cu studii precare, dar cu veleități proletcultiste, promotori servili ai ideologiei marxist-leniniste. În cazuri izolate, posturile au fost oferite cu parcimonie unor specialiști din alte centre universitare (Dumitru Tudor, Nicolae Gostar, Marin Dinu, Alexandru Husar etc.), soluție ce avea să se dovedească, fie și secvențial, fericită. În această ultimă categorie avea să se înscrie și viitorul academician Mircea Petrescu-Dîmbovița.

Dacă stabilirea în vechea capitală a Moldovei oferea posibilități de manifestare mai facile decât în capitala țării, prin lipsa concurenței, în schimb responsabilitățile instituționale erau copleșitoare. Orașul pierduse iremediabil, și încă de mai multe decenii, calitatea de „capitală culturală a românității”, reclamată nostalgic ori naiv de localnici. Înmarmat cu credința neîntinată în misiunea omului de știință, Mircea Petrescu-Dîmbovița și-a asumat rolul de a coordona cercetarea arheologică modernă în spațiul moldav de la vest de Prut, implicând formarea teoretică și practică a specialiștilor în cadrul învățământului universitar, organizarea săpăturilor cu caracter metodic, asigurarea prelucrării profesioniste a materialelor excavate și valorificarea lor muzeistică. Pentru mulți din conștrații de generație, asemenea demersuri păreau întreprinderi cu iz donquijotesc, fără sorți de materializare. Pe Mircea Petrescu-Dîmbovița nu l-au descumpănit toate aceste dificultăți, precum nici obtuzitatea sau lipsa de receptivitate a oficialităților ori, mai grotesc, persiflarea unor colegi invidioși și fără har. Aceștia i-au fost contemporani, dar respirau un aer vetust. Pentru a depăși restricțiile de tot felul și împlinirea dezideratelor a fost nevoie de coagularea întregii energii, de eforturi și devoțiune deosebite, subsumarea vieții personale în raport cu atribuțiile profesionale. A probat capacitatea de a profesionaliza și dinamiza activitatea comilitonilor. S-a arătat intransigent față de atitudinile afectate de comoditate și delăsare, dar în primul rând a fost intransigent cu propria persoană. Un verdict axiomatic al lui Claude-Adrien Helvétius

(*Despre spirit*, București, 1959, pp. 464–465) i se poate asocia pe deplin: „În orice domeniu, pentru a face lucruri mari, sunt necesare pasiuni mari”.

În momentul în care descindea la Iași, harta arheologică a Moldovei dintre Carpații Orientali și Prut cuprindea numeroase spații albe și obscure. Întinse perioade istorice nu erau reprezentate prin nicio descoperire revelatoare sau acestea nu beneficiau de o încadrare cronologică și culturală adecvată. Pentru a depăși aceste curențe din sfera arheologică, profesorul și-a drenat eforturile în două direcții principale: a inițiat un șir de sondaje și săpături în diverse zone și a încurajat cercetările de suprafață, pentru identificarea așezărilor și necropolelor din vremurile revolute. Cum potențialul arheologilor din Moldova în deceniul al șaselea era limitat, la desfășurarea săpăturilor un aport însemnat l-au avut specialiștii din capitală, cu care Mircea Petrescu-Dîmbovița a cooperat permanent în mod fructuos. În aproape tot ce a inițiat, apela la consilierea fostului său dascăl erudit și carismatic, Ion Nestor, pe care l-a revendicat și venerat statornic drept mentor și *pater spiritualis*. De importanță covârșitoare a fost asumarea coordonării investigațiilor arheologice metodice în așezări preistorice reprezentative, precum cele de la Trușești și Cucuteni, precum și a celor din epoca migrațiilor de la Hlincea-Iași și Fundu Herței, unde, pe lângă rezultate științifice remarcabile, și-au efectuat practica arheologică mai multe generații de studenți și muzeografi. Respectivul cercetări s-au dovedit adevărate șantiere-școală, acolo făcându-și ucenicia mulți dintre tinerii care au devenit ulterior nume de referință în domeniu.

Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița a juxta-pus permanent învățământul cercetării în contur consensual, conștientizând că un autentic specialist nu se poate forma fără o armătură teoretică consistentă și fără o practică adecvată. Așa cum cercetarea reclamă persoane bine echipate teoretic, tot așa standardul înalt al cunoștințelor nu poate fi atins fără apelul la rezultatele cercetărilor extinse și aprofundate. În spiritul acestor evidențe, profesorul a acționat cu luciditate, având o contribuție vitală la formarea unui număr mare de cercetători specializați prin stagii de documentare în țară și străinătate și prin pregătirea doctoraturii. Un merit deosebit a constat în faptul că s-a străduit să-i distribuie pe cei mai vrednici ucenici în posturi de cercetare disponibile în institutele și muzeele din întreaga Moldovă sau, uneori, din regiunile limitrofe. Măsura viza acoperirea judicioasă a tuturor perioadelor, începând din Paleolitic și până în Evul Mediu, prin orientarea

noilor angajați spre a se ocupa consecvent de catalogarea și prospectarea vestigiilor.

Din punct de vedere al creativității științifice propriu-zise, profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița a abordat un topos extins, în multe domenii având un rol de pionierat. Contribuțiile sale esențiale se racordează prioritar Neoliticului și Epocii Bronzului, dar s-au disipat ocazional și spre perioada marilor migrații și Evul Mediu. Savantul a înregistrat cu exactitate succesiunea registrelor stratigrafice ale descoperirilor, ca și dispunerea lor în complexele arheologice, s-a preocupat de găsirea analogiilor semnificative în arealuri mai apropiate sau mai îndepărtate, esențiale pentru fixarea cronologică și definirea culturală a vestigiilor. În mod firesc, unele dintre concluziile sale au trebuit nuanțate și augmentate în cursul timpului, iar, în cazuri particulare, precipitarea redactării textelor s-a soldat cu omisiuni și inexactități, amendate de cei ce l-au succedat în preocupări. Dacă viabilitatea unor puncte de vedere rămâne discutabilă pentru anumite paliere problematice, materialele depistate în timpul săpăturilor, prelucrate și puse în valoare, însumează calitatea de document istoric, astfel că rămân cu valoare nealterabilă.

O inițiativă salutară a profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița a fost editarea – începând din anul 1961 – a celui dintâi periodic cu profil arheologic exhaustiv din spațiul românesc est-carpatic, „Arheologia Moldovei“, menit să asigure valorificarea rezultatelor investigațiilor privind antichitățile preistorice, geto-dacice și medievale, cu prioritate ale cercetătorilor din regiunile est-carpatic, dar nu numai. În pofida titlului, încă de la primele sale numere, revista nu a reliefat o tentă provincială, ci a gestionat abordarea unui diapazon problematic larg, nerestricționat de traseele granițelor politice contemporane. Standardul elevat al exigențelor, ca și diversitatea tematică a contribuțiilor, datorate unor specialiști cu o bună reputație din țară și străinătate, au asigurat periodicului o receptare adecvată în mediile savante, fapt reflectat de dinamica schimbului cu alte publicații de profil.

Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița a cultivat cu asiduitate contactele cu lumea savantă din străinătate, fiind conștient că performanțele ar fi diminuate și sortite plafonării, fără ca potențialul științific autohton să nu fie racordat fluxului evolutiv de pe plan mondial. Pentru început, au fost concretizate raporturile de cooperare cu savanții din spațiul est-european, din așa-numitul „lagăr socialist“, iar atunci când a devenit posibil și cu cei din Occident. Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița a

fost unul dintre principalii mesageri ai arheologiei românești dincolo de hotare, unde a participat la numeroase congrese și simpozioane, fiind cooptat în prestigioase organisme științifice.

În mod frecvent, în reconstituirile sintetice făcute parcursului profesional al unor personalități se ignoră evocarea ambianței intime a vieții de familie, cu toate că aceasta și-a dovedit adesea relevanța, fiind în multe situații stimulatoare, dar uneori și inhibantă pentru creativitate. Din acest punct de vedere, Mircea Petrescu-Dîmbovița s-a putut socoti un privilegiat, căci, după un scurt și neîmplinit mariaj, a beneficiat de o căsnicie cu o persoană de deosebită delicatețe și aleasă structură etică și intelectuală, Stanislawa (Stasia) Petrescu-Dîmbovița (născută Pirozynski), pe care, în decurs de peste o jumătate de veac, a avut-o drept sprijin moral, la fel ca și pe fiica Wanda, înzestrată cu aceleași calități.

În pofida aserțiunii lui Francis Bacon (*Noul Organon*, București, 1957, p. 77) – adesea validată de realitate –, potrivit căreia „*truda pentru științe și răsplata nu merg împreună*“, profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița nu a suferit frustrări în această privință; a urcat fără impedimente în ierarhia universitară până la titlul de profesor, a fost numit director la Muzeul de Istorie a Moldovei, a fost desemnat șef de Secție și apoi director al Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol“, decan la Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității „Al. I. Cuza“, director onorific al Institutului Național de Tracologie și președinte al Filialei sale din Iași, membru al Comitetului Permanent al Uniunii Internaționale de Științe Pre- și Protoistorice, membru corespondent la Deutsches Archäologisches Institut și al Institutului Italian de Preistorie, președinte al Comisiei Mixte Româno-Ucraineană de Istorie, Arheologie, Etnografie și Folclor a Academiei Române, membru corespondent și membru titular al Academiei Române, *doctor honoris causa* al Universității „Ștefan cel Mare“ din Suceava și al Universității „Dunărea de Jos“ din Galați, cetățean de onoare al Municipiului Iași; a fost decorat cu prestigioase medalii; a fost ales membru în numeroase comitete de redacție ale periodicelor de profil, precum și în asociații științifice din țară și străinătate etc. De subliniat că toate aceste trepte din *cursus honorum* au fost urcate fără concesiuni pe plan politic, ci printr-un travaliu leal și responsabil.

S-ar mai putea adăuga – în mod lapidar – și alte trăsături ale personalității reputatului om de știință și ctitor al școlii moldave de arheologie. Principala sa calitate credem că a fost tenacitatea, oglindită în adoptarea unei discipline riguroase a muncii. Viața

lipsită de preocupări științifice îi părea fără sens, întrucât avea un sentiment acut al datoriei și corectitudinii, astfel că detesta și blama comoditatea și ignoranța. Îi producea satisfacție nu numai rezultatul fructuos al muncii, ci și munca propriu-zisă. Pentru el, descifrarea tainelor trecutului reprezenta o sistematică și constantă curiozitate. Lucrând cu osârdie, urmărirea soluții cuantificabile și exactitatea detaliilor. Echilibrul și optimismul au făcut parte din recuzita sa cotidiană, fiindu-i străină retorica lamentației și pasivitatea. Era reținut în exteriorizări: se bucura, dar nu se extazia; se întrista, dar nu cădea în depresie. Era înzestrat cu o anumită formă de abilitate și cu multă răbdare, o răbdare bine antrenată. Afișa o neostoită sete de cunoaștere, urmând preceptul lui Sofocle – din *Antigona* –, care spunea: „*Omul, chiar când este învățat, nu se umilește dacă învață mereu*”. Credea că fiecare demers științific lasă o sămânță care, la un moment dat, avea să încolțească. Cu toate că era împătimit de realizarea propriilor proiecte, nu pregeta să se manifeste cu munificență și în folosul obștii. Deținea tăria de a-și recunoaște abaterile conjuncturale spre căi eronate, precum și gentilețea de a ierta pe cei ce i-au greșit. Era înzestrat cu generozitatea de a valida performanțele științifice ale confrăților, chiar și ale celor cu preocupări similare, ceea ce nu se întâmplă întotdeauna în mediile intelectuale. Nu-și afișa niciodată ostentativ orgoliile, dar nu era lipsit de ele, căci pentru orice om de știință, ca și pentru alte categorii profesionale, de altfel, absența orgoliilor conduce spre mediocritate și blazare. Nu căuta cu asiduitate elemente de originalitate, însă era satisfăcut când colegii de breaslă îi recunoșteau meritele. Nu l-au atras formulările stilistice pretențioase, ci le-a preferat pe acelea simple și directe, fără ingrediente și acrobații de limbaj. În fond, simplitatea nu exclude originalitatea, după cum și reciproca este pe deplin valabilă.

În tot ceea ce a întreprins, academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița a manifestat angajare plină de fervoare, onestitate și bună credință, în baza unei „politici a pașilor mici”, dar vizând incontestabil perspective înalte și de perspectivă. Bilanțul împlinirilor sale profesionale impune respect și recunoștință¹.

Notă

¹ Pentru diverse secvențe biografice și considerații asupra operei științifice a profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița, cf. între altele: Gh. Platon, *Universitatea din Iași în epoca contemporană (1918–1985). Considerații preliminare*, în: Gh. Platon, V.

Cristian (red. resp.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, 1985, pp. 146–160, 169–194, 220; D.Gh. Teodor, *Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 70 de ani*, *Arheologia Moldovei*, XI, 1987, p. 301; *idem*, *Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 80 de ani!*, *Arheologia Moldovei*, XVIII, 1995, pp. 7–14; A. László, *Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 75 de ani*, *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași, Istorie*, XXXVI, 1990, pp. 209–212; V. Chirica, *O viață închinată arheologiei: profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 80 de ani*, *Europa XXI*, III–IV, 1994–1995, pp. V–VII; Al. Zub, *Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 80 de ani*, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” Iași*, XXXII, 1995, pp. 651–652; *idem*, *Profesorul M. Petrescu-Dîmbovița la 85 de ani*, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” Iași*, XXXVII, 2000, pp. 1–4; D. Berindei, *Academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 85 de ani*, *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie (Academia Română), Seria IV*, XXV, 2000, pp. 207–208; A. László, *Le Professeur Mircea Petrescu-Dîmbovița à son 85e anniversaire*, *Studia Antiqua et Archaeologica*, VII, 2000, pp. 1–8; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866/2003. Dicționar*, ed. a 3-a, București, 2003, pp. 645–646; V. Chirica, D. Aparaschivei, *Institutul de Arheologie Iași (Bibliotheca Archaeologica Iassiensis, XIII)*, Iași, 2004, pp. 7–27, 135–156; V. Spinei, *Homage on venerable anniversary/Omagiere la o venerabilă aniversare*, în: V. Spinei, C.-M. Lazarovici et D. Monah (eds.), *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata (Honoraria, 1)*, Iași, 2005, pp. 15–37 (Versiunea românească reproducă – cu titlul *Omagiere la o venerabilă vârstă* – în: „Academica”, XV, 39, 2005, 176, pp. 47–51); *idem*, *Hommage à un grand savant et créateur d'école*, *Arheologia Moldovei*, XXVIII, 2005, pp. 7–8 (Reprodus în V. Spinei, *Proiecții istoriografice/Historiographical Projections*, ed. C. Hriban, Suceava, 2014, pp. 185–186); M. Brudiu, *Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 90 de ani*, *Analele Universității „Dunării de Jos”*, Galați, 4, 2005, pp. 377–380; Gh. Dumitroaia, *Academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița și Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț*, „*Arheologia Moldovei*”, XXVIII, 2005, pp. 21–22; D. Monah, *Mircea Petrescu-Dîmbovița – animator al cercetărilor arheologice din Moldova*, „*Arheologia Moldovei*”, XXVIII, 2005, pp. 23–26; I. Mitrea, *Academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița la 90 de ani*, *Zargidava*, IV, 2005, pp. 13–20; text reproduc (cu titlul *Mircea Petrescu-Dîmbovița, n. 1915 – creatorul școlii ieșene de arheologie*) în: I. Mitrea, *În descendența lui Pârvan*, Bacău, 2012, pp. 131–140, însoțit de un interviu, pp. 141–154); N. Ursulescu, *Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița – un neostenit deschizător de drumuri*, (*Arheologia Moldovei*), XXVIII, 2005, pp. 13–15 (Reprodus în: „Academica”, XV, 39, 2005, 176, pp. 52–53); Al. Zub, *Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița nonagenar*, „*Arheologia Moldovei*”, XXVIII, 2005, pp. 11–12 (reprodus în: „Academica”, XV, 39, 2005, 176, pp. 45–46); *idem*, *Acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița: periplu ego-istoric*, *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie (Academia Română), Seria IV*, XXXVII, 2013, pp. 149–151 (reprodus în: „Carpica”, XLII, 2013, pp. 573–576); Dorina N. Rusu, *Mircea Petrescu-Dîmbovița (n. 1915)*, în: Dorina N. Rusu (ed.), *Discursuri de recepție (Academia Română)*, IX (1996–2005), București, 2006, pp. 111–113; Șt. Ștefănescu, *Cuvânt de răspuns [la Discursul de recepție al Acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița]*, în: *ibidem*, pp. 145–149; N. Ursulescu, *Academicianul Profesor Mircea Petrescu-Dîmbovița (1915–2013), întemeietorul școlii moderne de arheologie la Iași*, *Historia Universitatis Iassiensis*, IV, 2013, pp. 395–399; C.I. Nicolae, *Mircea Petrescu-Dîmbovița (15 mai 1915–13 aprilie 2013)*, „*Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*”, 65, 2014, 1–2, pp. 163–174.

Panaite Mazilu (1915–2015)

S-a stins din viață profesorul emerit **Panaite Mazilu**, membru de onoare al Academiei Române.

La 17 martie 2015, Academia Română l-a omagiat, în sesiune specială, pe profesorul Panaite Mazilu la împlinirea vârstei de o sută de ani și i-a conferit Diploma „Meritul Academic“ pentru întreaga activitate.

La 21 mai 2015, Academia Română este în doliu, iar România a pierdut pe cel mai reputat inginer constructor al său.

Casa Presei Libere, Aeroportul Otopeni, cupola nouă de la Pavilionul expozițional București, barajul de la Vidraru, sala de sport din Cluj-Napoca, podurile peste Dunăre Giurgeni-Vadul Oii și Fetești-Cernavodă, Teatrul Național, Sala Palatului, Palatul Parlamentului, Spitalul Brâncovenesc din București, Castelul Peleş, acoperișul gării din Brașov sunt numai câteva dintre numeroasele construcții importante, emblematice pentru România, care poartă amprenta inginerului Panaite Mazilu.

Specialist, deopotrivă, în rezistența materialelor și în probleme de dinamică, a elaborat teoria structurilor rezistente la cutremure și a identificat soluții practice pentru o serie de imobile, coordonând, după cutremurul din 1977, în calitate de expert, proiectele de consolidare a Cazinoului din Sinaia, Tribunalului și Teatrului din Focșani, cupolei Facultății de Drept, complexului Bucur Obor, precum și expertizarea a numeroase clădiri din București și din țară. Colaboratorii apropiați, ei înșiși specialiști renumiți, recunosc cu uimire că profesorul lor „*simțea structura clădirii și dinamica materialelor*“.

Colegii, discipolii, specialiștii îl caracterizează, în mod unanim, drept spirit inovativ, cu un fler deosebit, într-un domeniu care cere rigoare și exactitate, ingineria construcțiilor, oferind soluții creative pentru probleme delicate de reabilitare și consolidare a clădirilor vechi, edificii de importanță majoră pentru patrimoniul cultural și industrial românesc. Activitatea profesorului și inginerului Panaite Mazilu, ajuns la vârsta de 100 de ani, a fost reflectarea unei vocații împlinite. Profesor universitar emerit, cu o strălucită și lungă carieră didactică, a predat la Universitatea Tehnică de Construcții București, unde a fost șeful Catedrei de rezistența materialelor. A pregătit 50 de promoții de ingineri constructori și a condus 30 de lucrări de doctorat. O pleiadă de proiectanți eminenti și profesori emblematici i-au fost studenți și discipoli.

„Întreaga sa viață a fost una de studiu, perfecționare, punere în practică a imensului bagaj de cunoștințe pe care le-a acumulat în decursul anilor și pe care le împărtășește cu generozitate. Generații după generații de constructori l-au avut profesor sau mentor. Sute de proiecte au purtat girul specialistului remarcabil, ale cărui soluții ingineresti și calcule s-au dovedit valabile la cea mai dură probă – proba timpului“ spunea academicianul Bogdan C. Simionescu, vicepreședinte al Academiei Române, despre inginerul Panaite Mazilu, la aniversarea centenarului de viață.

Profesorul Dan Dubină, membru corespondent al Academiei Române, îl definește „*profesor de structuri și constructor de ingineri*“.

La primirea titlului de membru de onoare al Academiei Române, în anul 1993, inginerul Panaite Mazilu afirma: „*Am început relația mea cu Academia Română la vârsta studenției, în calitate de bursier al Bursei Adamachi, continui relația mea cu Academia Română în calitate de membru de onoare, care este pentru mine un fel de Premiu Adamachi.*“

Academia Română și școala de construcții românească își iau rămas bun de la profesorul emerit care a format și a îndrumat generații de ingineri constructori, de-a lungul a 70 de ani de carieră, puși sub semnul pasiunii, responsabilității, inteligenței și dăruirii.

Mai

5 mai: În Amfiteatrul „Ion Heliade-Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române au avut loc **seminarul și masa rotundă** pe tema „**Romanian-Iraqi Confluences in Technical Sciences**”, organizate de Secția de științe tehnice. Manifestarea a fost deschisă de prof. Viorel Bădescu, membru corespondent al Academiei Române. A urmat prezentarea unor mesaje de întâmpinare: Mr. Suaad Salman Al-Ogaili, consilier al Ambasadei Irakului la București, prof. Majid K. Al-Kummer, consilier al Oficiului Cultural Irakian la București, și prof. univ. Horia Iovu, prorector al Universității Politehnica București. În continuare, au prezentat comunicări:

- Mr. Hussein Ali Salah, prof. Mariana Mocanu, Technical Institute, Suwaira, Iraq/Universitatea Politehnica București – *Development of an agent-web-based decision application WATERDSS: water decision support system for water risks pollution management in Tigris River*;

- Mr. Muhammed Salah Sadiq Al-Kafaji, prof. George Eugeniu Lojewski, Al-Mosaib Technical College, Iraq/Universitatea Politehnica București – *Microstrip Dual Mode Filter*;

- Mr. Ammar Ali Sahrab, prof. Ion Marghescu, Mustansiriyah Electrical Engineering, Iraq/Universitatea Politehnica București – *Study and simulation of multi-user MIMO (MU-MIMO) system*;

- Mr. Mahdi Hatf Kadhum Aboaltabooq, prof. Viorel Bădescu, Najaf Technical College, Iraq/Universitatea Politehnică București – *Experimental and theoretical study of steady and unsteady state conditions of organic Rankine cycle system for waste heat recovery from internal combustion engine*;

- Mr. Qahtan Adnan Abed, prof. Viorel Bădescu, Najaf Technical College, Iraq/Universitatea Politehnică București – *Different solar thermal collectors operating in the transitory regime*;

- Mr. Obeid Zuhair H. Obeid, prof. Constantin Pană, Al-Mosaib, Technical Institute, Iraq/Universitatea Politehnică București – *Aspects of the bioethanol use at the turbocharged Si engine*;

- Mr. Malik N. Hawas, prof. Baran Nicolae, Al-Mosaib Technical College Iraq/Universitatea Politehnică București – *The influence of the fluid viscosity on the energetically performance of the rotating working machines with profiled rotors*;

- Mr. Ali A. Abbas Aljanabi, prof. Dobre Tănase, Al-Mosaib Technical College, Iraq/Universitatea Politehnică București – *Use of cellulose membrane for pervaporation process*;

- Mr. Ali Abdulwahh Ababdulrazzaq, prof. Mircea Eremia, Institute of Technical Instructor Preparing, Iraq/Universitatea Politehnică București – *Optimal location and size for adding the facts devices to improve the power system*.

7 mai: În Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a fost vernisată **expoziția** cu tema „**Portretul în secolul al XIX-lea românesc**”. Expoziția a cuprins peste o sută de lucrări aflate în colecțiile Academiei Române, Institutului de Istoria Artei „George Oprescu”, Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” ale Academiei Române și ale Cabinetului de stampe al Academiei Române. Au avut alocuțiuni acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual și Silviu Angelescu de la Institutul de Istoria Artei „George Oprescu”.

19 mai: În Aula Magna a Universității „Babeș-Bolyai” a Universității din Cluj-Napoca s-au deschis **lucrările tradiționalei manifestări Zilele academice clujene**, dedicate, anul acesta, împlinirii a 65

ZILELE ACADEMICE CLUJENE, EDIȚIA 2015

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ-NAPOCA
Centrul de Studii Transilvane

UNIVERSITATEA
BABEȘ-BOLYAI
Institutul de Istorie Ecclesiastică

Conferința

Confesiune,
societate,
identitate

Cluj-Napoca,
marți, 12 mai 2015

Alocuțiuni:
Acad. Prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop
Prof. univ. dr. Cesare Alzati
Prof. univ. dr. Nicolae Boșsan
Conf. univ. dr. Ovidiu Ghitta

Deschiderea oficială: marți, 12 mai 2015, ora 11
Aula Magna, Universitatea Babeș-Bolyai, Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 1

de ani de la constituirea Filialei clujene a Academiei Române, cea mai mare filială a acestui templu al spiritualității românești. În alocuțiunea de deschidere, acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, aprecia că „*bogatele manifestări din aceste zile vor stimula dialogul dintre diferite generații de cercetători, dintre acestea și cadre didactice, și vor fi, fără îndoială, benefice pentru buna cunoaștere a muncii fiecăruia, pentru stabilirea de noi colaborări*”. Cu acest prilej, au fost acordate o serie de distincții unor institute și cercetători.

În aceeași zi, la Biblioteca Academiei Române s-a deschis **Târgul de carte științifică a institutelor din rețeaua academică clujeană**, organizat de Filiala Cluj a Academiei Române, Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca și Institutul de Arheologie Istoria Artei din Cluj-Napoca. Cu acest prilej, a fost deschisă și **expoziția „Din tezaurul Bibliotecii Academiei Române din Cluj”**.

Până pe 22 mai au avut loc mai multe manifestări științifice și culturale care acoperă întreaga arie a cercetării academice cu realizările de până acum și direcțiile evoluției viitoare, care să asigure Filialei Cluj prestigiul de până acum, aureolat cu tot ceea ce, înscriindu-se ca valoare, dezvoltă tradițiile care au consacrat-o. Enumerăm în ordine cronologică:

- *Limbile clasice și multiculturalismul contemporan,*
- *Producție și capitalizări în comunitățile artei,*
- *Paradigme ale cercetării filosofice contemporane,*
- *Teme și opțiuni metodologice în cercetarea contemporană,*
- *Confesiuni, societate, identitate,*
- *Arhivele etnologice. Provocări actuale și modalități de valorificare,*
- *25 de ani de cercetare arheologică fundamentală și săpături preventive la Institutul de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române,*
- *Simpozionul național de istoria artei medievale și premoderne,*
- *Direcții ale cercetării lingvistice și filologice actuale,*
- *„Negocieri“ estetice, ideologice și politice în istoria și teoria literară,*
- *Noua ediție a Dicționarului limbii române. Chestiuni metodologice,*
- *Pentru un dicționar al culturii critice românești,*
- *Metode numerice și de aproximare,*
- *International Year of Light 2015 – Astronomical perspectives,*

- *Locul astronomiei în învățământul românesc,*
- *Geologia clujeană – studii teoretice și aplicate,*
- *Clerul și societatea modernă.*

26 mai: În Sala de expoziții „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a fost efectuată **reconstrucția fidelă 3D**, la scară 1:1 a **cavoului Hipogeu din apropierea falezii din Constanța**. Expoziția a fost deschisă cu un cuvânt rostit de acad. Răzvan Theodorescu, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual.

27 mai: În Amfiteatrul „Ion Heliade-Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române s-au desfășurat **lucrările celei de a treia ediții a colocviului dedicat activității științifice și gândirii filosofice ale academicianului Mihai Drăgănescu**, manifestare organizată de Secția de știința și tehnologia informației. Lucrările au fost deschise de prof. univ. dr. Gheorghe Ștefan, membru corespondent al Academiei Române. Prof. dr. Gorun Manolescu a susținut conferința cu tema *Mihai Drăgănescu – Noua paradigmă a informației, spațiu, timp*.

Conferința a fost urmată, ca de obicei, de dezbatere care au reliefat actualitatea concepției savantului, ce a îmbogățit gândirea românească cu o concepție profund originală expusă pe larg în lucrarea *Ortofizica și dezvoltată în lucrările ulterioare*.

27–30 mai: Sub egida Academiei Române, a Comitetului Național Român de Astronomie de pe lângă Prezidiul Academiei și a Institutului Astronomic al Academiei Române, s-a desfășurat **Conferința bilaterală româno-franceză de astronomie și planetologie „Fizica și astronomia obiectelor din sistemul solar”**. Evenimentul a avut loc la Centrul Internațional al Academiei Române pentru dezvoltare durabilă din comuna General Berthelot.

28 mai: În aula Filialei timișene a Academiei Române a debutat **cea de a XIV-a ediție a Zilelor academice timișene**, manifestare organizată de Academia Română, Universitatea Politehnică și Universitatea de Vest din Timișoara. În deschidere, acad. Păun Ion Otiman, președintele Filialei din Timișoara a Academiei Române, a prezentat conferința cu tema *Probleme globale ale omenirii: Schimbările climatice*. Au urmat comunicările susținute de:

- acad. Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române – *Schimbările climatice și agricultura;*

- prof. Dan Dubină, membru corespondent al Academiei Române – *Efectele schimbărilor climatice asupra mediului construit;*

- prof. dr. ing. Nicolae Munteanu, Universitatea Politehnică Timișoara – *Conversia și stocarea energiei regenerabile;*

- prof. dr. ing. Radu Vasiu, Universitatea Politehnică Timișoara – *Smart City, provocări și pași ai evoluției*

- prof. dr. Ioan Talpoș și dr. Vasile Dogaru, Universitatea de Vest, Timișoara – *Specializare inteligentă, consumul de resurse și schimbările climatice – o perspectivă românească în UE;*

- conf. univ. Corina Ilin, Universitatea de Vest, Timișoara – *Schimbările climatice și societatea: emoții risc.*

Lucrările au continuat cu:

- Simpozionul „Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani: 2016–2036;

- Simpozionul „Academicieni bănățeni (I). In memoriam: Nicolae Corneanu, membru de onoare al Academiei Române și acad. Toma Dordea;

- Cea de a XIII-a ediție a Simpozionului internațional de acustică și vibrații ale structurilor mecanice;

- Simpozionul „De la casa cu consum redus de energie la casa inteligentă“;

- Simpozionul „Drumul și mediul înconjurător”.

Programul a mai inclus manifestări științifice pe diferite teme:

- Simpozionul „In memoriam G.I. Tohăneanu”;

- Sesiunea de comunicări cu tema „Politică, filosofie, comunicare“;

- *Workshop*-ul „The place of pleasure and knowledge in the fourfold articulation of reality in Plato's Philebus“;

- Dezbateră cu tema „Depozitul legal pentru presa online“;

- Dezbateră cu tema „Educația responsabilă sau curajul de a fi regele gol;

- Discuție pornind de la dialogul platonician „Laches“;

- Simpozionul cu tema „Direcții ale artei contemporane; creație și interpretare“;

- *Workshop*-ul cu tema „Geometry and PDE-S (aici este apostrof)“;

- Ediția a VII-a Conferinței internaționale a doctoranzilor și studenților în drept;

- Conferința internațională cu tema „Reforma răspunderii civile – de la deziderat la realitate;

- Conferința cu tema „Universitatea și antreprenorialul social – de la teorie la practică instituțională;

- Sesiune postere;

- *Workshop*-ul cu tema „Rustica timișoreană. Contribuții la învățarea limbii ruse“;

- Prezentare/dezbateră cu tema „Băncile centrale în epoca post-criză“;

- *Workshop*-ul cu tema „Intelligent problem Solving models”.

**SCHIMBĂRI CLIMATICE GLOBALE
GRIJA PENTRU RESURSE NATURALE**

**Cristian HERA
(Editor)**

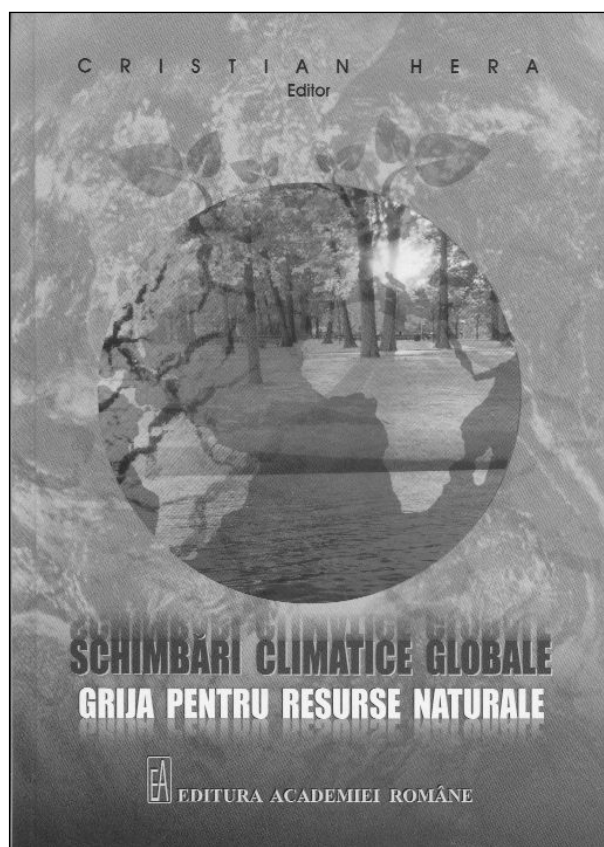
Pentru cunoașterea realităților extrem de actuale privind influențele generate de schimbările climatice globale asupra mediului, asupra resurselor naturale și a hranei noastre cea de toate zilele, prezentăm în volumul de față, publicat în prestigioasa Editură a Academiei Române, opiniile și punctele de vedere ale specialiștilor din domeniile abordate la cele trei *Dezbateri Naționale* privind diminuarea, prevenirea și combaterea posibilelor efecte negative provocate de fenomenele dezlănțuite ale naturii.

Dezbaterile Naționale a avut loc pe baza celor trei teme importante:

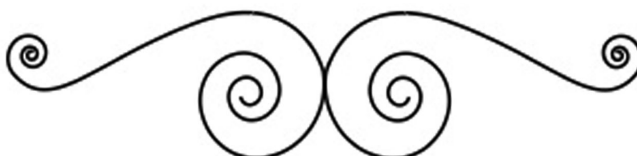
- **Ziua mondială a mediului,**
- **Ziua mondială a mărilor și oceanelor,**
- **Ziua mondială pentru combaterea deșertificării și aridizării.**

Aspecte majore privind diversitatea fenomenelor referitoare la mediu, precum și propuneri de măsuri pentru conservare, prevenire și combatere a deteriorării mediului, sunt prezentate și detaliate în comunicările și referatele expuse în dezbaterile de către distinse personalități din domeniul public și academic:

- Attila Korodi, ministrul Mediului și Schimbărilor Climatice,
- acad. Dan Bălțeanu, director, Institutul de Geografie al Academiei Române,
- dr. Ion Sandu, director general, Agenția Națională de Meteorologie,
- Elena Mateescu, director executiv, Agenția Națională de Meteorologie,
- prof. Mircea Dușu, director, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu“ al Academiei Române,
- acad. Nicolae Săulescu, șef Secție cercetare științifică, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare Agricolă, Fundulea,

- prof. Alexandru T. Bogdan, membru corespondent al Academiei Române, director, Centrul de Studii și Cercetări de Biodiversitate Agrosilvică „Acad. David Davidescu“ al Academiei Române,
- prof. Nicolae M. Manolescu, membru corespondent al Academiei Române,
- prof. Horia Grosu, director general, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Zootehnie, Balotești,
- Cătălin Dragomir, director științific, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Zootehnie, Balotești,
- dr. Ilie Voicu, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Zootehnie, Balotești,
- acad. Victor Giurgiu,
- dr. Ovidiu Badea, membru corespondent al Academiei Române, director științific, Institutul de Cercetări și Amenajări Silvice, București,
- dr. Cătălin Simota, director general, Institutul Național de Cercetare Dezvoltare pentru Pedologie, Agrochimie și Protecția Mediului, București.

AGRICULTURA, DOMENIU STRATEGIC PENTRU SECURITATEA ȘI SIGURANȚA ALIMENTARĂ

Cristian HERA
(Editor)

Academia Română, prin Secția de științe agricole și silvice, în colaborare cu Academia de Științe Agricole și Silvice „Gheorghe Ionescu-Șișești“ au organizat, în Aula Magna a Academiei Române o dezbateră națională, ale cărei lucrări, susținute în plen, sub formă de postere sau trimise ulterior, sunt înmănunchate în acest volum.

Dezbateră s-a bucurat de prezența a numeroase personalități de prestigiu din țară și din străinătate. Au participat, prin lucrări sau mesaje:

- Lester Brown, membru de onoare al Academiei Române, personalitate marcantă a științei mondiale,

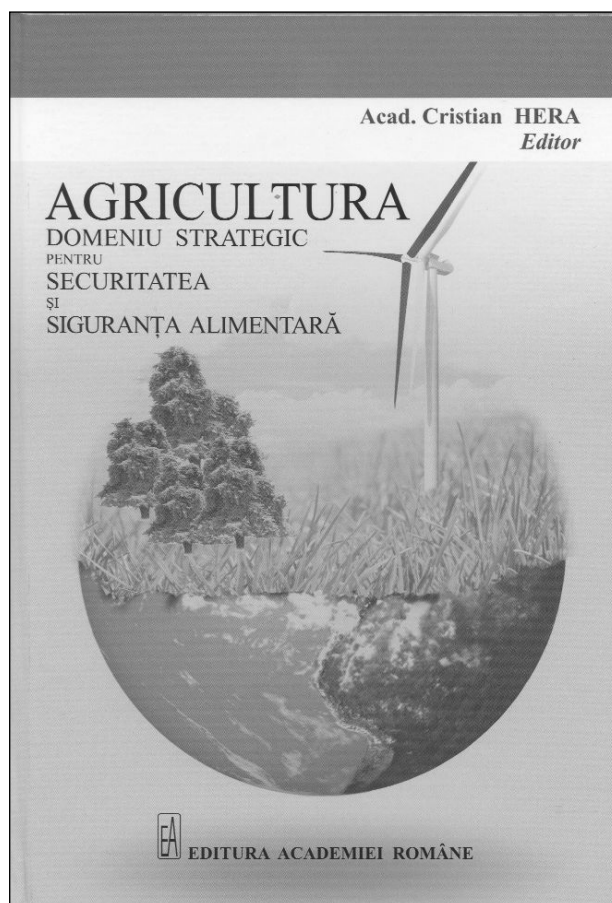
- Dacian Cioloș, Comisarul European pentru Agricultură,

- Dominique Ristori, director general, Centrul Unit de Cercetări al Comisiei Europene,

- Daniel Constantin, ministrul Agriculturii și Dezvoltării Rurale.

Au mai luat parte membri titulari și corespondenți ai Academiei Române și ai Academiei de Științe Agricole și Silvice, cercetători științifici, cadre didactice, specialiști de înaltă competență profesională din unitățile de producție agricolă.

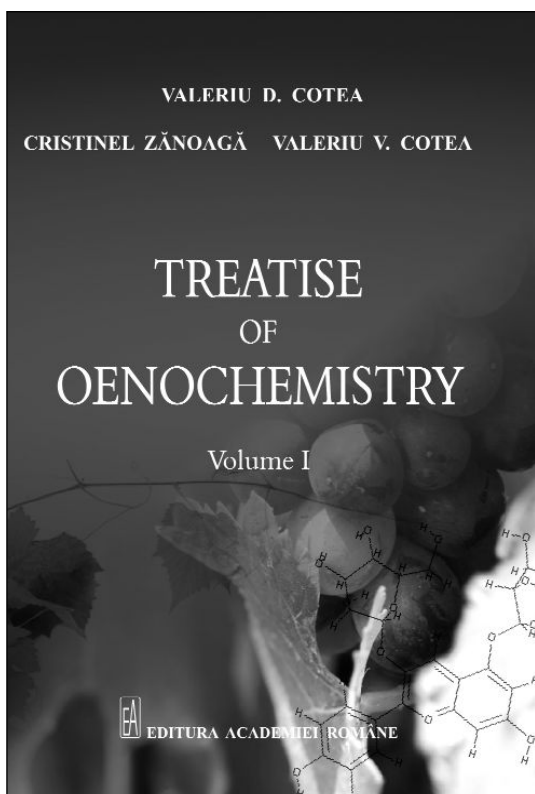
Domnul academician Cristian Hera a considerat necesar să solicite unor specialiști de prestigiu din diferite domenii ale științei și practicii agricole, lucrări inițial neincluse în program, pentru a completa arealul extrem de complex al domeniului agricol și silvic românesc, întrucât, din punctul său de vedere, „un nivel remarcabil de cunoaștere și înțelegere a întregului ansamblu de probleme majore cu care se confruntă lumea vegetală și animală, soluțiile științifice formulate și difuzate, în mare măsură

inovative, sunt de un deosebit interes și de o reală utilitate pentru specialiștii din agricultură, implicați în dificila și responsabilă misiune de realizare a securității și siguranței alimentare“.

Domnia Sa își exprimă totala grațitudine față de interesul manifestat pentru largă participare a specialiștilor noștri la această dezbateră, cu o tematică atât de actuală privind analiza căilor și mijloacelor de revitalizare și modernizare a agriculturii și domeniilor conexe acesteia, în vederea asigurării necesarului de hrană pentru prezent și viitor, precum și pentru spiritul constructiv de prefigurare a șanselor și căilor de dezvoltare a agriculturii și a cercetării științifice românești, pentru ca „țara noastră, fiind seama de potențialul pe care îl are, să devină competitivă cu țările avansate din Uniunea Europeană și din întreaga lume.

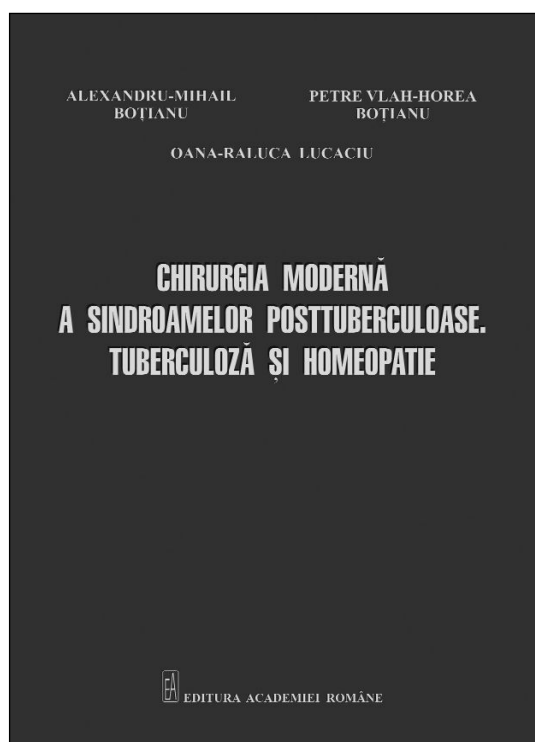

TREATISE OF OENOCHEMISTRY

Volumul I

Valeriu D. COTEA
Cristinel ZĂNOAGĂ
Valeriu V. COTEA

În scopul înlesnirii dialogului între specialiștii români și cei din alte arii și culturi ale vinului – implicit pentru a face cunoscut punctul de vedere românesc în domeniu, particularitățile modului de concepere a fenomenului vinicol, către specialiștii acelor zone geografice – autorii tratatului s-au preocupat de elaborarea unei versiuni în limba engleză, al cărei prim volum este prezentat acum. Acesta cuprinde, pe mai mult de 600 de pagini, aspecte de ordin chimic și fizico-chimic privind compoziția chimică a mustului, procesele ce au loc în must și vin, antioxidanții și antisepticii de interes oenologic, urmând ca un al doilea volum să cuprindă restul aspectelor: compoziția chimică a vinului, corecțiile de compoziție a mustului și vinului, sistemele disperse din vin, condiționarea vinurilor, evoluția și fazele de dezvoltare ale vinului, procesele de oxidare și reducere din vinuri, precipitățile tartrice, casările, bolile și defectele vinului, parametrii analitici de caracterizare a vinului.

CHIRURGIA MODERNĂ A SINDROAMELOR POSTTUBERCULOASE. TUBERCULOZĂ ȘI HOMEOPATIE

Oana-Raluca LUCACIU
Alexandru-Mihail BOȚIANU
Petre Vlah-Horea BOȚIANU

Volumul este dedicat memoriei domnului dr. Stelian Ivașcu, chirurgul toracic care a operat cel mai mare număr de bolnavi tuberculoși din România și, în mod sigur, unul dintre campionii chirurgiei pulmonare europene.

O garanție a utilității acestui volum și a acurateții științifice este prof. dr. Alexandru-Mihail Boțianu, care, prin pregătirea sa homeopatică de excepție, este cea mai indicată persoană pentru a pune la dispoziția medicilor, chirurgilor, homeopaților și a tuturor celor interesați de cunoașterea relației între posibilitățile homeopatiei clasice și moderne și impasul terapeutic în care a ajuns terapia tuberculozei în România.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână, care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de *Dicționarul Explicativ al limbii române – DEX* (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), *Dicționarul Ortografic, Ortoepic și Morfologic al limbii române – DOOM* (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), *Hotărârea Adunării generale a Academiei Române* din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â” și „sunt” în grafia limbii române (www.acad.ro/alteInfo/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

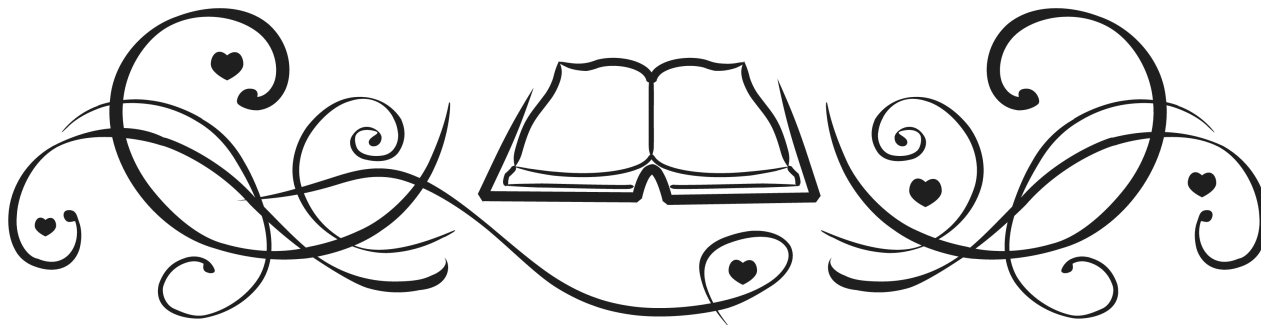
- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia *tif*, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se vor menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru, fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme, nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie de cinci–șase pagini de calculator, corp 12 și să conțină trei–patru ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 76 PAGINI

PREȚUL 3 lei